

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему Тенденції розвитку ринку споживчого кредитування, як форми діяльності АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0728
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та
страхування

освітньої програми фінанси і кредит
спеціалізації Корпоративні фінанси

С. О. Бай

Керівник к.е.н., доцент Щебликіна І. О.

Рецензент к.е.н., доцент Швець Ю. О.

Запоріжжя – 2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування
Освітня програма фінанси і кредит
Спеціалізація Корпоративні фінанси

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____ А.П. Кущик

« ____ » _____ 2019 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Бай Світлані Олегівні

1. Тема роботи: «Тенденції розвитку ринку споживчого кредитування, як форми діяльності АТ КБ «ПРИВАТБАНК»
керівник роботи: Щєбликіна Інна Олександрівна, к. е. н., доцент кафедри
затверджені наказом ЗНУ від 4 липня 2019 року № 1110-с.
2. Строк подання студентом роботи: 25 грудня 2019 року.
3. Вихідні дані до роботи: дані фінансової звітності АТ КБ «ПриватБанк», Державної служби статистики України, Національного банку України, а також монографічні дослідження та наукові статті вітчизняних і зарубіжних авторів.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): визначити сутність споживчого кредитування; узагальнити підходи щодо класифікації споживчих кредитів; розглянути процес споживчого кредитування в банківських установах; проаналізувати основні тенденції розвитку споживчого кредиту в Україні; визначити місце споживчих кредитів в кредитному портфелі АТ КБ «ПриватБанк» та провести аналіз щодо управління кредитним ризиком та мінімізації його; надати пропозиції щодо розвитку споживчого кредиту в Україні.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): кваліфікаційна робота містить 16 рис., 21 табл.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Щебликіна І.О., к.е.н., доцент кафедри	09.08.2019 р.	09.08.2019 р.
2	Щебликіна І.О., к.е.н., доцент кафедри	13.09.2019 р.	13.09.2019 р.
3	Щебликіна І.О., к.е.н., доцент кафедри	18.10.2019 р.	18.10.2019 р.

7. Дата видачі завдання: 05 липня 2019 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	05.07.2019 р. – 09.07.2019 р.	виконано
2.	Виконання вступу	10.07.2019 р. – 08.08.2019 р.	виконано
3.	Виконання розділу 1	09.08.2019 р. – 12.09.2019 р.	виконано
4.	Виконання розділу 2	13.09.2019 р. – 17.10.2019 р.	виконано
5.	Виконання розділу 3	18.10.2019 р. – 28.11.2019 р.	виконано
6.	Формування висновків	29.11.2019 р. – 10.12.2019 р.	виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	11.12.2019 р. – 24.12.2019 р.	виконано
8.	Подання роботи на кафедру	25.12.2019 р.	виконано

Студент _____ С.О. Бай
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ І.О.Щебликіна
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.Ю. Кисільова
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 126 с., 16 рис., 21 табл., 3 додатки, 79 джерел.

Об'єктом дослідження є діяльність банків у сфері споживчого кредитування АТ КБ «ПриватБанк».

Метою кваліфікаційної роботи магістра є узагальнення основних тенденцій ринку споживчого кредитування України, а також визначення основних проблем, що перешкоджають його розвитку.

Завдання: розглянути та уточнити сутність та необхідності особливості споживчого кредиту й теоретичні аспекти споживання; розглянути процес споживчого кредитування в банківських установах; визначити місце споживчих кредитів в кредитному портфелі АТ КБ «ПриватБанк» та провести аналіз щодо управління кредитним ризиком та мінімізації його; надати пропозиції щодо розвитку споживчого кредиту в Україні.

Методи досліджень: абстрактно-логічний; статистично-економічний; системний аналіз.

Одержані результати та їх новизна: запропоновано методику «попереднього споживчого кредитування», яка базується на завчасному оформленні необхідної документації щодо видачі кредиту на товар/послугу та миттєвому задоволенню позову клієнта за допомогою ІТ-технологій.

Практичне значення мають запропоновані рекомендації щодо розвитку споживчого кредитування АТ КБ «ПриватБанк».

СПОЖИВЧЕ КРЕДИТУВАННЯ, УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ
СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ, АНАЛІЗ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЮ
БАНКУ.

SUMMARY

Qualifying work: 126 pp., 16 fig., 21 tab., 3 annex, 79 references.

The object of the research is the activity of banks in the sphere of consumer lending of JSC CB «PrivatBank».

The purpose of the qualification work is to summarize the main trends of the consumer lending market of Ukraine, as well as to identify the main problems that hinder its development.

Methods of research: in the process, the following research methods were used: abstract-logical - for the analysis of scientific literature for systematic evaluation (in determining the nature of consumer credit); statistical and economic - to assess the consumer credit market in Ukraine, assess the competitive advantages of banks in the market and the effectiveness of their lending activities; systematic approach - to substantiate the conclusions and proposals for improving the consumer credit operations at JSC CB «PrivatBank» and increase their efficiency and reduce risk. Research methods: abstract-logical; statistical and economic; system analysis.

The scientific novelty of the results consists in the method of «pre-consumer crediting» is proposed, which is based on the early registration of the necessary documentation on granting a loan for a product / service and instant satisfaction of a customer's claim using IT technologies. The model of assessment of creditworthiness of an individual due to the differentiation of existing and potential clients by the degree of risk has been improved. These changes will improve the quality of the bank's loan portfolio and «grind» the gaps of the current system of assessing the financial condition of the borrower, which were manifested, first of all, in the lack of attention to small loans. There was further development of interpretation of the concepts of «consumer credit» and «credit policy». Consumer credit is a type of credit given to individuals for current needs to meet end-use and non-business related activities. That is, the author emphasizes the connection with final consumption, which actually reveals the whole

essence of the concept. A bank's credit policy is a system of principles and components that determine a bank's strategy and tactics for attracting funds and further channeling them to lending to bank customers and regulating the credit facility as a whole.

The recommendations on the development of consumer credit of PrivatBank JSC are of practical importance.

CONSUMER LENDING, CONSUMER RISK MANAGEMENT, ANALYSIS
OF BANK'S LOAN PORTFOLIO.

ВСТУП.....	8
1 ТЕОРЕТИЧНІ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ТА НЕОБХІДНОСТІ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ	12
1.1 Економічна сутність споживчого кредиту, його етапи та класифікація	12
1.2 Система управління ризиком споживчого кредитування та її особливості	25
1.3 Порядок розробки та реалізації основних засад кредитної політики банку.....	41
Висновки до розділу 1.....	46
2 АНАЛІЗ РИНКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ	48
2.1 Сучасний стан споживчого кредитування в Україні.....	48
2.2 Місце споживчих кредитів в кредитному портфелі АТ КБ «ПриватБанк»	58
2.3 Управління кредитним ризиком банку при споживчому кредитуванні АТ КБ «ПриватБанк».....	71
Висновки до розділу 2.....	79
3 НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В БАНКАХ УКРАЇНИ	81
3.1 Концептуальні заходи щодо вдосконалення кредитування споживчих потреб населення	81
3.2 Методи та інструменти мінімізації ризику споживчого кредитування.....	89
3.3 Рекомендації щодо розвитку споживчого кредитування для банку АТ КБ «ПриватБанк».....	111
Висновки до розділу 3.....	113
ВИСНОВКИ.....	115
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	119
ДОДАТКИ.....	127

ВСТУП

Актуальність теми полягає в необхідності дослідження сучасного стану, структури та обсягів споживчого кредитування населення провідним комерційним банком України як нового суттєвого явища в економіці України, доцільності проведення оцінки ефективності різновидів споживчого кредитування та загального рівня порівняльної привабливості споживчого кредитування населення.

В останній час споживче кредитування набуває все більшої актуальності. Це пов'язано з тим, що всі ланки суспільства прагнуть ефективно функціонувати, а без розвитку всіх напрямків банківської інфраструктури, насамперед споживчого кредитування, неможливий нормальний розвиток суспільства, а саме всіх його категорій (верств населення). Особливо актуально це питання стоїть перед молодим поколінням.

Проблемам розвитку й подальшого удосконалення механізму споживчого кредитування приділялася увага такими науковцями, як: С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова, А. Т. Ковальчук, С. В. Мочерний, М. І. Савлук та ін. Віддаючи належне науковим напрацюванням вчених із цієї проблематики варто зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні.

Особистий внесок автора полягає у ґрунтовному дослідженні теорії та практики споживчого кредиту. Досліджено суть і значення споживчого кредиту, проаналізовано реальний стан і особливості розвитку споживчого кредитування, розроблено пропозиції щодо перспектив розвитку споживчого кредиту в Україні

Актуальність зазначених проблем та недостатній рівень вивчення питань розвитку споживчого кредиту в сучасних умовах зумовили вибір теми, окреслили об'єкт та предмет дослідження, його мету та основні завдання.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є теоретичні та практичні аспекти

організації процесу споживчого кредитування як форми діяльності комерційного банку та визначення основних проблем, що перешкоджають його розвитку.

Виходячи з цієї мети, були розроблені такі основні задачі дослідження:

- розглянути та уточнити сутність та необхідності особливості споживчого кредиту й теоретичні аспекти споживання;

- узагальнити підходи щодо класифікації споживчих кредитів та охарактеризувати чинники виникнення проблемної заборгованості населення у кредитному портфелі українського банку;

- розглянути процес споживчого кредитування в банківських установах;

- структурувати систему управління кредитним ризиком банку при споживчому кредитуванні;

- проаналізувати основні тенденції розвитку споживчого кредиту в Україні;

- визначити місце споживчих кредитів в кредитному портфелі АТ КБ «ПриватБанк» та провести аналіз щодо управління кредитним ризиком та мінімізації його;

- розглянути сучасні методи управління ризиками банківського споживчого кредитування та їх мінімізація;

- змоделювати управління кредитним ризиком банку при споживчому кредитуванні у банках;

- надати пропозиції щодо розвитку споживчого кредиту в Україні.

Об'єктом дослідження є економічні процеси діяльності комерційних банків у сфері споживчого кредитування населення в Україні в сучасних умовах.

Предметом дослідження є сукупність організаційно-економічних відносин, що виникають на ринку споживчого кредитування.

Методи дослідження. У процесі роботи використовувались такі методи досліджень: абстрактно-логічний – для аналізу наукової літератури для системної оцінки (при визначенні сутності споживчого кредитування); статистично-

економічний – для оцінки ринку споживчих кредитів в Україні, оцінки конкурентних переваг банків на ринку й ефективності їхньої кредитної діяльності; системного підходу – для обґрунтування висновків і пропозицій щодо вдосконалення операцій з надання споживчих кредитів у АТ КБ «ПриватБанк» та підвищення їх ефективності і зниження ризиковості.

Інформаційною базою дослідження є Закони України, інші нормативно-правові акти центральних органів влади, зокрема Постанови та Інструкції НБУ, монографічні дослідження та наукові публікації вчених-економістів. Інформаційні джерела для аналітичних розрахунків обмежуються фінансовою звітністю АТ КБ «ПриватБанк», офіційними даними НБУ та відомостями, що розміщені на офіційних сайтах означених установ.

Практична цінність отриманих результатів дипломного дослідження полягає в поглибленні наукового обґрунтування особливостей розвитку й функціонування споживчого кредиту в Україні в сучасних умовах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у дослідженні теоретичних засад та розробленні практичних рекомендацій щодо перспектив розвитку споживчого кредиту в Україні. Найвагоміші теоретичні та практичні результати, які становлять наукову новизну, визначаються в таких положеннях:

- вперше: запропоновано методику «попереднього споживчого кредитування», яка базується на завчасному оформленні необхідної документації щодо видачі кредиту на товар/послугу та миттєвому задоволенню позову клієнта за допомогою ІТ-технологій. Це оптимізуватиме процес кредитування й дозволить забезпечувати збільшення обсягів виданих кредитів за одночасного зниження операційних витрат;

- удосконалено: модель оцінки кредитоспроможності фізичної особи за рахунок диференціації наявних і потенційних клієнтів за ступенем ризику. Дані зміни дозволять підвищити якість кредитного портфеля банку й «відшліфувати»

прогалини діючої системи оцінки фінансового стану позичальника, які проявлялись, насамперед, у недостатній увазі до позик невеликого обсягу;

– дістало подальший розвиток: трактування понять «споживчий кредит» та «кредитна політика». Споживчий кредит – це вид кредиту, що надається фізичним особам на поточні потреби для задоволення кінцевого споживання та не пов'язаних з підприємницькою діяльністю. Тобто наголошується на зв'язку з кінцевим споживанням, що власне розкриває всю суть поняття. Кредитна політика банку – це система принципів і складових, які визначають стратегію та тактику банку щодо залучення коштів і подальшого їх спрямування на кредитування клієнтів банку та регулювання кредитного механізму в цілому.

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ. Основні положення і результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях: XIV міжнародна науково-практична конференція «Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях» (Запоріжжя, 2019 р.); збірника наукових праць молодих учених, аспірантів і студентів «Нова Економіка» (Запоріжжя, 2019 р.).

ПУБЛІКАЦІЇ. За матеріалами дослідження опубліковано 2 друковані праці, у тому числі: 1 стаття і 1 тези за матеріалами наукових конференцій

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ТА НЕОБХІДНОСТІ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

1. 1 Економічна сутність споживчого кредиту, його етапи та класифікація

Кредит є опорою сучасної економіки, невід'ємним елементом економічного розвитку. Існування кредиту обумовлено товарно-грошовими відносинами, а саме – відносинами щодо перерозподілу тимчасово вільних вартостей, що пов'язане з необхідністю задоволення потреб суб'єкта кредитних відносин – позичальника, у зв'язку з нестачею власних коштів та їх вивільненням у суб'єкта кредитних відносин – кредитора. Доступність для використання позичальником лише тимчасово вільних вартостей, а не всіх, створених у суспільстві, обумовлює необхідність його повернення; а оскільки перерозподіл відбувається в певних часових рамках, виникає необхідність збереження вартості шляхом встановлення плати за використання.

Варто відзначити, що в українській термінології окремо не виділяється поняття «кредит для фізичної особи», а в основному його ототожнюють з поняттям «споживчий кредит», який по суті є одним з видів кредиту для фізичних осіб.

Основними законодавчими актами, регламентуючими правовідносини при споживчому кредитуванні є Цивільний кодекс України, ЗУ «Про споживче кредитування», ЗУ «Про захист прав споживачів».

Природу формування та реалізації споживчих витрат ретельно вивчали економісти в різних країнах, в результаті чого запропоновано різні підходи до визначення поняття «споживчі витрати». Різні за змістом та характером визначення споживчого кредиту, наведені в науковій літературі, є свідченням того, що ця важлива форма кредиту є недостатньо дослідженою (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Систематизація підходів до трактування поняття «споживчий кредит»

Автор	Визначення
-------	------------

С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова [2]	Споживчий кредит – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) фізичним особам на придбання споживчих товарів або послуг у тимчасове користування під відсоток та на умовах забезпечення, строковості, платності та цільової спрямованості.
Б.С. Івасів [20]	Споживчий кредит – це кредит, який надається тільки в національній валюті фізичним особам-резидентам на придбання споживчих товарів та послуг і який погашається поступово.
А.Т. Ковальчук [23]	Споживчий кредит – кредит, який надається тільки в національній грошовій одиниці фізичним особам-резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і який повертається в розстрочку, якщо інше не передбачене умовами кредитного договору
С.В. Мочерний, Л.С. Тришак [18]	Споживчий кредит – відносини економічної власності між кредиторами і споживачами щодо привласнення першими (кредиторами) певного відсотка за надані ними в грошовій формі ресурси споживачам у тим- часове користування.
М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна [65]	Споживчий кредит – кредит, який надається юридичним чи фізичним особам на споживчі цілі. Він може надаватись як банками (про що йшлося вище під час характеризування банківського кредиту), так і кредитними установами небанківського типу, а також юридичними і фізичними особами.
Закон України «Про споживче кредитування», від 15 листопада 2016 р. № 1734-VIII [48]	Споживчий кредит – грошові кошти, що надаються споживачу (позичальнику) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Відповідно до визначення, що дається НБУ споживчий кредит – це кредит, що надається споживачеві на придбання продукції для особистих потреб, які безпосередньо не пов'язані з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що споживчий кредит – кредит, що надається фінансово-кредитною установою фізичній особі в національній валюті з урахуванням її кредитоспроможності для потреб, що не пов'язані з підприємницькою діяльністю, на умовах повернення, строковості та платності.

Суб'єктами споживчого кредитування є фізичні особи (позичальники), а в особі кредитора виступають банки, інші кредитні установи (ломбарди, пункти прокату).

Об'єктом кредитування є витрати, пов'язані з задоволенням поточного попиту населення, в тому числі придбання товарів в особисту власність, а також витрати інвестиційного характеру на будівництво та підтримання нерухомого майна [72].

Особливості споживчого кредиту:

- строки надання кредитної угоди та умови погашення боргу;
- доступність кредиту для збільшення верств населення;
- розмір (величина) відсоткової ставки;
- можливість отримання позики без додаткових документів.

Споживче кредитування має безліч рис, пов'язаних із використанням громадян того чи іншого продукту:

1. Цей вид кредиту відображає відносини між кредитором і позичальником, сенс яких полягає у кредитуванні кінцевого споживання, на відміну від позик, які надають підприємствам для виробничих цілей або для придбання активів, що породжують рух вартості (акцій, облігацій тощо).

2. На відміну від інших видів кредиту, яким користуються переважно суб'єкти господарювання, споживчі кредити одержують, як правило, фізичні особи.

3. Споживчий кредит є засобом задоволення споживчих потреб населення, тобто особистих, індивідуальних потреб людей.

4. Всі види споживчого кредиту мають соціальний характер, оскільки вони сприяють вирішенню суспільних проблем, тобто, підвищенню життєвого рівня населення [72].

Головним спонукальним мотивом, що штовхає людей на користування споживчим кредитом, є потреба в предметах споживання і послугах, яка виникає

за нестачі власних заощаджень і поточних доходів.

Виділяють товарні та грошові споживчі кредити. Товарний споживчий кредит пов'язаний із продажем товарів тривалого користування в кредит. Грошовий споживчий кредит – це надання банківськими або небанківськими кредитними установами позик фізичним особам на задоволення споживчих потреб.

Споживчий кредит стимулює ефективність праці. Отримуючи заробітну плату, яка є недостатньою для купівлі за готівковий розрахунок ряду товарів, а саме товарів тривалого користування, людина має можливість купувати дані товари в кредит або брати кредит під їх купівлю. Згодом, кошти на ці товари повинні бути виплачені, тому кожний користувач кредитом намагається протриматись на робочому місці як можна довше, тобто на більш довгий проміжок часу [73]. Споживчі кредити на банківському ринку виступають у наступних видах (табл. 1.2)

Таблиця 1.2 – Класифікація споживчих кредитів

Ознака	Характеристика
1	2
За цільовим призначенням	-інвестиційні; -для купівлі товарів та сплати послуг; -на розвиток підсобного господарства; -цільові кредити окремим соціальним групам; -на нецільові споживчі потреби; -чекові; -банківські кредитні картки
За способом надання	-цільові; -нецільові (на невідкладні потреби, овердрафт та ін.)
За забезпеченням кредиту	-незабезпечені; -забезпечені
За терміном кредитування	-короткострокові; -довгострокові

Продовження табл. 1.2

1	2
За методом погашення боргу	-з одноразовим платежем; -у розстрочку
За способом сплати	-з утриманням відсотків у момент надання;

нарахованих відсотків	-зі сплатою відсотків у момент погашення кредиту; -зі сплатою відсотків рівними внесками протягом усього терміну користування (щоквартально, один раз у півріччя або по спеціально визначеному графіку)
За характером кругообігу коштів	-разові; -поновлювані
За ступенем опосередкованості	-опосередковані; -цільові
За суб'єктом кредитування	-банки; -небанківські фінансові установи

Джерело: розроблено автором на основі [57]

З даних, що наведено в табл. 1.2 розглянемо класифікацію більш детально. Залежно від цільового призначення споживчі кредити поділяють на:

Інвестиційні – належать кредити на корпоративне житлове будівництво, придбання, реконструкцію, капітальний ремонт індивідуальних житлових будівників, благоустрій садових ділянок, дач.

Наступна група об'єднує кредити для придбання окремих споживчих товарів або сплати послуг з розстрочкою платежів за товари довгострокового користування, прокат деяких предметів споживання.

До кредитів на розвиток особистих підсобних господарств відносять позики на купівлю сільськогосподарської техніки, транспортних засобів, купівлю посадкового матеріалу, добрив, фруктових дерев.

Новим у споживчому кредиті є чековий кредит та банківські кредитні картки. Надання чекового кредиту пов'язано з наявністю рахунку. Тобто, це може бути звичайний поточний рахунок у банку. Між кредитором і позичальником передбачається обумовлене завчасно автоматичне надання кредиту в момент вичерпання залишку коштів на рахунку. Такі позики можуть погашатися або в процесі надходження на рахунок грошових коштів (вкладів) або спеціальними внесками позичальника.

Інший вид чекового кредиту базується на застосуванні спеціального чекового рахунку та спеціальних банківських чеків. Ці чеки можуть мати

особливу форму та код, що забезпечує ідентифікацію при їх обробці в банку. Вкладник отримує позику, як тільки чек надходить у банк для проведення за рахунком. Позичальник виписує чек проти суми виділеного йому чекового кредиту. Чекове кредитування пов'язане з великими витратами і для банку, і для споживача й легко піддається контролю. Чековий кредит надається тільки після завершення позичальника в банк, який повинен оцінити кредитоспроможність заявника.

Важливе місце у становленні безготівкових розрахунків населення займає запровадження кредитних пластикових карток. З їхньою допомогою населення шляхом безготівкових розрахунків купує товари й послуги в кредит, а також одержує готівку на поточні потреби в банкоматах. Пластикова картка з виділеними символами, видана банком покупцеві, служить для торгівельної організації свідченням того, що банк гарантує відкриття кредиту власнику цієї картки. Картка надається клієнту, якщо стан його депозитних та позичкових операцій з банком задовільний. За кожною карткою встановлюється ліміт, який може бути зменшено або збільшено залежно від режиму використання картки власником. Кредитні картки застосовують і при сплаті за послуги. Використання кредитних карток полегшує надання споживчих кредитів.

За забезпеченням розрізняють кредити:

Незабезпечені (бланкові); такі кредити ще називаються у банківській практиці довірчими, надаються лише під зобов'язання позичальника погасити позику. Вони по'язані з великим ризиком для банку, тому потребують ретельнішого вивчення кредитоспроможності позичальника і надаються під більш високий процент.

Забезпечені (заставою, гарантіями, поручительствами, страхуванням). Забезпечення є вторинним джерелом погашення кредиту, тобто своєрідним способом страхування банком від ризику неповернення клієнтом кредиту у разі недостатності первинних джерел погашення фізичною особою – а саме

недостатності отриманого доходу. Щодо фізичних осіб, то формами забезпечення зобов'язань можуть виступати застава, гарантія, поручительство, страхування і стягнення неустойки, пені та штрафів.

За терміном кредитування споживчі кредити умовно підрозділяють на:

- Короткострокові (терміном від 1 дня до 1 року);
- Довгострокові (терміном понад 1 рік).

Враховуючи специфіку споживчого кредитування, слід відзначити притаманність саме короткострокового характеру (до 1 року).

За методом погашення розрізняють кредити, що погашаються одноразово і кредити з розстрочкою платежу. Кредити без розстрочки платежів мають важливу особливість – за такими кредитами погашення заборгованості по кредиту і відсотків здійснюється одноразово, і тому вони є найбільш ризикованими для банку. У свою чергу, споживчі банківські кредити в розстрочку платежу включають:

- кредити з рівномірним періодичним погашенням кредиту (щомісяця, щокварталу і т. д.);
- кредити з нерівномірним періодичним погашенням кредиту.

За характером кругообігу коштів кредити поділяють на разові і поновлювані (револьверні). У групу револьверних кредитів, як правило, включають кредити, надані клієнтам по кредитним карткам або кредити по єдиним активно-пасивним рахункам у формі овердрафта (кредитування банком розрахункового рахунку клієнта для оплати ним розрахункових документів при недостачі або відсутності на розрахунковому рахунку клієнта-позичальника коштів).

За способом організації взаємовідносин банку з фізичними особами споживчі кредити можна поділити на:

- опосередковані (через торгівельного посередника);
- прямі або цільові, які надаються безпосередньо банком фізичній особі без

посередників [59].

У цілому представлена вище класифікація (див. табл. 1.2) відображає різноманіття споживчих кредитів, але не вичерпує всіх можливих критеріїв класифікації, тому її можна продовжити в залежності від ряду інших ознак. На перший погляд такий вид кредитування для банку є досить привабливим, але слід пам'ятати й про ризики. Серед основних негативних аспектів споживчого кредитування можна виділити наступні:

- значна доля проблемних кредитів;
- ріст дебіторської заборгованості торговельних підприємств, які реалізують товари з розстрочкою платежу;
- відтік капіталу за межі країни.

Таким чином, можна констатувати, що споживче кредитування має як свої переваги, так і недоліки, проте плюсів набагато більше, саме тому цей вид кредитування є одним з найпопулярніших як серед банків, так і серед населення.

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [50] в Україні у теперішні часи надання споживчих кредитів здійснюється також небанківськими фінансовими установами, які мають право надавати фінансові послуги за умови включення інформації про них до Державного реєстру фінансових установ та які функціонують під контролем Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, а саме:

- ломбардами;
- кредитними спілками;
- спеціалізованими фінансовими компаніями споживчого кредитування.

Кредитування вітчизняними комерційними банками позичальників здійснюється згідно з чинним законодавством України і відповідно до внутрішнього Положення банку.

Механізм здійснення споживчого кредитування визначається багатьма

факторами, які включають стратегію і тактику банку, кваліфікацію персоналу банку, розміри статутного та власного капіталів, кредитну політику банку тощо.

Основна робота з організації процесу споживчого кредитування в банку може бути подана у вигляді етапів (рис. 1.1).



Рис. 1.1 Етапи процесу споживчого кредитування

Джерело: розроблено автором на основі [67]

Серед усіх видів банківських позик саме для споживчих особливе значення має перший етап кредитування, на якому проводиться бесіда з клієнтом. Так як кредитні спеціалісти мають справу безпосередньо з особами, які беруть кредит на власні потреби і несуть відповідальність за його неповернення, досить важливою є візуальна оцінка клієнта. Тому ще однією характерною особливістю споживчих позик є значна роль людського фактору (але у сучасному світі перше враження може бути оманливим) [67].

У ході співбесіди кредитний працівник концентрує свою увагу на базових, ключових для банку питаннях, насамперед:

- загальні відомості про фізичну особу – позичальника;
- питання щодо кредиту;
- питання пов'язані з погашенням кредиту;
- питання щодо забезпечення кредиту;
- питання щодо зв'язків клієнта з іншими банками.

На даному етапі здійснюється оцінка слабких і сильних сторін потенційного позичальника та об'єкта кредитування [67].

Після розмови з позичальником кредитний працівник у письмовому вигляді підсумовує отримані відомості і приймає рішення продовжити роботу з клієнтом чи відмовити йому. Якщо пропозиція клієнта розходиться з принципами та положеннями політики, яку проводить банк у галузі кредитних операцій, заявка рішуче відхиляється. Якщо кредитний працівник за підсумками попереднього інтерв'ю вирішує продовжувати роботу з фізичною особою, то за методикою, прийнятою банком, проводиться оцінка кредитоспроможності позичальника та визначається ступінь ризику даного кредиту.

Другий етап передбачає вивчення кредитоспроможності клієнта. Для цього використовуються такі джерела інформації:

- матеріали, отримані безпосередньо від позичальника;
- матеріали, що знаходяться в архіві і базі даних самого банку;
- інших зовнішніх джерел.

Важливе значення мають архіви банку. Тобто, якщо клієнт вже отримував кредит у цьому банку, в архіві є відомості про можливі затримки погашення кредиту та інші наявні порушення (кредитна історія).

Третій етап – це структурування кредиту, тобто визначення основних параметрів позички та підготовка до складання кредитного договору.

Банківська установа визначає суму кредиту, строк, спосіб видачі і

погашення кредиту, забезпечення, рівень відсоткової ставки тощо. Банк пропонує клієнту той вид кредиту, який найбільшою мірою відповідає характеру кредитованого заходу.

Проведення переговорів з позичальником закінчується підписанням кредитного договору (четвертий етап). Після підписання договору працівник кредитного відділу оформляє бухгалтерські документи, які містять вказівки щодо відкриття позичкового рахунку та видачі кредиту. Ці документи мають містити дозвільні підписи керівника банку. Оформлені згідно банківських вимог документи передаються в обліково-операційний відділ для виконання. В кредитній угоді передбачаються також, як правило, окремі форс-мажорні обставини, які дають гарантії банку і клієнту на випадок втрат внаслідок незалежних від них обставин.

Третя та четверта стадії споживчого кредитування також мають певні особливості. На відміну від юридичних осіб, які зазвичай мають у штаті досвідчених юристів або наймають їх зовні, фізичні особи часто недостатньо обізнані у правових аспектах кредитування, на чому може зіграти банк. Так, усупереч чинному законодавству, банки не розголошують позичальнику всіх комісій за кредитом, «забувають» ознайомити його з графіком платежів і зі статтями кредитного договору. Навіть постійні клієнти можуть потрапити на такий гачок. Це ще одна причина популярності споживчих кредитів серед банків, про яку самі банки не говорять вголос.

Передостанній етап є майже стандартним для всіх видів банківського кредитування. Єдиною відмінністю споживчих позик є те, що фінансовий стан позичальника – фізичної особи відслідкувати значно важче, ніж при кредитуванні юридичних осіб. Це створює певні незручності для банку, пов'язані з неможливістю передбачити платоспроможність клієнта, тоді як при кредитуванні підприємства її можна спрогнозувати з огляду на фінансову звітність [67].

Банк вживає заходи щодо реалізації повернення позики, контролює

відповідність фактичного витрачання позики на її цільове призначення та регулярне надходження відсотків за користування нею.

У разі погіршення фінансового стану фізичної особи та виникнення ризику неповернення позики кредитний працівник ставить до відома керівництво для того, щоб можна було вжити відповідні заходи.

У разі виявлення фактів використання кредиту не за цільовим призначенням банк має право достроково розірвати кредитний договір, що є підставою для стягнення всіх коштів у межах зобов'язань позичальника за кредитним договором у встановленому чинним законодавством порядку.

Шостий етап – виплата кредиту разом з відсотками і закриття справи про кредитування.

У разі, якщо клієнт не має можливості погасити заборгованість за кредитом у зазначений у договорі строк, він повинен до настання строку повернення, надати в банк лист-клопотання з проханням про продовження (продлонгацію) кредиту, в якому обов'язково повинні бути відображенні:

- об'єктивні причини, згідно яких фізична особа не має можливості повернути позику в строк;
- обґрунтований термін повернення кредиту;
- документальне підтвердження свого прохання.

Доречно зауважити, що деякі науковці подають основні етапи кредитування в більш узагальнюючому вигляді, а саме:

а) попередній етап – він включає в себе декілька складових: інтерв'ю з потенційним клієнтом, визначення оцінки кредитоспроможності та фінансового стану позичальника та структурування кредиту;

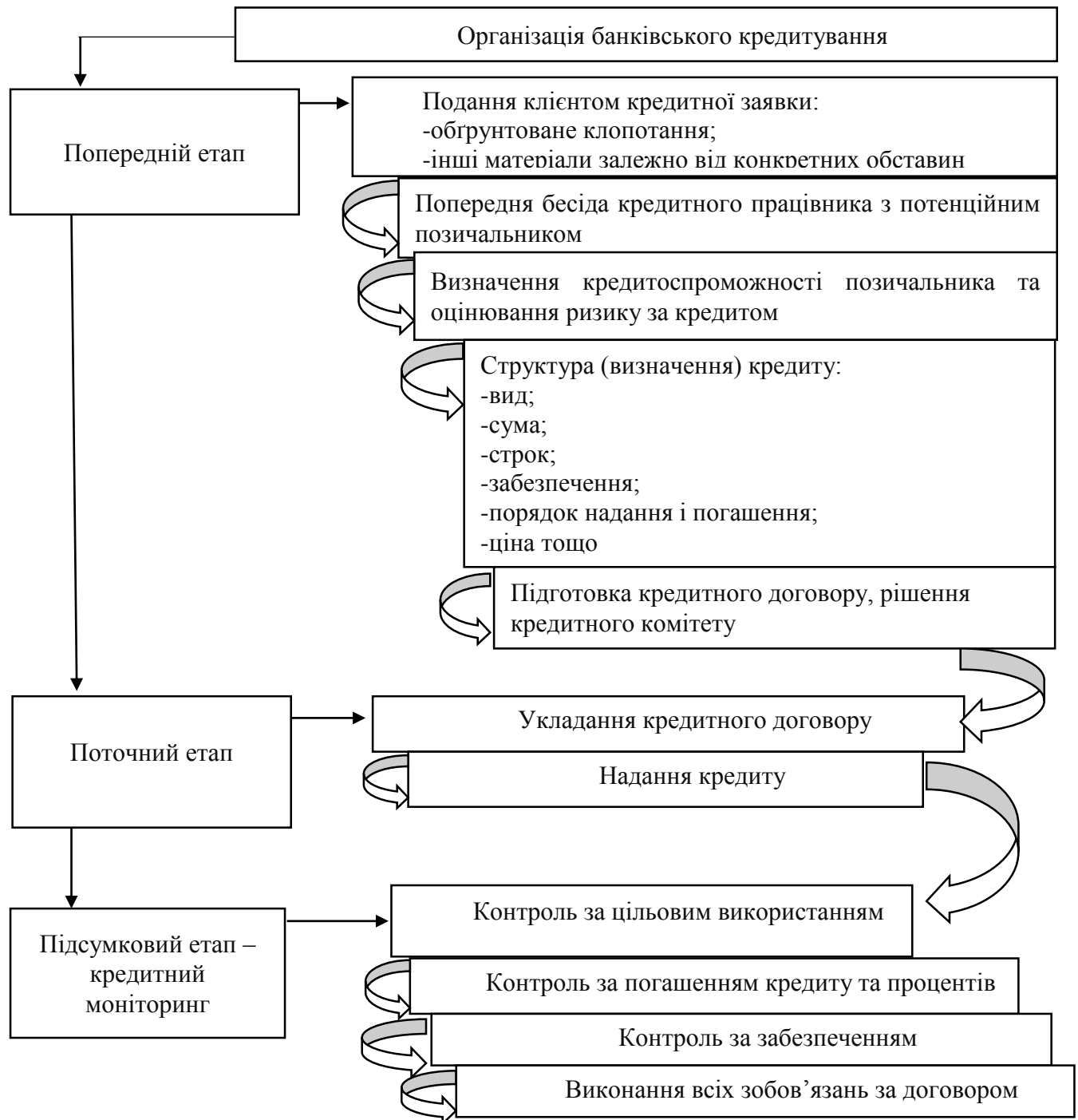
б) поточний етап, що передбачає оформлення кредиту та його видачу;

в) підсумковий етап – контроль за виконанням кредитного договору та погашення позики (рис. 1.2).

Рис.1.2 – Етапи організації банківського кредитування

Джерело: розроблено автором на основі [67]

Підсумовуючи, можна констатувати, що в цілому постійне послідовне дотримання етапів процесу банківського споживчого кредитування дає



можливість ретельно здійснювати контроль кредитного процесу в результаті чого забезпечувати якість кредитного банківського портфеля, а також загальну

ефективність роботи банківської установи.

1.2 Система управління ризиком споживчого кредитування та її особливості

В банківській справі ризиком є можливість отримання банком збитків або недоотримання запланованих доходів у результаті проведення певних фінансових операцій [74]. Останнє може бути спричинено знеціненням кредитної заборгованості, що, в свою чергу, може відбуватися з двох причин: виконання зобов'язань боржником раніше встановленого строку; затримка у виконанні, часткове або повне невиконання боржником своїх зобов'язань перед кредитором. Це може бути обумовлено неспроможністю сплатити заборгованість, небажанням виконувати зобов'язання, недисциплінованістю позичальника або нездатністю провести оплату з інших причин, пов'язаних з внутрішніми процесами кредитної організації або зовнішніми подіями (рис. 1.3).



Рис. 1.3 – Ризики банківського споживчого кредитування

Примітки. Джерело: розроблено автором

Іншими словами, ризик виникає в процесі здійснення операцій зі споживчого кредитування. Споживче кредитування як процес надання активів банку є багатограним комплексним явищем, що призводить до виникнення низки ризиків. Саме тому науковці виділяють комплексні ризики, управління

якими не може відбуватися шляхом врахування основного з них, потребуючи, натомість, комплексного підходу до управління всіма ризиками, що притаманні окремому виду діяльності [11].

Ризики, що виникають у процесі споживчого кредитування, не обмежуються лише кредитним та операційним ризиками, проте вплив інших ризиків на процес споживчого кредитування дозволяє віднести їх скоріше до факторів виникнення ризиків, означених вище. Так ризики зовнішнього середовища (макроекономічний, політичний, фінансовий) є зовнішніми факторами виникнення індивідуального кредитного ризику, тобто за їх виникнення збільшується ймовірність погіршення матеріального стану позичальника, і, як результат, неспроможність виконання ним своїх зобов'язань [7].

Наступним кроком до розуміння поняття ризику споживчого кредитування є визначення понять «кредитний ризик» і «операційний ризик». У сучасній економічній літературі переважають два підходи до визначення поняття «кредитний ризик». Відповідно до першого підходу науковці розглядають кредитний ризик як ризик несплати у визначений строк основного боргу і процентів за позичками, що належать кредитору [25].

В рамках другого підходу, кредитний ризик розглядають як ризик зменшення вартості частини активів, представленої сумою виданих кредитів, або ймовірність зниження прибутковості від цієї частини активів значно нижче очікуваного рівня [4].

Така розбіжність у визначеннях пояснюється структурою кредитного ризику: необхідним є врахування кредитного ризику як на рівні окремої позики, так і на рівні сукупності цих позик – кредитного портфелю. Одностороннє трактування кредитного ризику може призвести до некоректної оцінки кредитного ризику банку: високий ризик однієї позики може нівелюватися за рахунок інших активів, що входять до кредитного портфелю. З огляду на це,

впливає визначення. Кредитний ризик – це ймовірність реалізації негативного сценарію розвитку кредитних відносин, що полягає в зменшенні вартості або прибутковості частини активів банку через неповне або несвоєчасне виконання позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором.

Як зазначалося вище, упродовж усього процесу споживчого кредитування, банк, крім кредитного, наражається також і на операційний ризик. Він знаходить свій прояв у можливих помилках персоналу, збоях обладнання, а з розвитком платіжних систем та карткових технологій – в можливих шахрайських діях за допомогою кредитних карток.

На відміну від кредитного, визначення операційного ризику залежить від специфіки профілю, ризиків і системи ризик-менеджменту конкретного банку. Спочатку до операційних ризиків відносили інші види фінансових ризиків, що відрізняються від ринкових і кредитних. Подібне визначення є занадто широким і включає в себе спектр ризиків, який ускладнює класифікацію та оцінку такого ризику, а також його розуміння.

Другий підхід ґрунтується на розподілі ризиків на фінансові та нефінансові та ототожненні операційного ризику з не фінансовими ризиками. До фінансових належать ризики, що виникають під час здійснення банком функцій фінансового посередництва (ринковий, кредитний, валютний, відсотковий, страховий ризики, ризики ліквідності, трансакції [63]).

Нефінансові ризики притаманні фінансовим посередникам та іншим суб'єктам господарювання і поділяються на три категорії: ризики внутрішніх подій (шахрайство, відсутність належного внутрішнього контролю, збої інформаційних систем, правові помилки та порушення), ризики зовнішніх подій (політичні, воєнні події, стихійні катастрофи, терористичні акти) та бізнес-ризиків (стратегія розвитку, позиціонування на ринку, компетентність менеджменту, способи реалізації конкурентних переваг).

Третій підхід відображено в самій назві ризику, яка вказує на виникнення

операційного ризику в процесі здійснення банком фінансових операцій на будь-якому з етапів. При реалізації цього підходу увага фокусується на процедурі виконання операції, проте не враховує ризики, пов'язані з шахрайством всередині організації, несанкціонованим здійсненням операцій, неправильним використанням моделей для оцінки фінансових інструментів.

За четвертим підходом під операційними розуміють ризики, що виникають у результаті неефективності внутрішньої системи контролю в організації. Однак, сюди не відносять зовнішнє шахрайство, природні катастрофи тощо.

П'ятий підхід враховує всі недоліки попередніх. За ним операційний ризик – це ризик прямих або непрямих збитків у результаті невірної побудови бізнес-процесів, неефективності процедур внутрішнього контролю, технологічних збоїв, несанкціонованих дій чи зовнішнього впливу [33,22].

Ефективне управління комплексним ризиком споживчого кредитування вимагає побудови банком системи управління ризиками, під якою слід розуміти складний комплекс організаційних, методичних, автоматизованих засобів, що використовуються в процесі ідентифікації, вимірювання, регулювання, контролю і моніторингу ризику, та спрямованих на попередження можливих ризиків, мінімізацію їх негативних наслідків і недопущення повторної реалізації. В рамках іншого підходу, під системою управління ризиками розуміють сукупність структурних елементів, що виконують функцію захисту підприємства від внутрішніх і зовнішніх ризиків. Існує також думка, що систему управління ризиками слід розглядати в прикладному аспекті – як програму управління ризиками [25].

Основними завданнями створення системи управління ризиками в банку повинні бути:

- прогнозування настання ризикового випадку;
- мінімізація негативних наслідків дії ризиків і недопущення їх повторної реалізації;

- забезпечення оптимального розподілу ресурсів банку;
- забезпечення стабільного розвитку банку;
- забезпечення збільшення вартості капіталу банку за прийняттого рівня ризику;
- розв'язання можливих конфліктів інтересів між підрозділами, що здатні викликати ризикову ситуацію.

Проте, враховуючи особливості споживчого кредитування (велика кількість позичальників, незначні суми кредиту, однорідність кредитів), його супроводжує настільки значна кількість факторів, що прорахувати їх всі з метою мінімізації наслідків ймовірних ризиків практично неможливо. Тому основною метою системи управління ризиками при споживчому кредитуванні повинна бути не мінімізація збитків, а забезпечення їх прогнозованості [58].

З огляду на це, систему управління ризиками при споживчому кредитуванні слід розглядати як складний комплекс організаційних, методичних, автоматизованих засобів, що використовуються в процесі ідентифікації, вимірювання, регулювання, контролю та моніторингу ризиків споживчого кредитування, та спрямованих на забезпечення прогнозованості ризиків і розмірів збитків.

Ефективність побудови та функціонування системи управління ризиками банку потребує дотримання низки принципів, зокрема:

- безперервності, який передбачає, що управління ризиками має відбуватися безперервно;
- структурованості, згідно з яким система управління ризиками повинна бути чітко структурована та мати свої підсистеми;
- цілісності, відповідно до якого має бути забезпечена цілісність зв'язків між елементами системи управління ризиками;
- взаємозв'язку, що передбачає таку взаємодію між елементами системи, за якою зміни в одному з них спричиняють зміни в іншому;

- необмеженості, згідно з яким кількість елементів системи може збільшуватися залежно від обставин;
- стійкості, відповідно до якого система має ефективно функціонувати попри дію на неї внутрішніх і зовнішніх чинників;
- зваженості, який означає, що діяльність банку повинна забезпечувати оптимальне співвідношення дохідності та ризиковості;
- економічності, що передбачає отримання необхідних результатів за допустимих витрат.

Структурно система управління ризиками складається з керуючої та керованої підсистем (межі між ними досить умовні), які в єдності утворюють суб'єкт управління, а також механізму їх взаємодії, що включає сукупність повноважень, принципів, методів, правил, норм, процедур, що регламентують порядок здійснення управлінських дій.

Незалежно від розміру банку та його структури до суб'єктів управління ризиками в банку відносять:

1) Керуюча підсистема:

- Спостережна рада, що відповідає за стратегію і тактику управління ризиками банку, контролює діяльність Правління та Комітетів у сфері управління ризиками;
- Правління банку, яке відповідає за безпосередню організацію та реалізацію процесу управління ризиками в банку;
- Комітети, які приймають рішення про ступінь певних видів ризиків, які може прийняти на себе банк;

2) Керована підсистема:

- підрозділи планування, що розробляють варіанти розвитку банку;
- функціональні підрозділи, що відповідають за ризики певних напрямів бізнесу;
- аналітичні підрозділи, що аналізують отриману інформацію для

прийняття рішень щодо банківських ризиків;

– служби внутрішнього аудиту та контролю, що сприяють мінімізації операційних ризиків і виявленню критичних показників, що сигналізують про можливість виникнення ризикової ситуації;

– юридичний відділ, який контролює правові ризики [11].

Об'єктом управління ризиками є комплекс ризиків, що виникають у процесі споживчого кредитування. Суб'єкт і об'єкт системи взаємодіють між собою в процесі управління ризиками. Цей процес є безперервним та складається з наступних етапів, які по черзі змінюють один одного: ідентифікація; оцінка; регулювання; контроль.

Система управління ризиками споживчого кредитування включає в себе систему управління кредитним і операційним ризиками та являє собою частину системи управління ризиками банку. Необхідність розгляду управління кредитним і операційними ризиком у системі пояснюється причинно-наслідковим зв'язком між ними – залежністю рівня кредитного ризику від операційного (іншими словами, кумулятивного негативного ефекту), а отже, великою ймовірністю невиконання позичальником своїх зобов'язань і погіршення якості кредитного портфеля. Це може бути обумовлено низкою причин: неправильною побудовою процесу кредитування; некоректною оцінкою кредитоспроможності позичальника; навмисним завищенням кредитного рейтингу позичальника (шахрайські дії); відсутністю моніторингу виконання позичальником своїх зобов'язань тощо.

Як зазначалося вище, на відміну від операційного, кредитний ризик вимагає його розгляду як на рівні окремої кредитної операції, так і на рівні всього кредитного портфелю. Прояв кредитного ризику на двох рівнях пояснюється тим, що індивідуальний кредитний ризик залежить від розміру кредиту (величини збитків) та ймовірності їх настання; портфельний кредитний ризик залежить, крім величини кредиту та ймовірності настання ризикової ситуації за окремим

кредитом, ще й від залежності між рівнем ризику кредитів, що входять до його складу.

Операційний ризик також має свої особливості. Цей ризик є внутрішнім, що ускладнює можливість створення універсального переліку причин виникнення ризику та методів управління ним для конкретних ситуацій. Ще однією проблемою є наявність статистичної вибірки, збір якої є проблематичним через малу частоту прояву значної частини видів операційного ризику. Приховування банками наслідків прояву операційного ризику також ускладнює формування статистичної бази для банківської системи.

Ідентифікація ризиків, що виникають у процесі споживчого кредитування, полягає у виявленні та описі елементів ризику та форм їх прояву, виявленні факторів, що впливають на ризик, специфіки ризику, в прогнозуванні можливих особливостей його реалізації, зміні ризику в часі, ступені взаємозв'язку з іншими ризиками. Іншими словами, метою цього етапу є виявлення причин, що викликають реалізацію ризику [15].

Причинами (факторами) реалізації кредитного ризику на рівні окремої позики є можливість невиконання позичальником своїх зобов'язань перед банком. Портфельний (сукупний) кредитний ризик виражається не в можливому невиконанні позичальником своїх зобов'язань, а в результаті їх невиконання. Реалізація сукупного кредитного ризику проявляється в погіршенні якості кредитного портфеля.

Для ідентифікації операційного ризику необхідно створити його класифікатор – внутрішньобанківський перелік видів операційних ризиків, властивих процесам конкретного банку. Завдяки вивченню службовцями банку Класифікатора операційного ризику, в них з'являється можливість виявити та зареєструвати ризикову подію.

Для вироблення рішень щодо вибору коректних методів управління ризиком в окремій ситуації недостатньо виявити причини та можливі особливості

реалізації ризику, необхідною є ще й оцінка ризику [15].

Оцінкою ризику є вимірювання його рівня, результатом чого стає характеристика масштабів впливу та ймовірності настання ризику. В основі такої оцінки – пошук залежності між розміром можливих втрат та ймовірністю їх настання окремо за кредитом, портфелем кредитів та в процесі операційної діяльності. Її метою є встановлення прийняттого рівня ризику для банку. Важливим завданням у процесі оцінки ризику є порівняння його значення з допустимим рівнем. Оцінка ступеня ризику проводиться за допомогою двох основних методів: якісного та кількісного.

Якісний аналіз ризику – оцінка факторів, що впливають на величину ризику за допомогою експертних оцінок. Точність подібних оцінок знижується через їх суб'єктивність. Підвищення достовірності отриманих результатів можливе шляхом застосування кількісних методів оцінки. Кількісний аналіз ризику формалізує рівень ризику, виражаючи його в абсолютних або відносних показниках.

Кредити, видані в рамках роздрібних програм кредитування, оцінюються переважно на портфельній основі, а не в розрізі окремо взятих позичальників. Для підвищення точності оцінки ризику кредитний портфель ділять на підпортфелі, в рамках яких кредитний ризик повинен бути однорідним [15].

Виділення однорідних за величиною ризику підпортфелів всередині кожної програми кредитування може здійснюватися на основі різних підходів з використанням різних ознак. В якості критеріїв групування позичальників в окремі соціальні групи використовують такі: стать, вік клієнта, дані про склад домогосподарства, професія, кваліфікація та інші характеристики [19].

При цьому слід відзначити, що точність підходів до оцінки операційних ризиків менша, ніж до кредитних. Це пояснюється відносно недавнім підвищенням інтересу до управління операційними ризиками, та, як наслідок, – меншою розвиненістю методичного інструментарію оцінки.

Кількісна оцінка операційного ризику носить імовірнісний (прогнозний) характер, розрахунок ґрунтується на статистичних методах, які спираються на розміри операційних збитків банку в минулому, а величина залежить від рівня прийнятої довірчої ймовірності. Статистичні методи використовуються за значної ймовірності настання конкретного виду операційного ризику в банку, особливо, якщо на ринку ця тенденція масова. Для повноти оцінки операційного ризику необхідні експертні опитування [56].

Якісна оцінка операційного ризику застосовується для оцінки якісного рівня процедур і технологій здійснення окремих операцій та процесів, а також тих джерел і об'єктів операційного ризику, рівень яких не можна однозначно виразити через певне число, що характеризує можливий рівень втрат. Якісна оцінка проводиться експертно за 3–, 5–, 10–бальною шкалою, для чого розробляються спеціальні таблиці критеріїв і факторів ризику зі шкалами оцінок.

За результатами проведення ідентифікації та оцінки ризику відбувається вибір найбільш прийняттого методу регулювання ризиків кредитної діяльності банку. Виділяють наступні методи: уникнення, прийняття, мінімізація ризику.

Метод уникнення ризику застосовується у випадку великої ймовірності невиконання боржником своїх зобов'язань шляхом відмови у видачі кредиту.

Метод прийняття застосовується, якщо для банку його рівень є допустимим і банк приймає/допускає можливість його прояву. У такому разі кредит надається позичальнику. Цей варіант стратегії доречно обирати за ситуації з прийнятним рівнем ризику, а за інших умов необхідно використовувати метод мінімізації ризику.

Метод мінімізації ризиків використовується в разі неможливості застосування попередніх двох методів. Мінімізація ризиків може відбуватися шляхом зниження ймовірності реалізації ризику або забезпечення зниження масштабу втрат у разі реалізації ризику. До інструментів, що забезпечують зменшення ймовірності реалізації ризику відносять: реалізація в рамках

кредитних відносин з позичальником заходів, що забезпечують підвищення ступеня готовності позичальника виконувати зобов'язання за кредитною угодою або підвищення фінансових можливостей позичальника; зниження терміну кредитування; підвищення інформованості банку про готовність і можливості позичальника виконувати умови кредитної угоди. До способів, що забезпечують зниження розміру втрат при прояві кредитного ризику належать: передача ризику; створення резервів; диверсифікація; розподіл ризику; використання особливої відсоткової ставки; надання дисконтних кредитів; поетапне кредитування [15].

Метод уникнення щодо операційного ризику застосовується вкрай рідко через те, що вимагає повної відмови від проведення фінансових операцій, зважаючи на високий відсоток помилок за ними, і, як наслідок, фінансові збитки. Метод прийняття рівня операційного ризику окремої операції або процесу може бути використаний у випадку, коли вартість коригуючих заходів перевищує вигоди від зниження рівня ризику. Метод мінімізації операційного ризику може бути реалізований шляхом зменшення ймовірності його настання та мінімізації негативних наслідків (передачі в аутсорсинг, встановлення лімітів, страхування).

Однак, навіть вибір і використання коректного методу управління ризиками в процесі здійснення банком кредитної діяльності не є гарантією відсутності ризику в подальшому, оскільки рівень ризику схильний до часових змін. Це викликає необхідність у проведенні постійного моніторингу та контролю управління ризиком, завданнями яких є відстеження виконання нормативів обмеження ризику особами, відповідальними за прийняття ризикових рішень, аналіз поточних значень ризиків на предмет їх небезпечного наближення до критичних показників [15,56].

Розглянутий підхід до організації управління ризиком банківського споживчого кредитування має назву процесного, оскільки побудований на управлінні процесами. Крім процесного, одним із найбільш відомих є системний

підхід, що ґрунтується на управлінні функціями організації.

Управління ризиками одночасно є не тільки процесом, але й системою з певним набором елементів. Система управління ризиками банку, в тому числі й ризиком банківського споживчого кредитування, складається із сукупності певних підсистем: організаційно-управлінської (інституційної), функціональної та інфраструктурної (підсистеми забезпечення).

Управління ризиками споживчого кредитування традиційно розглядають як управління кредитним і операційним ризиками або, в більшості випадків, тільки кредитним. Ефективне управління комплексним ризиком потребує його розгляду не за окремими складовими, а в сукупності. Іншими словами, в системі управління ризиками необхідним є виділення не окремих видів ризику та управління ними, а їх розподіл за видами діяльності банку. Управління операційним ризиком здійснювалося задовго до його «відкриття», проте управління ним носило фрагментарний характер. Управління операційним ризиком повинно бути інтегрованим у процес управління ризиком споживчого кредитування, тому і в подальшому розгляд аспектів управління цим комплексним видом ризику буде представлений на двох взаємопов'язаних рівнях: управління кредитним ризиком та управління операційним ризиком.

Організаційна структура управління ризиками споживчого кредитування повинна представляти собою ієрархічну систему, що складається із трьох рівнів.

На I рівні – стратегічного управління ризиками в банку повинні бути створені наступні колегіальні органи: Спостережна рада, Правління, Комітети. У процесі формування системи управління ризиками, вважається за доцільне використання зарубіжної практики, яка полягає у наступному: Перший заступник Голови Правління не має бути куратором бізнес-підрозділів, натомість йому має підпорядковуватись Департамент/Управління ризик-менеджменту. Це дозволить забезпечити комплексний підхід до управління ризиками та уникнути конфлікту інтересів.

Управління кредитним ризиком є прерогативою Кредитного комітету, а операційним ризиком – Комітету з управління операційним ризиком. Проте, необхідно зазначити, що назви та повноваження комітетів у різних банках не є однаковими. Крім Кредитного, в банку може існувати Кредитно-інвестиційний комітет, повноваження якого є ширшими. Кредитний комітет також може бути представлений у вигляді Малого та Головного Кредитних комітетів або Кредитного комітету корпоративного бізнесу та Кредитного комітету роздрібного бізнесу. Залежно від рівня проблемної заборгованості функції кредитного комітету з управління проблемною заборгованістю можуть бути передані окремому комітету – Комітету управління проблемною заборгованістю.

Формування Комітету з управління операційними ризиками характерно для небагатьох банків України, що пояснюється неусвідомленням керівництва операційного ризику.

II рівень – тактичне управління, представлене Департаментом/Управлінням ризик-менеджменту – самостійним підрозділом, який має бути незалежним від інших підрозділів і не повинен суміщати функції управління ризиками з іншими функціями, оскільки це може зашкодити формуванню об'єктивної оцінки та контролю ризиків банку.

Оперативне управління в банку здійснюють структурні підрозділи, які активно співпрацюють з Департаментом/Управлінням ризик-менеджменту, надаючи йому необхідну інформацію щодо операцій, які проводять ці підрозділи, та шляхом формування звітів з питань управління ризиками.

У процесі побудови організаційної структури банку виділяють кілька підходів, проте ефективність і доцільність їх використання залежить від особливостей банку, а тому потребує окремого дослідження.

Зважаючи на особливості споживчого кредиту, організаційна структура банку, що працює на ринку споживчого кредитування, обумовлюється особливостями цього продукту:

1. Споживчий кредит передбачає наявність точок обслуговування банку в безпосередній близькості до споживачів і пунктів продажу товарів, що обумовлює необхідність наявності в банку розгалуженої мережі відділень, а отже великого штату співробітників.

2. Однотипність операцій не потребує висококваліфікованих операторів, що обумовлює низьку заробітну плату та плинність кадрів. Це, в свою чергу, збільшує можливість виникнення операційного ризику та недобросовісність оцінки кредитоспроможності позичальників.

3. Через високий рівень ризику операцій споживчого кредитування встановлюються високі вимоги до кваліфікації топ-менеджерів і менеджерів, відповідальних за процес кредитування та управління ризиками.

4. Топ-менеджери не приймають рішення за кожною угодою, а контролюють рівень ризику субпортфелю споживчих кредитів. Відповідальність за прийняття рішення надання/ненадання споживчого кредиту лягає на виконавців. Планування в системі управління ризиками слід розглядати як процес, що визначає перспективу та майбутній стан управління ризиками в банку, шляхи та способи його досягнення. Основними пунктами, які доцільно включити в план з управління ризиками є наступні:

1. Методологічна база, наявність якої дозволяє використовувати сукупність підходів, методів і процедур з управління ризиками, джерел даних, які можуть бути задіяні в цьому процесі, а також обґрунтувати доцільність використання відповідних методів управління ризиками.

2. Координація, відповідальність і контроль осіб, які здійснюють управління ризиком.

3. Уточнення процедур, що входять до моніторингу ризиків, та періодичності їх проведення.

4. Визначення сукупного ризику, який може прийняти на себе банк.

5. Звітність підрозділу, відповідального за оцінку ризиків.

Крім планування, функціональна підсистема включає фінансовий аналіз результатів виконання плану – систему дій, спрямованих на визначення ефективності діяльності служби ризик-менеджменту.

Фінансовий аналіз процесу кредитування дозволяє оцінити:

- дотримання банком встановленого рівня кредитного та операційного ризиків;
- рівень і якість організації системи управління кредитним і операційним ризиком банку;
- дохідність операцій кредитування;
- повноту та своєчасність надання фінансової та управлінської інформації;
- відповідність діяльності підрозділу кредитування національному законодавству та внутрішнім нормативним актам.

Контроль управління ризиком банківського споживчого кредитування полягає в забезпеченні відповідності поточної діяльності підрозділів встановленим плановим показникам.

З метою забезпечення можливості роботи функціональної підсистеми необхідною умовою є існування ефективної підсистеми забезпечення, до якої належить інформаційне, кадрове, технологічне та нормативно-методичне забезпечення.

Інформаційне забезпечення полягає в тому, що інформація, отримана за видами діяльності, повинна вивчатися та оброблятися з метою аналізу, контролю та виявлення ризиків на ранніх етапах. Ця інформація подається на розгляд Правлінню, Кредитному комітету, Комітету з управління операційним ризиком і керівнику кожного підрозділу, задіяного в управлінні цими ризиками. Такий звіт за кредитним та операційним ризиком має включати інформацію про: сукупний кредитний ризик; прогнози кредитного ризику; винятки стосовно лімітів ризику; понесені банком збитки; рівень кредитного ризику банку; рівень операційного ризику банку, а також моніторинг кредитного та операційного ризику.

З метою підвищення якості управління ризиками споживчого кредитування керівництво банку повинно створити відповідні технологічні умови, а саме – забезпечити кожного службовця автоматизованим робочим місцем (АРМ), яке являє собою стаціонарний комп'ютер з встановленим на ньому спеціалізованим програмним забезпеченням для доступу до інформаційно-процесингових ресурсів кредитної організації, службових баз даних, внутрішніх нормативних актів засобами криптозахисту трафіку, обмеженням фізичного та логічного доступу та дозволяє виконувати завдання, що мають ітеративний, регулярний характер, а саме формувати звіти та зручно і швидко вносити їх до бази даних на сервері.

Підсистема нормативно-методологічних документів з управління ризиками в банку повинна включати в себе такі основні рівні:

- базові документи (Статут банку, Стратегія управління ризиками);
- політики управління ризиками, положення про органи управління, комітети, структурні підрозділи з управління ризиками, інші структурні підрозділи банку;
- операційні інструкції, методики та порядки з конкретних питань управління ризиками;
- документи, прийняті в рамках функціонування системи управління ризиками.

Однак, якщо банк входить до банківської групи, підсистема нормативного забезпечення повинна включаючи загальногрупові документи, серед яких можуть бути Правила Групи з управління ризиками, Керівництво з управління кредитним ризиком Групи, Керівництво з управління операційним ризиком Групи, Загальна кредитна політика.

1.3 Порядок розробки та реалізації основних засад кредитної політики банку

У сучасній вітчизняній науковій думці відсутнє однозначне тлумачення терміну «кредитна політика банку». Кожен науковець має свій погляд щодо цього питання та трактує поняття по-своєму.

Дослідивши твердження Лагутіна В. Д., Гуцала І. С., Панової Г. С., наведено визначення, яке найбільш повно описує значення даного терміну. Кредитна політика банку – це система принципів і складових, які визначають стратегію та тактику банку щодо залучення коштів і подальшого їх спрямування на кредитування клієнтів банку та регулювання кредитного механізму в цілому. Кредитна політика банківської установи розробляється як на макро–, так і на мікрорівнях економіки.

На макрорівні банківську кредитну політику розробляє Національний банк України, встановлюючи нормативи її проведення, рівень облікової ставки, що становить основу формування ціни на кредитні ресурси тощо [13].

При розробленні основних засад грошово-кредитної політики використовуються макроекономічні показники, розраховані Кабінетом Міністрів України, та беруться до уваги прогностичні оцінки макроекономічної динаміки, розроблені у Національному банку України й закладені у проекті Державного бюджету України. [55].

Рада НБУ наголошує, що Національний банк повинен:

– сприяти фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню пріоритетної цілі. Згідно з повідомленням, рада НБУ, спираючись на вимоги статті 6 Закону «Про Національний банк України» [51], визнала пріоритетною метою грошово-кредитної політики у 2017 р. забезпечення цінової стабільності. Тобто, пріоритетом діяльності Правління Національного банку України має бути зниження інфляції (індексу споживчих цін) до однозначного показника і утримання його на такому рівні в середньостроковій перспективі;

– сприяти додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримувати економічну політику уряду України, якщо це не перешкоджає досягненню цілей щодо цінової та фінансової стабільності.

На мікрорівні кредитна політика спрямована на забезпечення зв'язку кредитної політики банку зі загальною стратегією його розвитку.

Тобто розробка і реалізація основних засад грошово-кредитної політики має суттєвий вплив на попит споживачів та обсяги споживчого кредитування.

Оскільки саме завдяки проведенню кредитних операцій до банку надходить більша частина доходів, то надзвичайно важливим напрямом діяльності є створення такої організаційної структури кредитного підрозділу, яка сприяла б ефективному здійсненню управління кредитною діяльністю.

Кредитна політика банку в сфері кредитування фізичних осіб визначає завдання та пріоритети діяльності банку, засоби, методи їх реалізації, а також принципи та порядок організації власне кредитного процесу.

Єдиної кредитної політики для всіх банків немає. Кожен банк визначає власну кредитну політику, беручи до уваги всю сукупність ризиків (як внутрішніх, так і зовнішніх), які впливають на ефективність його діяльності, враховуючи також ставлення керівництва банку до ризику (табл. 1.3):

Таблиця 1.3 – Чинники впливу на кредитну політику банку у сфері кредитування фізичних осіб

Внутрішні чинники	Зовнішні чинники
<ul style="list-style-type: none">– кредитний потенціал банку;– спектр виконуваних операцій і послуг;– ступінь ризику та придатності окремих видів споживчих позик;– стабільність депозитів;– забезпеченість позик;– професійна підготовленість, кваліфікація та досвід персоналу банку;– клієнтура банку;– цінова політика банку	<ul style="list-style-type: none">– загальний стан економіки країни, темпи інфляції;– грошово-кредитна політика НБУ;– рівень доходів населення, здатність споживати банківські послуги, наявність соціальних пільг;– регіональна та галузева специфіка функціонування банку;– рівень цін на банківські продукти та послуги;– соціальна напруженість;– політизованість суспільства;– попит на кредити банку його клієнтів

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [13]

Основною проблемою споживчого кредитування в Україні незмінно залишається висока вартість кредитів для фізичних осіб, для вирішення якої силами самих банків та Національним банком, зокрема, потрібно застосовувати активні методи впливу на ймовірність неповернення позик і відсотків за ними у бік зменшення та удосконалення банками внутрішнього кредитного ризик-менеджменту [4].

Відповідальність за розробку ефективної кредитної політики у сфері кредитування фізичних осіб та механізм її реалізації покладається більшою мірою на Кредитний комітет, який очолює, як правило, керівник банку. Способи та методи реалізації кредитної політики формуються у відповідних внутрішньобанківських документах, основними серед яких є стандарти кредитування і кредитні інструкції.

У кредитній політиці важливим є визначення обсягу ефективних ресурсів, що можуть бути спрямовані на кредитні вкладення. При розробленні кредитної політики необхідно враховувати вплив різних ризиків: кредитного, ризику депозитних операцій, процентного, валютного тощо.

Кредитна політика є основою стратегії мінімізації ризику в діяльності банку. Основу кредитної політики становить стратегія банку, зорієнтована на зростання його капіталу чи збільшення доходів [13].

Розробка та проведення банком кредитної політики повинні бути спрямовані на досягнення наступних цілей:

- допускати тільки такий характер ризику, який дозволяє створювати активи високої якості і забезпечувати постійний цільовий рівень прибутковості;
- створити високопрофесійний колектив кредитних працівників, що забезпечують високу якість кредитного портфеля банку;
- надавати позики на фінансування економічно перспективних,

рентабельних проектів, що відповідають стратегічним цілям банку;

- сприяти розвитку довгострокових відносин з «прибутковими» клієнтами;
- уникати використанню невиправданих методів кредитування.

На рис. 1.4 у загальному вигляді представлені основні складові кредитної політики банку в межах її реалізації.

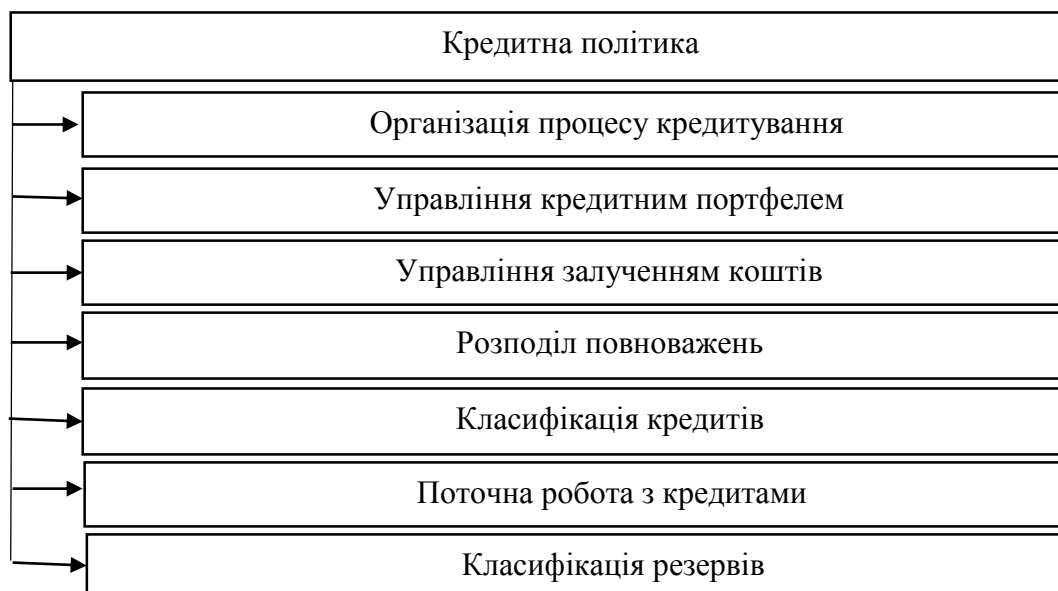


Рис. 1.4 – Основні елементи кредитної політики комерційного банку

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [13,63]

Правильна організація процесу банківського кредитування, розробка ефективної та гнучкої системи управління кредитними операціями – основа фінансової та ринкової стабільності банків з урахуванням визначального місця, що посідають кредитні операції у портфелі банківських активів [10].

На практиці ж на рівні окремого банку основні засади кредитної політики, направлені на мінімізацію ризиків, розмежовані між окремими підрозділами, серед яких: відділ з формування кредитного портфеля, кредитування клієнтів, контролю за забезпеченням позик, контролю за кредитною діяльністю філій даного банку, відділ аналізу кредитних операцій тощо.

Відділ з формування кредитного портфеля розглядає заявки на одержання кредиту, проводить попередній аналіз фінансового стану позичальників і

перевіряє достовірність та правильність оформлення документації. У випадку надання позик у великому розмірі формуються пропозиції, які подаються на розгляд до Кредитного комітету за для забезпечення банківських гарантій.

У відділі кредитування клієнтів відбувається оформлення кредитних угод, готуються розпорядження щодо погашення чи видачі позик, відслідковується своєчасна виплата основної суми кредиту і встановлених відсотків за кредитом, здійснюється систематичний аналіз фінансового стану клієнта, готуються і приймаються заходи щодо дострокового стягнення кредитної заборгованості. А також розробляються рекомендації щодо оптимізації структури вкладень позикових коштів і впровадження нових методів і форм кредитування [63].

У відділі забезпечення позик здійснюється оформлення угод застави і зобов'язань щодо виплати кредиту, проводиться контроль за станом цінностей, взятих під заставу, проводяться заходи щодо повернення заборгованості за наданим кредитом та списання безнадійних кредитів і розробляються заходи з удосконалення механізму погашення заборгованості за позиками.

Відділ контролю кредитної діяльності філій проводить нагляд за перевищенням/можливостями перевищення філіями банку встановлених лімітів, здійснює аналіз кредитної діяльності філій, готує і запроваджує заходи стосовно вдосконалення кредитної роботи філій.

У відділі аналізу кредитних операцій та їх методичного забезпечення здійснюється розробка нормативних документів, що використовується у кредитній діяльності, складаються звіти про стан кредитних операцій у банківській установі, проводиться ретельний аналіз кон'юнктури кредитного ринку та динаміки відсоткових ставок, розробляються і впроваджуються заходи щодо вдосконалення структури кредитних вкладень.

Порядок реалізації кредитної політики зводиться до:

- організації процесу кредитування;
- управлінню кредитним портфелем;

- залученню ресурсів;
- розподілу повноважень;
- класифікації кредитів і резервів покриття можливих втрат за проблемними позиками.

Таким чином, механізм формування та реалізації кредитної політики банку представляє собою систему дій та організаційно-економічних прийомів, інструментів впливу, за допомогою яких вводиться в дію процес кредитування.

Висновки до розділу 1

Споживчий кредит – це кредит, який надається як у національній так і в іноземній валютах фізичним особам – резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору. Погашення кредиту може здійснюватися позичальником ануїтетними платежами, одноразово після закінчення строку дії кредитного договору, однаковими або різними частинами основного боргу за індивідуальним графіком.

З метою мінімізації ризиків за кредитними операціями банківські установи здійснюють формування резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями.

Одним із головних завдань щодо розвитку споживчого кредитування залишається створення законодавчої бази, яка б відповідала прогресивним міжнародним стандартам і враховувала позитивний досвід запровадження відповідного законодавства в інших країнах. З метою гармонізації цивільного законодавства та усунення суперечностей між чинними нормативно-законодавчими актами необхідно прийняти Закон «Про споживче кредитування».

Постійне послідовне дотримання етапів процесу банківського споживчого кредитування дає можливість ретельно здійснювати контроль кредитного

процесу в результаті чого забезпечувати якість кредитного банківського портфеля, а також загальну ефективність роботи банківської установи.

Також, побудова системи управління ризиком споживчого кредитування – складний та кропіткий процес, який вимагає врахування всіх особливостей цього виду кредитування та обґрунтування механізмів управління ризиками на основі формування ефективної системи ризик-менеджменту в банку.

Головною проблемою споживчого кредитування в Україні є висока вартість кредитів для фізичних осіб, для вирішення якої силами самих банків та Національним банком запроваджуються активні методи впливу на ймовірність неповернення позик і відсотків за ними та удосконалення банками внутрішнього кредитного ризик-менеджменту. Реалізація основних засад кредитної політики на макрорівні проявляється через забезпечення НБУ цінової стабільності, на мікрорівні – відповідності кредитної політики стратегії окремого банку.

2 АНАЛІЗ РИНКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

2.1 Сучасний стан споживчого кредитування в Україні

Споживчий кредит відіграє надзвичайно важливу роль як у швидкому задоволенні постійно зростаючих потреб населення, так і в розвитку економіки загалом. Адже за рахунок нього громадяни мають можливість задовільнити широке коло своїх потреб. Необхідність існування споживчого кредиту також обумовлена ще й тим що, більша частини доходів громадян йде на витрати на харчування та інші невідкладні статті споживання [65].

Наразі, в Україні найвідомішими різновидами споживчого кредитування можна назвати наступні (рис. 2.1):



Рис. 2.1 – Види споживчого кредитування

Примітки. Джерело: розроблено на основі [65]

- автокредитування – кредитування фізичних осіб на довгострокових засадах з придбання автомобільного транспорту для власного використання;
- кредити овердрафт для зарплатних карток – ліміт встановлюється на рівні п'яти окладів працівника;
- споживче кредитування на торгівельних точках – надання безготівкових позик на придбання споживчих товарів безпосередньо на торгівельних точках за допомогою представників банку;
- карткові кредити – надаються фізичним особам з використанням кредитних карток, що мають певний ліміт і за використання коштів сплачується відсоток;
- іпотечне кредитування – це особлива форма кредиту, пов'язана з наданням позик під заставу нерухомого майна – землі, виробничих або житлових будівель тощо [74].

Значну увагу, на сьогодні, банки приділяють кредитуванню фізичних осіб, розробляючи все нові кредитні продукти, лібералізуючи ставлення до клієнтів, змінюючи умови кредитування. У табл. 2.1 наведено обсяги кредитів, наданих фізичним особам України за 2016-2018 рр.

Таблиця 2.1 – Обсяги кредитування фізичних осіб в Україні 2016 – 2018 рр., млн. грн.

Роки	Роки		
	2016	2017	2018
Споживчі кредити	101528	122066	151625
На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	58549	48268	44458
Іпотечні кредити	60265	38601	42308
Інші кредити	3255	3848	5019

Примітки. Джерело: сформовано авторами за даними НБУ [39]

Розглянемо більш детально обсяги кредитування фізичних осіб в Україні за 2016 – 2018 рр. (рис. 2.2)

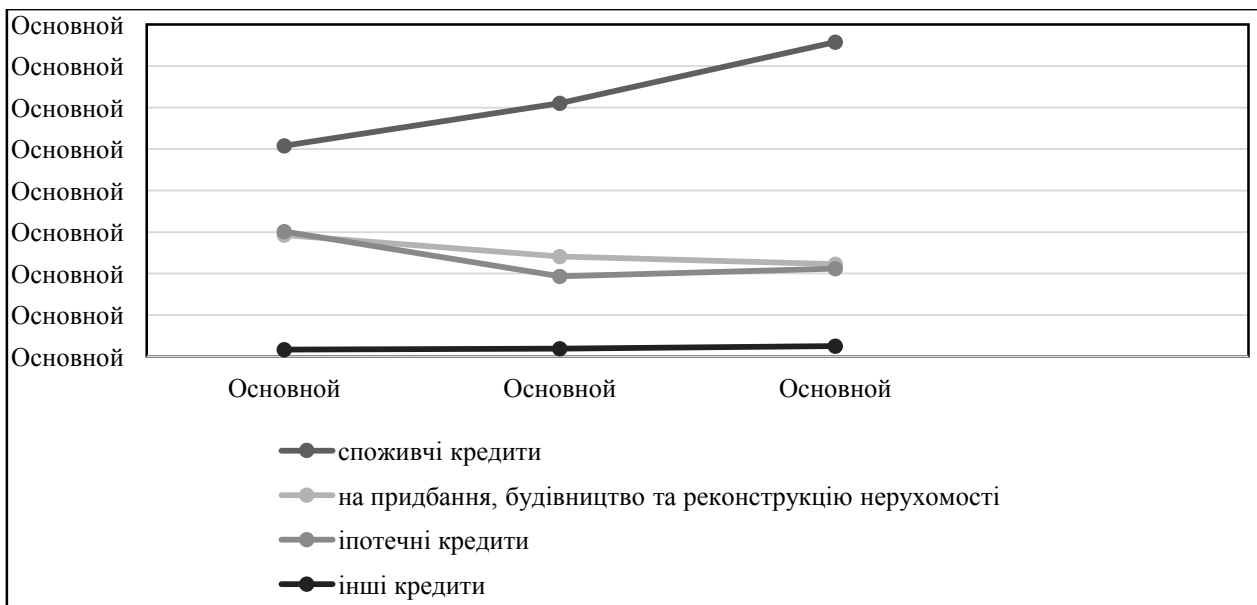


Рис. 2.2 – Обсяги кредитування фізичних осіб в Україні за 2016 – 2018 рр.

За досліджений період з 2016 – 2018 рр., спостерігалось збільшення обсягів кредитування фізичних осіб у споживчому кредитуванні, а в інших видах: на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, на іпотечні кредити та на інші кредити – зменшення всіх різновидів кредитування. Приводом цього є усвідомлення населенням економічної кризи в країні та непрогнозованості майбутніх доходів, що є джерелом погашення кредитів.

Тільки у 2018 р. можемо спостерігати зростання споживчого кредитування в Україні порівняно з 2017 – 2016 рр., що є першим проявом стабілізації доходів населення. Різке зменшення кількості банків, що функціонують в Україні стали другою причиною зменшення обсягів кредитування фізичних осіб і відповідно спроможності банківської системи задовольнити попит фізичних осіб на кредитні ресурси.

Розглянемо обсяги кредитування фізичних осіб в Україні у розрізі видів валют за 2016 – 2018 рр. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Обсяги кредитування фізичних осіб в Україні за видами валют за 2016 – 2018 рр.

Валюта кредиту	2016 р.		2017 р.		2018 р.		Базисні структурні зміни,%
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	
Споживчі кредити							
Гривня	64859	63,8	93436	64,5	125413	82,7	+18,9
Долар США	34901	34,38	26965	33,8	24796	16,4	-17,98
Євро	1034	1,02	901	1,02	771	0,5	-0,52
Рос. рубль	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0
Інші	734	0,72	765	0,72	644	0,42	-0,3
Всього	101528	100	122066	100	151625	100	-

Примітки. Джерело: сформовано за даними НБУ [39]

За 2016 – 2018 рр. найбільших змін зазнала частка кредитування фізичних осіб у національній валюті – за споживчими кредитами вона збільшилась на

18,9% (з 63,8% до 82,7%). Об'єктивно зростання споживчого кредитування фізичних осіб в іноземній валюті не відбувалося, відбувався перерахунок вже виданих кредитів за новим курсом валют. Тобто можна стверджувати, що обсяги споживчого кредитування фізичних осіб за 2016 – 2018 рр. зменшувалися у розрізі різних валют кредиту. Розглянемо обсяги кредитування фізичних осіб в Україні за видами валют за 2016 – 2018 рр. на рис. 2.3

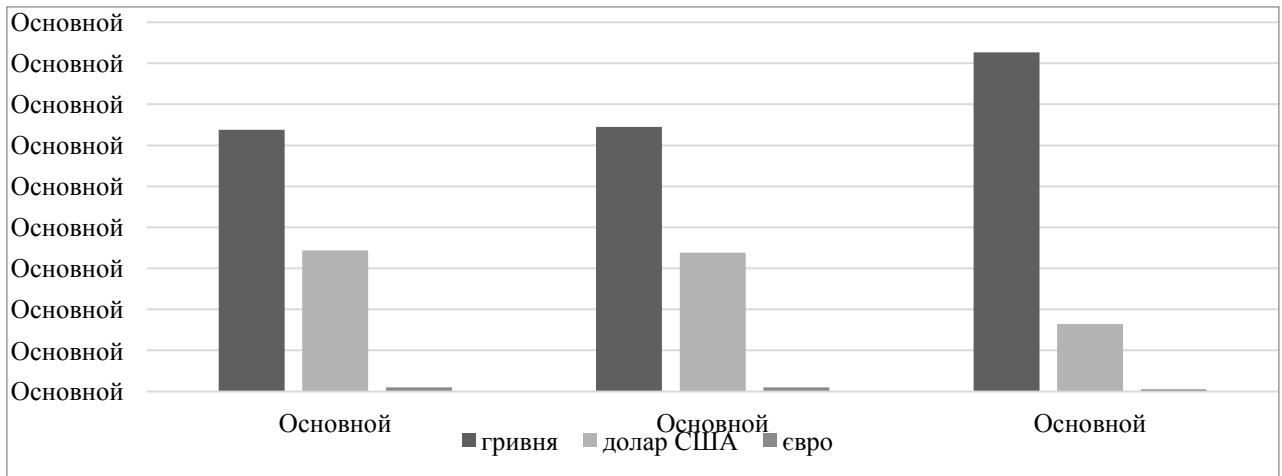


Рис. 2.3 – Обсяги кредитування фізичних осіб в Україні за видами валют за 2016 – 2018 рр.

Розглянемо динаміку кредитів, наданих депозитними корпораціями резидентам, нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам протягом 2016 – 2018 рр.

Таблиця 2.3 – Динаміка кредитів, наданих депозитними корпораціями резидентам, нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам протягом 2016 – 2018 рр.

Період	Кредити надані	Зміна у річному обчисленні наданих кредитів, %	Кредити, надані нефінансовим корпораціям	Зміна у річному обчисленні, кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, %	Кредити, надані домашнім господарствам	Зміна у річному обчисленні, кредитів, наданих домашнім госпо-

						дарствам, %
2016	998682	1,7	822114	4,4	163333	-6,6
2017	1073131	1,8	829932	1,0	174182	6,6
2018	1073131	1,8	859740	1,0	201102	6,1

Примітки. Джерело: складено на основі [39]

Виходячи з даної таблиці можна зробити висновки, що протягом аналізованого періоду з 2016 по 2018 рр. обсяг наданих кредитів зростає.

Сучасний стан банківського кредитування фізичних осіб характеризується не лише поступовим зменшенням обсягів, а стрімким скороченням частки у загальних обсягах кредитування (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Кредити, надані депозитними корпораціями резидентам у розрізі нефінансових корпорацій і домашніх господарств у 2016 – 2018 рр.

Період	Усього	Нефінансові корпорації		Домашні господарства	
		млн. грн	%	млн. грн	%
2016	998682	822114	4,4	163333	-6,6
2017	1073131	829932	1,0	174182	6,6
2018	1073131	859740	1,0	201102	6,1

Примітки. Джерело: складено на основі [39]

Так в період з 2016 – 2018 рр. частка кредитів, наданих фізичним особам, у загальній сумі наданих кредитів частково зростала з -6,6 % у 2016 р. до 6,1% у 2018 р.

З даних виходить, що кредитування фізичних осіб поступово збільшується. Для того щоб і надалі збільшувати кредитування, потрібно продовжувати роботу з мінімізації кредитних ризиків, а також забезпечити надійність банківської та фінансової системи.

Серед банківських кредитів, наданих фізичним особам, за цільовим спрямуванням найбільшу частку займають споживчі кредити.

Більш детально розглянуто кредити, надані депозитними корпораціями домашнім господарствам, за строками погашення, у 2016 – 2018 рр. (табл. 2.5):

Таблиця 2.5 – Кредити, надані депозитними корпораціями домашнім господарствам, за строками погашення з 2016 – 2018 рр.

Роки	Усього, млн. грн.	До 1 року		Від 1 до 5 років		Більше 5 років	
		млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
2016	163333	34255	21,0	27850	17,0	39423	24,1
2017	174182	42614	24,4	45227	26,0	34225	19,7
2018	201102	69734	34,7	49171	24,4	32719	16,2

Примітки. Джерело: сформовано за даними НБУ[39]

З табл. 2.5 видно, що більш за все переважають довгострокові кредити строком на 5 років. Так в 2018 р. кредитів строком до 1 року було видано 34,7%, від 1 до 5 років – 24,4%; більше 5 років – 16,2 %.

Також, передусім проаналізуємо динаміку активів та кредитного портфеля банків із державною участю за останні три роки визначимо, чи відповідає їх значення загальним тенденціям у банківській системі (рис. 2.4):

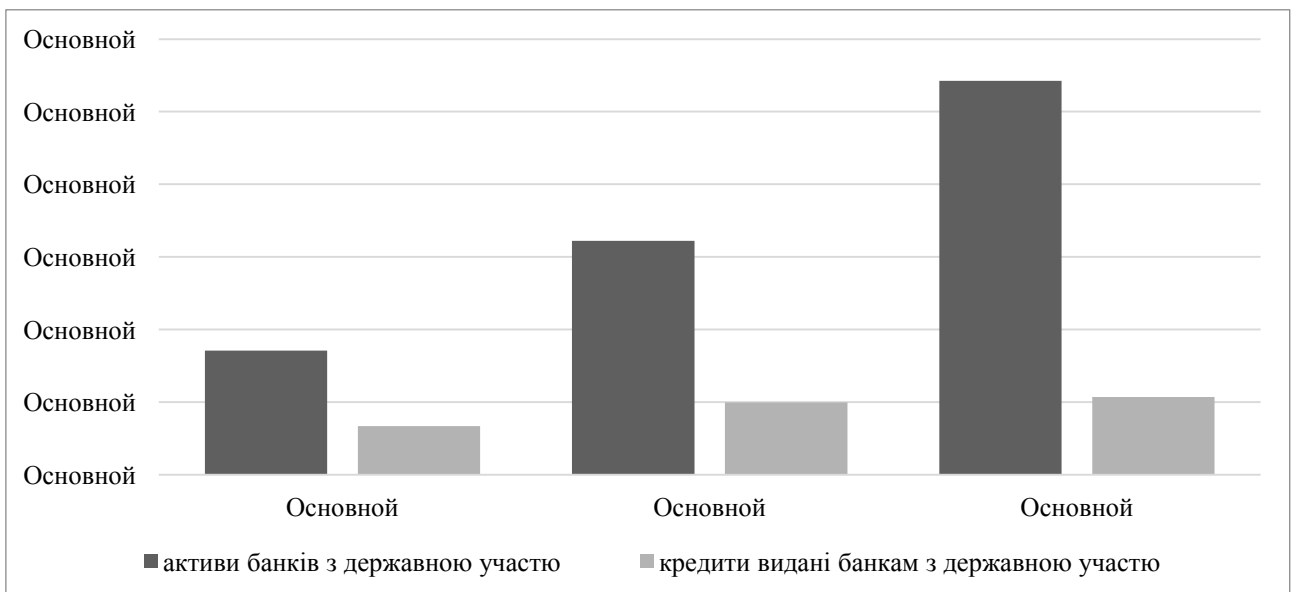


Рис. 2.4 – Динаміка активів та кредитного портфеля банків із державною участю в Україні за 2016 – 2018 рр. (млрд. грн.)

Аналіз даних рис. 2.4 показав, що сумарний обсяг активів усіх банків із державною участю у 2016 р. становив 342 млрд. грн., або 28% від загального обсягу активів вітчизняної банківської системи. Загальний обсяг кредитного портфеля банків із державною участю у 2016 р. становив 134 млрд. грн., або 19% від загального обсягу кредитів банківської системи України. За 2017 р. активи банків із державною участю зросли на 88% і становили 644 млрд. грн. (у тому числі обсяг активів «ПриватБанку» – 218 млрд. грн.), або 52% від загальних активів банків, а кредитний портфель зріс на 48% і становив 199 млрд. грн. (у тому числі 54 млрд. грн. кредитного портфеля «ПриватБанку»), або 37% від усього кредитного портфеля банківської системи. За підсумками 2018 р. активи банків із державною участю зросли на 68% і становили 1 085 млрд. грн. (активи «ПриватБанку» зросли в 2,2 рази, до 484 млрд. грн.), або 58% від активів банківської системи, а загальний обсяг кредитів, виданих банками з державною участю, зріс усього на 7%, до 214 млрд. грн., що становить 38% від загального обсягу кредитів банківської системи України.

За аналізований період відбулося зростання як активів, так і кредитного портфеля банків із державною участю, що є свідченням позитивних зрушень.

Таблиця 2.6 – Банки, в яких зосереджена найбільша сума вкладників на 01.01.2019 р.

№ з/п	Назва банку	01.01.2019					
		Кількість вкладників, тис. осіб			Сума вкладів	Сума можливого відшкодування	
		усього	% до всього	В т.ч. в ін.валюті	Усього, тис.грн	Кількість, тис.грн	Сума вкладів, тис.грн
1	ПРИВАТБАНК	21477	52,8	3882	190105	16177	132152
2	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	2369	5,8	94	26730	1752	16589

3	УКРСИББАНК	2091	5,1	199	18708	1337	11062
4	АЛЬФА-БАНК	1823	4,5	127	31048	700	14188
5	ПУМБ	1743	4,3	88	17162	638	8175
6	УКРГАЗБАНК	1377	3,4	83	21423	494	11540
7	АКЦЕНТ-БАНК	1219	3,0	67	3197	453	2832
Всього по банках		32098	78,9	4540	308372	21550	196537
% до всього по Фонду		78,9	78,9	77,3	70,3	85,6	75,8
По Фонду ЗАГАЛОМ		40677	100,0	5873	438353	25178	259362

Примітки. Джерело: розроблено на основі [39]

Виходячи з даної таблиці, в якій відображено найбільша сума вкладників на 01.01.2019., чисельність вкладників – за 2018 р. зменшилась на 274,4 тис. осіб або на 0,7% до 40,7 млн. осіб. Для порівняння за 2017 р. зменшення чисельності вкладників склало 150,1 тис. особи або 0,4%. Загальна кількість вкладників в банках з державною часткою складає 23,5 млн. осіб або 57,8% від загальної чисельності по Фонду. У 7 банках, кількість вкладників в кожному з яких понад 1 млн. осіб, зосереджено загалом 32,1 млн. вкладників, що складає 78,9% від загальної кількості вкладників по Фонду. В банку АТ КБ «ПриватБанк» зосереджено вклади 21,5 млн осіб, що складає 52,8% до кількості вкладників всього по учасниках Фонду. Розглянемо кількість банків, в яких зосереджена найбільша сума вкладів (табл.2.7):

Таблиця 2.7 – Банки, в яких зосереджена найбільша сума вкладів на 01.01.2019 р.

№ з/п	Назва банку	01.01.2019					Зміна за 2018 р.	
		К-ть вкладників	Сума вкладів, тис. грн			Сума можливого відшкодування (СМВ), тис.грн	Сума вкладів в тис. грн	СМВ
			тис. осіб	усього	% до всього			
1	ПРИВАТБАНК	21477	190105	43,4	74472	132152	13787	13716
2	АЛЬФА-БАНК	1823	31048	7,1	16940	14188	6900	3962
3	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	2369	26730	6,1	8307	16589	1997	1308
4	УКРЕКСІМБАН	664	26466	6,0	17854	9627	1215	567

	К							
5	УКРГАЗБАНК	1377	21423	4,9	11880	11540	4475	1995
6	УКРСИББАНК	2091	18708	4,3	8453	11062	2965	1572
7	ПУМБ	1743	17162	3,9	9038	8175	1044	724
8	ОТП БАНК	839	12770	2,9	6690	5607	1555	609
По банках загалом		32383	344410	78,6	153634	208939	33938	24453
% до всього по Фонду		79,6	78,6	78,6	76,2	80,6		
По Фонду ЗАГАЛОМ		40677	438353	100,0	201651	259362	24583	21319

Примітки. Джерело: розроблено на основі [39]

З даної таблиці виходить, що сума вкладів – за 2018 р. збільшилась на 24,6 млрд. грн. або на 5,9% до 438,4 млрд. грн. Для порівняння за 2017 р. збільшення суми вкладів склало 31,6 млрд грн або 8,3%. Загальна сума вкладів в банках з державною часткою складає 238,0 млрд грн або 54,3% до загальної суми вкладів по Фонду. У 8 банках, в кожному з яких сума вкладів перевищує 10 млрд грн, разом зосереджено 344,4 млрд грн або 78,6% із суми вкладів усього по Фонду, в тому числі в АТ КБ «ПриватБанк» 43,4% із всіх учасників системи гарантування.

За деяких політичних і економічних труднощів зменшення обсягів споживчого кредитування в Україні можна пояснити такими причинами:

- ускладнення процедури здійснення реструктуризації кредитів;
- підвищились вимоги кредиторів до позичальників з метою захисту від будь-яких кредитних ризиків.

Також, до основних причин, що стримують розвиток споживчого кредитування в Україні за умов фінансово-економічної та політичної кризи і які можуть негативно позначитись на діяльності та фінансовій стабільності комерційних банків, можна віднести:

По-перше, зростання кредитного ризику, пов'язаного з необ'єктивною оцінкою кредитоспроможності фізичних осіб-позичальників. Проаналізувавши діяльність банків у багатьох розвинених країнах світу, можемо спостерігати таку тенденцію коли кредитори користуються послугами незалежних бюро кредитних

історій, що сприяє зменшенню витрат та ризиків фінансово-кредитних установ, однак в Україні така практика недостатньо поширена.

По-друге, низький рівень оплати праці в Україні, тобто неможливість повернення багатьма позичальниками суми кредиту і відсотків за ним.

По-третє, вища вартість придбання товарів у кредит, ніж при оплаті готівкою. Нестабільність курсу валют є ще однією проблемою, саме стрімке зростання валют підсилює кризові тенденції, а отже – підвищення ризику неповернення кредитів, отриманих в іноземній валюті.

По-четверте, це недовіра населення до банківських структур.

Крім того негативно позначається присутність тіньової економіки, у практиці кредитного аналізу банки мають враховувати фактор присутності тіньової економіки, що часто не дає змоги об'єктивно оцінити позичальника [36].

Для того щоб подолати вище зазначені проблеми та забезпечити розвиток споживчого кредитування в Україні необхідно:

– НБУ потрібно вдосконалити регулювання кредитних взаємовідносин між кредиторами та позичальниками з приводу обслуговування споживчих кредитів та розробити механізми, які унеможливають кредитування фізичних осіб без інформації про їхні реальні, а не номінальні, доходи;

– комерційним банкам потрібно забезпечити збереження якісних показників кредитного портфеля при інтенсивному збільшенні його обсягів;

– уряду України потрібно здійснювати політику стабілізування економічної та політичної ситуації у державі, реалізовувати заходи щодо забезпечення сприятливих умов для підвищення рівня доходів населення, вдосконалювати державне законодавство з питань регулювання та контролю діяльності фінансових посередників.

2.2 Місце споживчих кредитів в кредитному портфелі АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

АТ КБ «ПриватБанк» є найбільшим за розмірами активів український банк і лідер роздрібного банківського ринку України, зареєстрований 19 березня 1992 р.

Чисті активи ПриватБанку станом на 1 січня 2018 р. становили 259 млрд. грн. (19,3% від активів усіх банків в Україні). ПриватБанк володіє другою за чисельністю мережею відділень та найбільшою мережею банкоматів і терміналів серед банків України.

ПриватБанк – лідер у сфері впровадження передових банківських послуг. Інноваційна політика ПриватБанку орієнтована на впровадження на українському ринку принципово нових, передових банківських послуг, котрі надають клієнтам нові можливості управління своїми фінансами. ПриватБанк першим в Україні запропонував своїм клієнтам послуги «мобільного» банкінгу, а також послуги з продажу через мережу своїх банкоматів і POS терміналів електронних ваучерів провідних операторів мобільного зв'язку і IP телефонії. На початок 2018 р. в мережі працювало близько 7,2 тис. банкоматів, 13,3 тис. платіжних терміналів та 141 тис. торговельних POS-терміналів. Національна мережа банківського обслуговування ПриватБанку включає в себе близько 2240 відділень. ПриватБанк є найбільшим емітентом і еквайром платіжних карток в Україні. На початок 2018 р. банком емітовано понад 30 млн. карток, що становить більше половини від усієї кількості випущених українськими банками платіжних карток. Банку належить система грошових переказів «PrivatMoney» та найпопулярніший в Україні інтернет-банкінг і платіжна система «Приват24». Також банк виступає еквайром електронної платіжної системи LiqPay [41].

ПриватБанку частково належить однойменний дочірній банк в Латвії, а також філії в Італії, Португалії та Кіпрі. За даними британського журналу The Banker, у 2016 р. ПриватБанк посідав 16-те місце в рейтингу найбільших банків Центральної та Східної Європи та 627-ме в рейтингу топ-1000 світових банків.

З моменту заснування і по 2016 р. банк входив у фінансово-промислову групу «Приват» українських олігархів Ігоря Коломойського та Геннадія Боголюбова. 18 грудня 2016 р., через проблеми з платоспроможністю, була проведена націоналізація ПриватБанку. Відтоді установа на 100% перебуває у державній власності. Внаслідок вливання з Державного бюджету України величезних коштів в статутний капітал банку для підтримання його платоспроможності після націоналізації, установа у 2016 р. зафіксувала збитки в розмірі 135 млрд .грн. — найбільші за усю історію банківської системи України. В наступному році вливання продовжувалися хоч і в менших масштабах, збитки у 2017 р. сягнули майже 23 млрд. грн.

Головний офіс ПриватБанку розташований у м. Дніпро. 24 квітня 2017 р. юридична адреса банку була змінена з Дніпра на Київ. Правління та всі служби головного офісу продовжують працювати в Дніпрі. За класифікацією НБУ, ПриватБанк є одним з трьох системно важливих банків в Україні у 2018 р. Також є одним з трьох державних банків на які поширюється державна гарантія повернення 100 % вкладів фізичних осіб.

Органами управління банку є загальні збори учасників, спостережна рада, правління (рада директорів) банку. Органом контролю банку є ревізійна комісія та внутрішній аудит банку.



Рис. 2.5 – Організаційна структура банку АТ КБ «ПриватБанк»

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [41]

Станом на 31 грудня 2018 р. Банк має 30 філій і 1991 функціонуючих відділень в Україні та філію на Кіпрі (31 грудня 2017 р.: 30 філій і 2213 функціонуючих відділень в Україні та філію на Кіпрі). Крім того, станом на 31 грудня 2018 та 2017 рр. Банк має представництво в Києві (Україна). Розглянемо основні балансові показники банку «ПриватБанк» за 2016 – 2018рр. (табл.2.8):

Таблиця 2.8 – Основні балансові показники АТ КБ «ПриватБанк» за 2016 – 2018 рр.

Показники	2016		2017		2018		Темп зростання, %
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	
Заборгованість перед НБУ	18047	8,26	12394	4,78	9817	3,53	54,3

Заборгованість перед банками та фінансовими організаціями	2651	1,21	234	0,09	195	0,07	7,3
Кошти клієнтів	180952	82,78	208566	80,51	231055	83,10	27,7
Зобов'язання всього	207714	95,02	233454	90,12	246584	88,68	18,7
Статутний капітал банку	50695	23,19	206060	79,54	206060	74,11	40,6
Власний капітал банку	10885	4,98	25608	9,88	31464	11,32	28,9
Грошові кошти та їх еквіваленти	31117	14,23	19697	7,60	27360	9,84	8,7
Заборгованість банків	27044	12,37	34435	13,29	0	0,00	-
Кредити та аванси клієнтам	54671	25,01	38118	14,71	50140	18,03	9,1
Інвестиційні цінні папери	64409	29,46	90224	34,83	180081	64,77	27,9
Інші фінансові активи	10748	4,92	11483	4,43	2743	0,99	25,5
Інші активи	28430	13,01	17992	6,95	8899	3,20	31,3
Активи всього	218599	100,0 0	218599	100,0 0	278048	100,0 0	27,2

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [60,61,62]

Станом на 31.12.2017 р. власний капітал Банку становив 25,608 млрд. грн. Збільшення власного капіталу заслуговує на позитивну оцінку та стало можливим, здебільшого, через готовність акціонера Банку – Держави Україна – надавати йому підтримку. Статутний капітал Банку також збільшився в 4,06 рази: з 50,695 млрд. грн. до 206,06 млрд. грн.

Кредити та заборгованість клієнтів Банку за виключенням резервів за 2017р. впали на 30,28% до 38,118 млрд. грн., що пов'язано зі значним доформуванням Банком резервів. За перше півріччя 2017 р. кредити та заборгованість клієнтів Банку становили 44,291 млрд. грн., а за 9 місяців 2017 р. – 47,835 млрд. грн.

Заборгованість АТ КБ «ПриватБанк» перед НБУ за перше півріччя 2017 р. знизилась на 28,45%, до 12,912 млрд. грн, а за 9 місяців – на 33,44%, вже до 12,012 млрд. грн. В цілому, за результатами 2017 р. заборгованість Банку перед НБУ скоротилась на 31,32%: з 18,047 млрд. грн. до 12,394 млрд. грн.

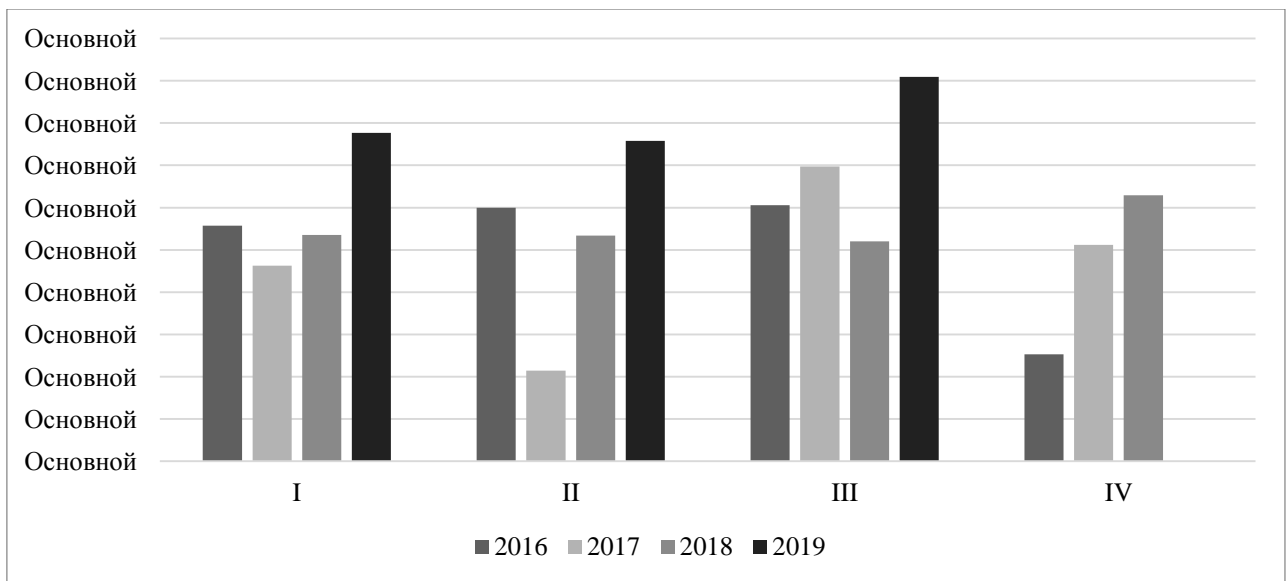


Рис. 2.6 – Динаміка власного капіталу АТ КБ «ПриватБанк» за 2016 – 2018 рр.

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [60,61,62]

З даного рис. 2.6 видно, що в 2016 р. найбільше власний капітал збільшився в II кварталі на 2136553 тис. грн, в 2017 р. найбільше в III кварталі, збільшився на 24150630 тис. грн., в 2018 р. найбільше зростання в IV кварталі, збільшення на 5441712 тис. грн. а в III кварталі 2019 р. збільшився на 7575621 тис. грн. Розглянемо аналіз зобов'язань банку АТ КБ «ПриватБанк» (табл. 2.9):

Таблиця 2.9 – Аналіз зобов'язань банку АТ КБ «ПриватБанк» за 2016 – 2018 рр.

Показники	Роки			Відхилення	
	2016	2017	2018	млн. грн	%
1	2	3	4	5	6
Заборгованість перед НБУ	18047	12394	9817	-8230	54,3
Заборгованість перед банками та фінансовими організаціями	2667	234	195	-2472	7,3
Кошти клієнтів	181133	212750	231055	49922	27,5

Продовження табл. 2.9

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

Власні боргові цінні папери та інші позикові кошти	2	2	2	0	0
Відстрочене зобов'язання з податку на прибуток	94	106	136	42	44,6
Резерви зобов'язань та відрахувань, інші фінансові та нефінансові зобов'язання	4000	4397	3132	-868	78,3
Субординований борг	122	129	129	7	5,7

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [60,61,62]

Виходячи з даної таблиці, можна зробити висновок, що заборгованість перед НБУ зменшилась на 8230 млн. грн., порівняно з 2016 р., заборгованість перед банками та фінансовими організаціями зменшилась на 2472 млн. грн., кошти клієнтів збільшились на 49922 млн. грн., власні боргові цінні папери та інші позикові кошти залишились такими самими, відстрочене зобов'язання з податку на прибуток збільшились на 42 млн. грн., резерви зобов'язань та відрахувань, інші фінансові та нефінансові зобов'язання зменшились на 868 млн. грн., субординований борг збільшився на 7 млн. грн.

Загальні резерви та інші фонди банку, створено у відповідності до вимог законодавства України, у сумі 6211 млн. грн (на 31 грудня 2016 р.: 1619 млн. грн.). Банк зобов'язаний створювати резервний капітал шляхом відрахування суми з нерозподіленого прибутку до складу резерву, що не підлягає розподілу.

Сума до відрахування кожного року розраховується як чистий прибуток за попередній рік до виплати дивідендів власникам простих акцій у розмірі не менше 5% прибутку за поточний період, поки резервний капітал не досягне 25% регулятивного капіталу Банку [42] .

Розглянемо процентні доходи та витрати банку АТ КБ «ПриватБанк» за 2016 – 2018 рр.

Таблиця 2.10 – Процентні доходи та витрати АТ КБ «ПриватБанк»

У мільйонах українських гривень	2016	2017	2018	Відхилення
Процентні доходи				

Кредити та аванси фізичним особам	8866	11699	15934	7068
Інвестиційні цінні папери для подальшого продажу	51	6223	6396	6345
Кредити та аванси юридичним особам	20944	2839	1576	-19368
Інвестиційні цінні папери що утримуються до погашення	-	1661	798	798
Дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом	929	1376	383	-546
Кредити підприємства малого та середнього бізнесу (МСП)	430	471	1112	682
Заборгованість банків	10	215	303	293
Інше	128	1	-	128
Всього процентних доходів	31358	24485	30754	-604
Процентні витрати				
Строкові депозити фізичних осіб	16037	12051	9010	-7027
Заборгованість перед НБУ	5253	2751	1697	-3556
Строкові депозити юридичних осіб	2434	1617	866	-2348
Поточні/розрахункові рахунки	2964	1793	2316	-648
Заборгованість перед банками та іншими фінансовими організаціями	615	136	87	-528
Субординований борг	1138	19	17	-1121
Інше	-	7	9	9
Всього процентних витрат	29364	18374	14002	-15362
Чистий процентний дохід	1994	6111	16752	14758
Доходи та витрати за виплатами та комісійними				
Розрахункові операції	6577	8943	8554	1977
Інкасація та касові операції	3484	3951	4325	841
Інше	304	317	1787	1483
Всього доходів за виплатами та комісійними	10365	13211	19590	9225
Розрахунково-касові операції	2202	2972	1240	-962
Інше	3	45	1	-2
Всього витрат за виплатами та комісійними	2205	3017	4402	2197
Чистий дохід за виплатами та комісійними	8160	10194	15188	7028

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [60,61,62]

З таблиці 2.10 свідчить, що загальна сума процентних доходів порівняно з 2016 р. зменшилась на 604 млн. грн., загальна сума процентних витрат зменшилась на 15362 млн. грн., чистий процентний дохід в 2018 р. збільшився на 14758 млн. грн., загальна сума доходів за виплатами та комісійними збільшилась на 9225 млн. грн., чистий дохід за виплатами та комісійними

збільшився на 7028 млн. грн. Розглянемо данні про ключові статті доходів та витрат АТ КБ «ПриватБанк» за 2016-2018 рр. (табл. 2.11):

Таблиця 2.11 – дані про ключові статті доходів та витрат АТ КБ «ПриватБанк», млн. грн., %

Показник	Роки			Зміна	Темп приросту, %
	2016	2017	2018		
Процентні доходи	33086	23037	2726	-30360	-8,2%
Процентні витрати	29376	18374	-61	-29437	-20,7%
Чистий процентний дохід	3710	4663	2787	-923	-7,5%
Комісійні доходи	10924	14610	2096	-8828	-19,1%
Комісійні витрати	2205	3017	893	-1312	-4,0%
Адміністративні та інші операційні витрати	9325	22935	-515	-8810	-5,5%
Прибуток / (збиток)	-164472	-22966	11363	153109	-6,9%

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [60,61,62]

Ключові статті доходів Банку показали високі темпи приросту: чистий процентний дохід виріс на 39,60%, до 9,825 млрд. грн., а чистий комісійний дохід збільшився на 16,43% до 8,524 млрд. грн.

Основною метою управління кредитним портфелем банку є досягнення запланованого рівня прибутку. Така основна ціль поділяється на окремі під-цілі, спрямовані на:

- залучення нових клієнтів;
- максимальну реалізацію потенціалу відносин з кожним клієнтом;
- отримання доходів, адекватних прийнятим ризикам.

Метою управління кредитним портфелем є стабілізація портфелю шляхом диверсифікації ризиків.

Таким чином, управління кредитним портфелем має подвійний підхід:

- управління на рівні окремої операції враховуючи ризик;
- управління загальними характеристиками кредитного портфеля з метою уникнення ризику концентрацій шляхом використання обмежень окремих

сегментів, а саме: встановлення обмежень для галузей або областей, обмеження концентрації за банківськими продуктами, групами клієнтів, строками погашення портфелю [42]. Проаналізуємо показники кредитного портфелю АТ КБ «ПриватБанк» за 2016-2018 рр. Кредити та аванси, що надавав АТ КБ «ПриватБанк» своїм клієнтам представлено у табл. 2.12.

Таблиця 2.12 – Кредити та аванси, що надавав АТ КБ «ПриватБанк» своїм клієнтам за 2016 – 2018 рр.

Види кредитів	Роки						Відхилення	
	2016		2017		2018			
	млн. грн	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кредити та дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом, що управляються як окремий портфель	191139	83,9	185575	78,2	212795	72,9	21656	- 11,0
Кредити юридичним особам	2639	1,2	3330	1,4	5648	1,9	3009	0,7
Кредити фізичним особам – кредитні картки	19749	8,7	30354	12,8	45314	15,5	25565	6,8
Кредити фізичним особам – іпотечні кредити	9045	3,9	9130	3,9	12923	4,4	120078	0,5
Кредити фізичним особам – споживчі кредити	1069	0,5	3144	1,3	4193	1,4	3124	0,9
Кредити фізичним особам-кредити на придбання автомобіля	264	0,1	264	0,1	332	0,1	68	0
Кредити фізичним особам – інші кредити	1054	0,5	660	0,3	672	0,2	-382	-0,3
Кредити підприємствам малого та середнього бізнесу (МСП)	2494	1,09	4210	1,8	8251	2,8	5757	1,71
Дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом – юридичні особи	307	0,1	191	0,08	710	0,2	403	0,1
Дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом – фізичні особи	164	0,07	197	0,08	654	0,2	490	0,13

Продовження табл. 2.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Дебіторська заборгованість за	-	0	126	0,09	248	0,08	248	0,08

фінансовим лізингом – підприємства малого та середнього бізнесу (МСП)									
Придбані/створені знецінені кредити	-	0	-	0	196	0,06	-	0	
Всього кредитів та авансів клієнтів, загальна сума	227924	100	237181	100	291936	100	64012	0,38	
Мінус: резерв під очікувані кредитні збитки/резерв на зменшення корисності кредитів	(195308)	59,8	(198846)	51,8	(241796)	48,2	46488	-11,6	
Всього кредитів і авансів клієнтам	32616	100	38335	100	50140	100	17524	-11,6	

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [60,61,62]

З урахуванням наведених у табл. 2.12 даних можна зазначити, що сума кредитів та авансів виданих АТ КБ «ПриватБанк» своїм клієнтам зросла, і становила 50140 млн. грн. і у 2016 р. становила 38335 млн. грн. Зростання спостерігалось за всіма показниками окрім споживчих кредитів фізичним особам – за іншими кредитами. Показники кредитного портфелю АТ КБ «ПриватБанк» за якісною складовою у 2018 р. представлено у табл. 2.13:

Таблиця 2.13 – Показники кредитного портфелю за кредитною якістю у 2018р., млн. грн. (не прострочені та не знецінені кредити)

	Кредити юридичним особам	Кредити фізичним особам	МСП	Дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом	Всього
Прострочені, але не знецінені					
Не прострочені	282	322	179	99	882
Прострочені ніж 30 днів	-	26	6	1	33
Прострочені від 31 до 90 днів	2	567	33	14	616
Прострочені більше ніж 90 днів	-	-	-	-	-
Всього	284	915	218	114	1531

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [60,61,62]

Дані табл. 2.13 засвідчують, що найбільша кількість не прострочених та не знецінених кредитів знаходяться у групи клієнтів АТ КБ «ПриватБанк», не

прострочені кредити в загальній сумі становлять 882 млн. грн., прострочені на 30 днів становили 33 млн. грн., прострочені від 31 до 90 днів становлять 616 млн. грн. Загальна сума становить 1531 млн. грн.

Таблиця 2.14 - Показники кредитного портфелю за кредитною якістю у 2018 р., млн. грн. (кредити, визначені як індивідуально знецінені)

	Кредити юридичним особам	Кредити фізичним особам	МСП	Дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом	Всього
Не прострочені	248	166	24	10	448
Прострочені ніж 30 днів	-	32	11	4	47
Прострочені від 31 до 90 днів	5	30	7	1	43
Прострочені від 91 до 180 днів	15	516	38	6	613
Прострочені від 181 до 361 дня	12	657	87	8	764
Прострочені більше ніж на 361 день	1753	23797	4088	148	29786
Всього індивідуально знецінених кредитів (загальна сума)	2033	251988	4255	183	31669
Мінус: резерви на знецінення	1988	24354	4217	160	30719
Всього кредитів та авансів клієнтам	3451	38025	3923	1399	50140

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [60,61,62]

АТ КБ «ПриватБанк» застосував методику розрахунку резервів щодо кредитного портфелю відповідно до МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [43]. Також він створює резерви для покриття збитків від кредитів, що мають статус знецінених кредитів. Відповідно до політики АТ КБ «ПриватБанк» кожен окремо розглянутий наданий кредит відноситься до категорії не знецінених та не прострочених кредитів, поки не буде отримане об'єктивне свідчення про те, що кредит є знеціненим.

Прострочені, але не знецінені кредити – це кредити, які забезпечені заставою, вартість застави яких покриває прострочені процентні платежі та виплати основної суми самого кредиту. Кредити за кредитною карткою та

споживчі кредити, визначаються як знеціненні після того як вони стають простроченими понад 90 днів. Розглянемо ситуацію з кредитним портфелем по кредитах, які визначені як індивідуально знеціненні.

Дані табл. 2.14 засвідчують, що найбільша кількість кредитів прострочених більше ніж 361 день було АТ КБ «ПриватБанк» надано фізичним особам, а саме сума таких кредитів становить 23797 млн. грн.

Наведені показники відображають сальдову характеристику кредитного портфеля. Якісні характеристики кредитного портфеля дають структурний аналіз (оцінка структури портфеля) у розрізі необхідних показників і в залежності від потреб і цілей аналізу. Як правило, дане дослідження проводиться за характеристиками ступеня ризику позики або ступеня надійності клієнта, за якими кредити поділяються на п'ять груп: стандартні, під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні кредити.

Розглянемо кредитний портфель банку АТ КБ «ПриватБанк» у розрізі галузей економіки за 2016 – 2018 рр.

Таблиця 2.15 – Кредитний портфель банку АТ КБ «ПриватБанк» у розрізі галузей економіки за 2016 – 2018 рр.

Вид кредиту	Роки						Відхилення	
	2016		2017		2018			
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
Фізичні особи	151203	84	171594	81	182670	80	31467	-4,0
Торгівля	9133	5	9952	5	7533	5	-1600	0
Сфера послуг	6620	4	7517	3	11129	5	4509	1,0
Виробництво	2203	1	2571	1	3303	1	1100	0
Сільське господарство	1612	1	1365	1	1105	1	-507	0
Транспорт та зв'язок	2471	1	1208	1	732	-	-1739	0
Машинобудування	308	-	319	-	174	-	-134	-
Інше	7583	4	18224	8	24231	10	16648	6,0
Всього коштів	181133	100	212750	100	231055	100	49922	3,0

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [60,61,62]

Станом на 31 грудня 2017 р. до складу коштів клієнтів входять депозити у сумі 788 млн. грн. (на 31 грудня 2016 р.: 3864 млн. грн.), які являють собою

забезпечення виданих Банком кредитів та авансів клієнтам із грошовим покриттям у сумі 788 млн. грн. (на 31 грудня 2016 р.: 3864 млн. грн.).

Станом на 31 грудня 2018 р. до складу коштів клієнтів входять депозити у сумі 670 млн. грн. (на 31 грудня 2017 р.: 788 млн. грн; на 31 грудня 2016 р.: 3864 млн. грн.), які являють собою забезпечення виданих Банком кредитів та авансів клієнтам у сумі 670 млн. грн. (на 31 грудня 2017 р.: 788 млн. грн.; на 31 грудня 2016 р.: 3864 млн. грн.). Розглянемо показники рентабельності АТ КБ «ПриватБанк» за 2016-2018 рр. (табл. 2.16)

Таблиця 2.16 – Показники рентабельності АТ КБ «ПриватБанк» за 2016 – 2018 рр.

Показник	Роки		
	2016	2017	2018
ROAA	-9,6	4,3	8,4
ROAE	-120,0	40,9	69,9
Чиста % маржа	2,8	7,5	8,7
%Витрати/%Доходи	79,8	45,5	41,2

Примітки. Джерело: розроблено автором на основі [60,61,62]

Рентабельність активів показує, наскільки ефективно використовуються активи підприємства (нормативне значення $> 0,14$). Рентабельність власного капіталу показує віддачу на вкладений власний капітал (нормативне значення $> 0,2$). Даний показник визначає основну можливість банку - приносити прибуток - його дохід від процентної різниці як відсоток середніх загальних активів. Відсоткові доходи і відсоткові витрати показують, скільки відсоткового прибутку припадає на одну гривню розміщених у кредитний портфель ресурсів. Збільшення темпів зростання значень цього коефіцієнта порівняно з темпами зростання коефіцієнта дохідності кредитного портфеля свідчить про підвищення ефективності кредитної політики банку.



Рис. 2.7 – Показник рентабельності АТ КБ «ПриватБанк» за 2016 – 2018 рр.

З даного рис. 2.7 видно, що з 2017 р. показник рентабельності капіталу стрімко збільшується. Цей індикатор є найбільш важливим для власників, адже дозволяє визначити зростання їх добробуту за аналізований період. Також цей показник використовується при оцінці вартості акцій підприємства, адже рентабельність власного капіталу дозволяє визначити, на які дивіденди можуть розраховувати власники акцій або на скільки зросте вартість їх акцій.

2.3 Управління кредитним ризиком банку при споживчому кредитуванні АТ КБ «ПриватБанк»

Кредитний ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій під час здійснення фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань, і при цьому не вдасться скористатися забезпеченням повернення позичених коштів [8].

Оперуючи поняттям кредитного ризику комерційного банку, потрібно розрізняти такі терміни:

– кредитний ризик щодо кредитної угоди – ймовірність того, що позичальник (боржник) не зможе виконати свої зобов'язання перед банком щодо повернення боргу згідно з умовами договору (угоди), при цьому банку не вдасться своєчасно і в повному обсязі скористатись забезпеченням позики для покриття можливих втрат;

– портфельний кредитний ризик – середньозважена величина ризиків щодо всіх угод кредитного портфеля, де вагами виступають частки сум угод у загальній сумі кредитного портфеля [28].

Необхідно зазначити, що з кредитним ризиком пов'язані не лише кредитні операції комерційного банку, але й інвестиційні, гарантійні послуги, операції з деривативами, а також послуги кредитного характеру (лізинг, факторинг) [30].

Кількісний аналіз кредитного ризику банку здійснюється з використанням методу фінансових коефіцієнтів, статистичних та експертних методів.

Метод фінансових коефіцієнтів полягає у розрахунку відносних показників, які характеризують підприємство з погляду на стан його ліквідності, рентабельності та фінансової стійкості, та порівнянні їх з нормативними (критеріальними) значеннями. Водночас за наявності переваг цей метод має певні недоліки. Зокрема, не завжди можна зробити однозначний висновок про те, наскільки кредитоспроможним є позичальник, оскільки значення одних його коефіцієнтів відповідають нормативним, а значення інших – ні [8].

Однак використання згаданих моделей у вітчизняній банківській практиці є необґрунтованим, тому варто побудувати аналогічні класифікаційні моделі, які відповідатимуть реаліям вітчизняної економіки.

За останні роки набули поширення ще дві категорії моделей оцінки кредитного ризику. Перша категорія – структурні моделі (structural models), що ґрунтуються на дослідженнях Р. Мертон. Кредиторська заборгованість і капітал у рамках цього підходу розглядаються як вимоги, що можуть бути звернені на вартість фірми. При цьому для визначення справедливої ціни застосовують

теорію ціноутворення опціонів. Друга категорія моделей – моделі скорочених форм (reduced form models) – широко використовується у фінансовій інженерії [8].

Серед статистичних методів оцінок кредитного ризику доцільно виокремити метод дискримінантного аналізу, який дає змогу розбивати позичальників на класи. Зокрема, за допомогою цього методу можна побудувати класифікаційні моделі для прогнозування результатів кредитної угоди (виконає позичальник умови чи ні). У міжнародній банківській практиці найбільш відомими з таких моделей є Z-модель Альтмана, модель Фулмера, які використовуються для прогнозування банкрутства підприємства, і модель нагляду за кредитами Чессера [31].

Статистичні методи оцінки кредитного ризику потребують наявності значного масиву даних, яких може просто не бути. Тому через нестачу чи відсутність інформації здебільшого доводиться застосовувати експертні методи.

Суть експертних методів полягає в обробці суджень досвідчених фахівців банківської справи щодо ймовірності виникнення різних значень збитків або тієї чи іншої несприятливої (небажаної) події в процесі банківської діяльності. Одним із наочних прикладів оцінки кредитного ризику експертними методами є рейтингові методи оцінки кредитоспроможності позичальника, які є досить поширеними у вітчизняній банківській практиці [31].

Склад кредитного портфеля проаналізовано за видами кредитів (див. в табл. 2.12)

У структурі активів АТ КБ «ПриватБанк» кредити займають найбільшу питому вагу і забезпечують отримання ним більшої половини усіх доходів. Кредитні операції є високодохідними, але й водночас зростання частки кредитних вкладень у загальному обсязі активів свідчить про підвищення ризиковості діяльності банку загалом [62].

Протягом всього досліджуваного періоду відбувалося підвищення обсягів

кредитування банківською установою, що є позитивним явищем, адже кредитування – головне джерело отримання прибутку банком.

Динаміка кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк» за досліджуваний період наведена на рис. 2.8:

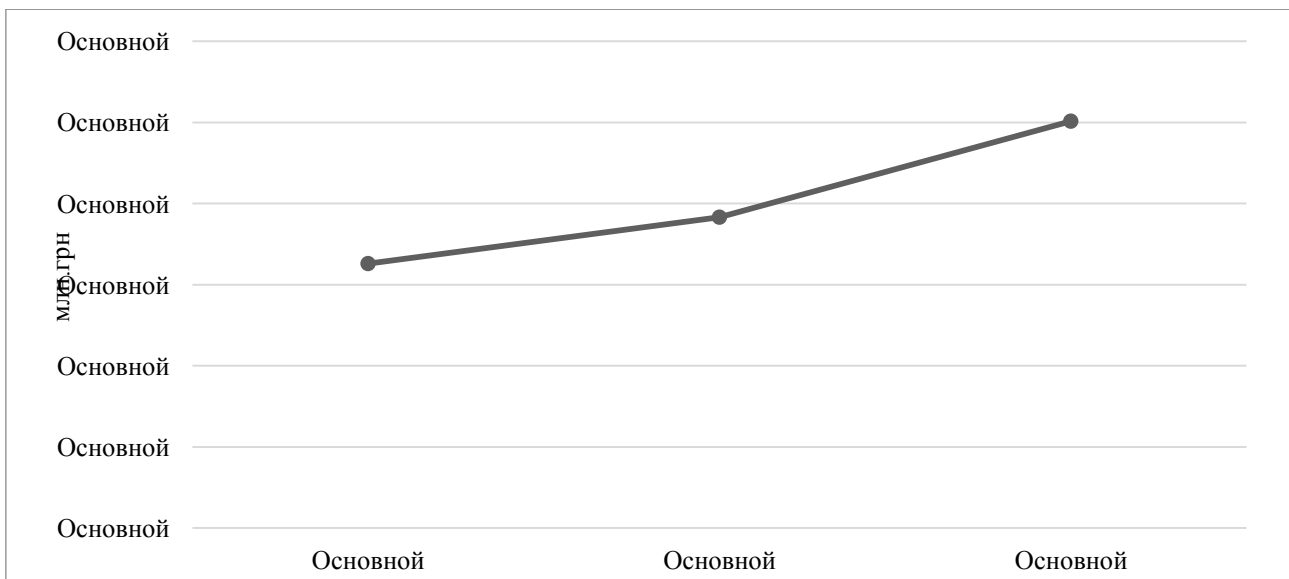


Рис. 2.8 – Динаміка кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк» станом на 2016 – 2018 рр. [62]

З рис. 2.9 проаналізовано динаміку споживчих кредитів за видами економічної діяльності в 2018 р.

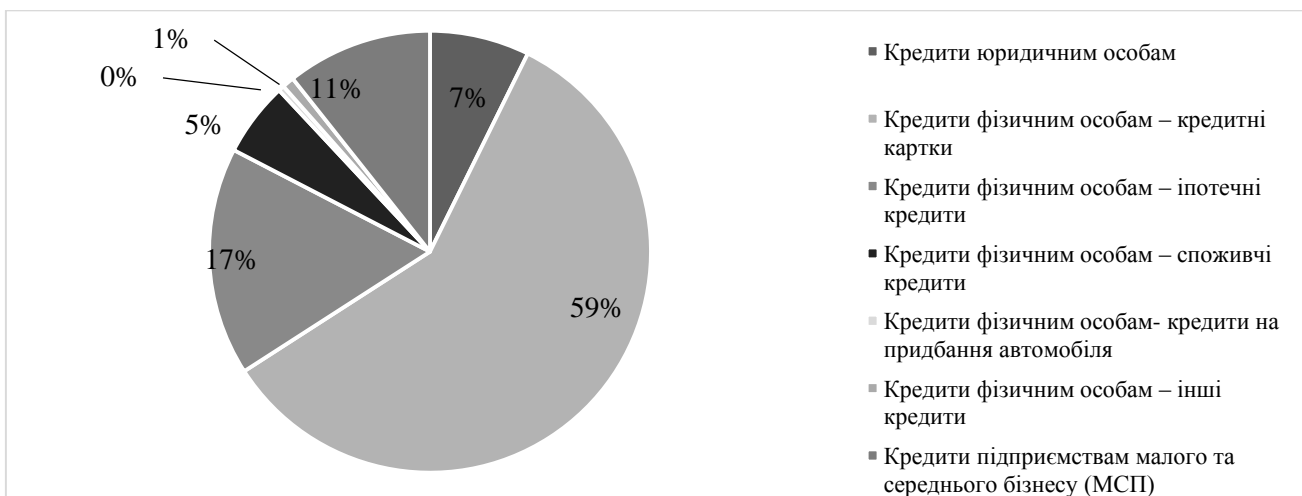


Рис. 2.9 – Структура кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк» станом на 31 грудня 2018 р. [62]

Дивлячись на рис. 2.9 можна зробити висновок, що найбільшу частку в структурі кредитного портфеля займають кредити фізичним особам – кредитні картки, які становлять 59 % в загальній частині портфеля, а найменшу – кредити на придбання автомобіля.

Аналіз структури кредитів за видами економічної діяльності дає змогу визначити галузеву диверсифікацію кредитів порівняно з попередньою звітною датою. Для цього розраховується питома вага вкладених в окремі галузі позик загалом за короткостроковими та довгостроковими позиками, а також у динаміці. Галузева диверсифікація кредитних вкладень повинна сприяти розвитку пріоритетних галузей народного господарства [37].

Структурний аналіз проводиться для визначення надмірної концентрації кредитних операцій в одному сегменті, що підвищує ступінь кредитного ризику. Проте надмірна диверсифікація кредитного портфеля створює певні труднощі в управлінні позиковими операціями та може стати причиною банкрутства банку, тому зарубіжні комерційні банки визначають для себе межі вкладення ресурсів у певний сегмент, тобто застосовують метод лімітування [68].

Кредитний портфель банку АТ КБ «ПриватБанк» у розрізі галузей економіки за 2016 – 2018 рр. проаналізовано в табл. 2.15.

Виходячи з даних табл. 2.15., можна зробити висновки, що загалом у 2018 р. збільшилися кредити за всіма видами економічної діяльності.

Станом на 31 грудня 2018 р. до складу коштів клієнтів входять депозити у сумі 670 млн. грн (на 31 грудня 2017 р.: 788 млн. грн; на 31 грудня 2016 р.: 3 864 млн. грн), які являють собою забезпечення виданих Банком кредитів та авансів клієнтам у сумі 670 млн. грн (на 31 грудня 2017 р.: 788 млн. грн; на 31 грудня 2016 р.: 3 864 млн. грн).

Окремі показники діяльності банку за 2016–2018 рр., а саме нормативи кредитного ризику, можна розглянути в табл. 2.17:

Таблиця 2.17 – Основні нормативи АТ КБ «ПриватБанк» за 2016 – 2018 рр.

Показник	Норматив не значення	2016		2017		2018	
		По системі	банк	По системі	банк	По системі	Банк
Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2)	>10%	13,72%	7,29%	12,69%	1,55%	16,10%	17,33%
Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	>20%	61,93%	65,98%	60,79%	63,52%	55,55%	32,47%
Норматив поточної ліквідності (Н5)	>40%	115,54 %	176,11 %	102,14 %	146,13%	108,08 %	155,54 %
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	>60%	95,76%	84,85%	92,09%	76,07%	98,37%	99,76%
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	<25%	22,31%	37,52%	21,48%	142,17%	20,29%	5,70%
Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	<800%	284,08 %	119,35 %	308,27 %	1251,39 %	208,31	0,00%

Примітки. Джерело: Розроблено автором на основі [60,61,62]

Норматив регулятивного капіталу АТ КБ «ПриватБанк» станом на 02.01.2018 р. склав 17,569 млрд. грн. при граничному значенні, встановленому НБУ, у розмірі 200 млн. грн. Поточний розмір Н1 Банку вказує на той факт, що АТ КБ «ПриватБанк» повністю виконує нові вимоги НБУ до Н1 та має дуже великий запас по цьому нормативу. Ймовірність невиконання Банком цього нормативу найближчим часом дорівнює нулю.

Станом на 01.01.2017 р. норматив адекватності регулятивного капіталу Банку складав 2,10%, але згодом Банк було докапіталізовано і на 01.03.2017 р. Н2 Банку складав вже 10,43%. За підсумками 12 місяців 2017 р. Н2 Банку досяг 17,33%, а на 01.03.2018 вже складав 20,06%.

В цілому, протягом періоду аналізу динаміка Н2 Банку була нестабільною і, як прогнозувалось, рівень забезпеченості Банку регулятивним капіталом

спочатку залежав від зовнішньої підтримки акціонера Банку – держави Україна. Акціонер своєчасно надавав капітал АТ КБ «ПриватБанк», не допускаючи дефіциту капіталу протягом тривалого часу. За 12 місяців 2017 р. Н2 Банку коливався у межах, які дозволені НБУ, але час від часу був нижче встановленого нормативу. Наприкінці липня 2017 р. Н2 Банку перевищив 16% і далі цей норматив Банку продемонстрував тенденцію до зростання, збільшившись до 20,06%. Фактично, норматив Н2 Банку було стабілізовано з липня 2017 р., і протягом вже більше ніж 7 місяців він не знижувався нижче 15,93%.

Нормативи ліквідності АТ КБ «ПриватБанк» за період з 01.01.2017 р. по 01.01.2018 р. продемонстрували таку динаміку:

- норматив миттєвої ліквідності (Н4) зменшився з 63,52% до 32,47%;
- норматив поточної ліквідності (Н5) збільшився з 146,13% до 155,54%;
- норматив короткострокової ліквідності (Н6) збільшився з 76,07% до 99,76%.

Таким чином, Банк підтримував дуже хороший запас нормативів ліквідності. Нормативи Н5 та Н6 Банку на 01.01.2018 р. перевищували не тільки граничні значення, встановлені НБУ, але й середні значення цих нормативів по банківській системі України. У березень 2018 р. АТ КБ «ПриватБанк» увійшов з такими значеннями нормативів: Н4 – 37,41%, Н5 – 153,98%, Н6 – 97,54%. Отже, Банк був дуже добре забезпечений ліквідністю протягом 2017 р. і перших двох місяців 2018 р.

Група показників ризику кредитного портфеля (табл. 2.18) надає інформацію щодо забезпеченості кредитного портфеля власним капіталом, частки залучених коштів у формуванні кредитного портфелю банку та рівнем сформованого резерву під кредитні операції, який характеризує якість кредитного портфелю. Особливо актуально під час проведення кредитних операцій банківськими установами є створення резервів за кредитними операціями, адже погіршення якості активів банку або підвищення ризикованості

кредитних операцій прямо впливає на якість кредитного портфелю банку. Для цього здійснюється оцінка кредитних ризиків за всіма кредитами, що видані банком, та коштами, які розміщені на кореспондентських рахунках, які відкриті в інших банках.

Визначимо ризик кредитного портфеля банку. Для оформлення розрахунків доцільно скласти табл. 2.18 :

Таблиця 2.18 – Показники ризику кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк»

Показник	2016	2017	2018
Розрахункова сума резерву на покриття кредитного ризику, тис. грн.	4 850	52 975	54720
Залишки кредитів і позик, тис. Грн.	195339	43 582	38335
Ризик кредитного портфеля,%	24%	23%	23%

Отже, можна зробити висновок про те, що банк добре функціонує, тому що всі показники знаходяться в допустимих нормах, а також банк отримує досить високі прибутки. Також можна сказати про досить керовану ситуацію щодо ризиків, які приймає на себе банк під час кредитування клієнтів. Але, незважаючи на позитивні досягнення за період та одержання прибутку за 2018 р., АТ КБ «Приватбанк» необхідно більше диверсифікувати кредитні операції, щоб сприяти розвитку пріоритетних галузей народного господарства; запровадити нові види банківських продуктів для юридичних осіб; запровадити нові види банківських продуктів для фізичних осіб з орієнтацією на найменш захищені верстви населення; постійно залучати клієнтів шляхом проведення рекламних акцій та презентацій тощо.

Таким чином, у процесі дослідження кредитного портфеля було виявлено дещо неоптимальну його структуру в розрізі ступенів ризикованості за кредитними операціями та галузевою структурою. Тому пропонуємо вжиття таких заходів:

- 1) звернути увагу на кредитну політику в розрізі формування кредитного портфеля, а можливо, й переглянути її;
- 2) регулярно проводити аналіз ринків вкладення кредитних ресурсів;
- 3) вдосконалити процес визначення основних категорій клієнтів, з якими працює банк і які можуть забезпечити максимальну прибутковість кредитних операцій за визначеного рівня кредитного ризику;
- 4) оптимізувати управління кредитним портфелем з метою диверсифікації кредитного ризику і підтримки необхідного рівня ліквідності;
- 5) переглянути умови кредитування для суб'єктів різних клієнтських сегментів і позичальників з різною оцінкою фінансового стану, кредитної історії.

Висновки до розділу 2

Протягом 2016 – 2018 рр. відбувалося підвищення обсягів кредитування в банку АТ КБ «ПриватБанк», що є позитивним явищем, адже кредитування – головне джерело отримання прибутку банком. Основною метою управління кредитним портфелем банку є досягнення запланованого рівня прибутку. Така основна ціль поділяється на окремі під-цілі, спрямовані на:

- залучення нових клієнтів;
- максимальну реалізацію потенціалу відносин з кожним існуючим клієнтом;
- отримання доходів, адекватних прийнятим ризикам.

У системі активних банківських операцій важливе місце посідає кредитування, зокрема фізичних осіб. Постійна потреба населення у залученні кредитних ресурсів зумовлена поточною невідповідністю їхніх доходів та витрат, необхідністю задоволення потреб у товарах довгострокового вжитку, вартість яких важко оплатити без попереднього заощадження коштів. Певну невідповідність між потребами та наявними ресурсами для їхнього задоволення

можна усунути саме завдяки кредитуванню фізичних осіб. Тому необхідно сприяти розвитку кредитування фізичних осіб банками, сприяти покращенню макроекономічної ситуації, а також розробляти альтернативні підходи до фінансування потреб населення.

У процесі дослідження кредитного портфеля було виявлено дещо неоптимальну його структуру в розрізі ступенів ризикованості за кредитними операціями та галузевою структурою. Тому пропонуємо вжиття таких заходів:

1) звернути увагу на кредитну політику в розрізі формування кредитного портфеля, а можливо, й переглянути її;

2) регулярно проводити аналіз ринків вкладення кредитних ресурсів;

3) вдосконалити процес визначення основних категорій клієнтів, з якими працює банк і які можуть забезпечити максимальну прибутковість кредитних операцій за визначеного рівня кредитного ризику;

4) оптимізувати управління кредитним портфелем з метою диверсифікації кредитного ризику і підтримки необхідного рівня ліквідності;

5) переглянути умови кредитування для суб'єктів різних клієнтських сегментів і позичальників з різною оцінкою фінансового стану.

Отож споживче кредитування є невід'ємною ланкою банківської системи, а тому налагодження справ у цій сфері буде сприяти «оздоровленню» усієї банківської системи. Головною причиною, що призвела до низки проблем є криза останніх років, яка спостерігається не тільки в Україні, а й в усьому світі. Банки, щоб привабити у цей час клієнтів допустилися значної помилки – надавали позики фізичним особам, не проводячи належний аналіз їх кредитоспроможності, чим підвищили ризик своєї діяльності. Тому треба внести низку змін з метою активізації споживчого кредитування.

3 НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В БАНКАХ

3.1 Концептуальні підходи щодо вдосконалення кредитування споживчих потреб населення

В Україні більшість населення не спроможна купувати товари тривалого користування за рахунок поточних доходів. У сучасних умовах ринкової економіки є актуальним вироблення стратегічного вектору розвитку споживчого кредитування в Україні. Дослідження кредитного процесу в Україні довело наявність численних проблем. Перш за все необхідно вдосконалити техніку кредитування і розширити види кредитних послуг, а також розробити комплекс нових принципів, що дадуть можливість спростити і поліпшити якість стосунків банків із фізичними особами. Недостатня увага українських комерційних банків до роботи з населенням має об'єктивні і суб'єктивні причини. Основні з них, безумовно, пов'язані з економічною нестабільністю і законодавчою неврегульованістю. Банкам України доцільно вивчати та використовувати досвід зарубіжних країн для здійснення споживчого кредитування. Банки мають великі перспективи роботи з населенням в Україні. Дослідження довело, що недостатньо українськими банками використовувався такий канал поширення інформації, як Інтернет, який на ринках багатьох країн займає друге місце після телебачення. Це пов'язано з такими проблемами, як страх банків перед креативними та нестандартними рішеннями. Така ситуація може призвести до втрати банками частини потенційних клієнтів. Адже сьогодні в Україні спостерігається збільшення користувачів Інтернету [5].

Рівень розвитку банківського кредитування фізичних осіб є ознакою ступеню досконалості фінансово-економічного механізму регулювання економічних відносин в умовах ринку. Банки виконують не лише економічну, а й важливу спеціальну місію – збільшення масштабності та прискорення обороту капіталу та грошових товарів в системі грошового обігу та задоволення потреб фізичних осіб в коштах для реалізації власних потреб підвищення добробуту,

здійснюваних на партнерській основі. Як підтверджують дослідження, рівень соціально-економічного розвитку країни безпосередньо впливає на розвиток кредитування фізичних осіб, разом з тим, найбільший вплив має динаміка таких макроекономічних показників, як валовий внутрішній продукт, доходи та витрати населення, обсяги наданих послуг, роздрібний товарооборот, середньомісячні номінальна і реальна заробітна плата та ін. Проте, механізм їхнього впливу досить складний і не завжди прямо пропорційний. Так, навіть у кризові періоди, які супроводжувались зменшенням номінальних доходів громадян, а також постійними змінами умов кредитування (що мали би зменшити попит на кредити), спостерігалася тенденція збільшення споживчого кредитування.

Розвиток кредитування фізичних осіб визначається сукупністю мікро- та макроекономічних чинників, до яких відносять якісний менеджмент та висока надійність банків, високу якість послуг, зміцнення позицій банків на грошовому ринку, якісний маркетинг, рівень та динаміка доходів населення, поява нових учасників ринку, поява нових клієнтів, скорочення безробіття, глобалізація фінансових ринків, законодавчі зміни .

На сучасному етапі розвитку банківської справи в Україні кредитування фізичних осіб має ряд особливостей. По-перше, фізичні особи – це особлива група клієнтів, з індивідуальними потребами та інтересами, які необхідно конкретно враховувати при здійсненні кредитних операцій. По-друге, споживчий кредит дає можливість людині відчувати себе економічно захищеною та спроможною вирішити свої проблеми. По-третє, цей вид кредитування є засобом задоволення споживчих потреб населення, а тому його розвиток підвищує платоспроможний попит, прискорює реалізацію товарних запасів і послуг, сприяє прискоренню економічного зростання. По-четверте, всі споживчі кредити мають соціальний характер, оскільки вони сприяють підвищенню життєвого рівня населення, утвердженню принципів соціальної справедливості.

Основними видами банківського кредитування фізичних осіб є надання позики для купівлі житла (іпотека); для купівлі транспортних засобів та на купівлю товарів тривалого користування (споживче кредитування). На сьогодні найбільш розповсюдженим видом кредитування фізичних осіб є споживче кредитування, яке в своїй сутності має певну ризиковість появи безнадійних кредитів та великої кількості позичальників, що ускладнює процес адміністрування цим видом кредитів [17].

Споживчий кредит – це кредит, який видається фізичній особі на її власні потреби, на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і який повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору. Однією з особливостей споживчого кредиту є його середній термін погашення. Кредит на відпочинок, навчання, лікування, ремонт надають на період від 6 місяців до 1,5 років, покупка побутової техніки – півтора- два роки, машини – до трьох - п'яти років, а іноді й довше. Ці види кредитів мають основні певні спільні умови їх надання – мінімальну кількість документів, необхідних для прийняття рішення та висока швидкість надання таких кредитів. Перелік документів у багатьох банках складається з паспорту та довідки про присвоєння ідентифікаційного коду, інколи довідки про доходи або даних про двох поручителів.

Сучасна ситуація на ринку кредитування фізичних осіб характеризується значним перерозподілом у банківському секторі, посиленням процесу жорсткої конкуренції за клієнтів, посиленням контролю з боку НБУ, зміною стратегій банків у просуванні на фінансовому ринку і підвищенні прибутковості діяльності. Тому кредитування фізичних осіб може успішно розвиватись лише за умови законодавчого збалансування інтересів усіх його суб'єктів - позичальників і банків.

Для успішного кредитування населення з метою забезпечення повернення наданих позичок та підвищення дохідності кредитних операцій банки мають

вживати заходи з мінімізації кредитного ризику. Така діяльність дозволить банкам максимізувати прибуток і знизити втрати від проведення кредитних операцій.

Вироблення концептуальних підходів щодо вдосконалення діяльності банку з кредитування споживчих потреб населення є основою для зміцнення стабільності в рамках загальної стратегії побудови стабільного й ефективно функціонуючого фінансового інституту, що надає широкий спектр послуг, здатних задовольнити якомога більше число клієнтів і забезпечити йому максимальний рівень рентабельності.

Мета такого підходу полягає в тому, щоб зменшити обсяги й частку проблемних кредитів, підвищити прибутковість кредитних операцій та забезпечити ліквідність та фінансову стійкість суб'єкта фінансування.

Важливою умовою ефективного функціонування механізму зниження кредитного ризику при кредитуванні споживчих потреб фізичних осіб є дотримання останнім комплексу принципів, до яких можна віднести наступні:

- принцип єдності дій і засобів досягнення мети суб'єктами управління в рамках реалізації даного механізму;

- принцип комплексності процесу споживчого кредитування населення передбачає використання всіх форм, методів, інструментів, важелів і способів в сукупності для досягнення найбільшого ефекту;

- принцип альтернативності підходів і організаційних рішень при досягненні поставленої мети;

- принцип взаємозв'язку й взаємообумовленості елементів механізму діяльності банку з кредитування фізичних осіб полягає в тому, що функціонування окремого елемента визначає особливості дії іншого, а взаємний вплив і цілеспрямованість усієї сукупності елементів забезпечує результативність процесу кредитування;

- принцип гнучкості механізму й процесу споживчого кредитування

населення дає можливість адаптуватися до можливих змін на фінансовому ринку;

- принцип наукоємкості передбачає використання в кредитуванні споживчих потреб фізичних осіб тільки науково підтверджених моделей і підходів.

Поставлена мета й запропоновані принципи вдосконалення споживчого кредитування фізичних осіб втілюються в вирішенні наступних завдань:

- підвищення ефективності кредитування населення;
- формування довгострокової стратегії кредитування фізичних осіб;
- зниження ймовірності реалізації фінансових ризиків;
- підвищення рівня мобільності прийняття управлінських рішень, спрямованих на стабілізацію й зміцнення рівня споживчого кредитування населення;
- мінімізація негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на рівень кредитування фізичних осіб.

Кредитний ризик банків при кредитування фізичних осіб – це ризик неповернення позики і несплати відсотків за нею в повному обсязі, який залежить від матеріального становища, фізичного стану позичальника і його особистих якостей. Говорячи про способи уникнення кредитного ризику, який виникає внаслідок кредитних операцій, в першу чергу слід визначити що ж таке кредитний ризик. Отже, кредитний ризик – це ризик несплати позичальником кредиторю основного боргу і процентів за його користування. Звідси, під кредитним ризиком слід розуміти ймовірність, а точніше загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недотримання прибутків або збільшення витрат у результаті здійснення певних фінансових операцій. Для кожної кредитної операції характерні свої особливості, що визначають ступінь ризику. Так, кредитний ризик може виникати через погіршення фінансового стану позичальника, відсутність належних організаційних здібностей у його керівництва, недостатню підготовку працівника, який приймає рішення про

кредитування, та інші обставини [26].

У ході дослідження з'ясовано, що до методів зовнішнього впливу відносять хеджування та розподіл ризику. Щоб уникнути кредитних ризиків, на практиці застосовуються такі методики прийняття рішень при кредитуванні фізичних осіб як: експертний метод та скоринговий. У кредитній діяльності комерційного банку дуже часто чинники, які необхідно враховувати, настільки нові й складні, що достатня інформація про них відсутня, а ймовірність того чи іншого результату не можна обчислити статистичними методами.

До методів внутрішнього впливу відносять процес резервування, диверсифікацію, встановлення лімітів кредитування і нормативів, зниження кредитного ризику за рахунок трансформації неліквідних активів у ліквідні цінні папери – сек'юритизація. Експертний метод можна реалізувати, обробивши судження досвідчених фахівців банківської справи. Бажано, щоб експерти супроводжували свої оцінки щодо ймовірності виникнення різних значень (обсягів чи відсотків) збитків.

Прикладом суб'єктивного способу визначення кредитного ризику є рейтингова оцінка кредитоспроможності позичальника. У науковій літературі та банківській практиці є досить багато методик рейтингової оцінки кредитоспроможності позичальника. З огляду на гостру конкуренцію між банками постало питання й про можливість прийняття рішення відносно видачі кредиту в мінімальні строки, що вимагає від кредитних установ оптимізувати свої системи аналізу анкетних даних потенційного позичальника.

Інструментом реалізації концептуального підходу, є розробка скорингової моделі, що досить поширена в зарубіжній банківській практиці. Скоринг – це методика визначення кредитного ризику, яка дозволяє, оцінивши набір ознак, що характеризують позичальника, визначити, чи варто надавати йому кредит. Основне завдання скорингу полягає не лише в тому, щоб з'ясувати, чи спроможний клієнт повернути кредит та виплатити відсотки чи ні, але й ступінь

надійності потенційного позичальника [6]. До інструментів управління кредитним ризиком можна віднести також математичні моделі; розрахунок економічних показників і коефіцієнтів; стрес-тестування. Основною проблемою при створенні таких моделей може стати недостатність даних за багатьма характеристиками угод і клієнтів. Результатом реалізації методики в кожному окремому випадку є інтегральний показник, який порівнюється з певним числовим порогом, або лінією поділу, яка є лінією беззбитковості. Клієнтам з інтегральним показником вище цієї лінії видається кредит, клієнтам з інтегральним показником нижче лінії беззбитковості – відмовляють у наданні позички. Концептуальний підхід до аналізу кредитних ризиків, які виникають у банку в процесі кредитування споживчих потреб населення можна здійснити з використанням мереж Байєса. Формально мережа Байєса – це ймовірнісна модель у вигляді спрямованого ациклічного графа, кожний вузол якого представляє змінну модельованого процесу, а кожна дуга представляє причинне відношення між двома змінними [27]. Змінні характеризуються розподілом ймовірності для кожного значення. На розподіл ймовірності кожного вузла впливають стани (для дискретних вузлів) або значення кореневої вершини.

Розрахунок економічних показників і коефіцієнтів базується на знаходженні значень фінансово-господарської діяльності клієнта й порівнянні їх із нормативними значеннями. Стрес-тестування спрямоване на подолання головних невизначеностей за допомогою побудови конкретних економічних сценаріїв і розрахунку адекватності капіталу банку незалежно від можливості настання ризикових подій. Схема концептуального підходу щодо вдосконалення діяльності банку з кредитування споживчих потреб населення має такий вид

(рис. 3.1):

Рис.3.1 – Концептуальний підхід щодо вдосконалення діяльності банку з



кредитування споживчих потреб фізичних осіб.

До критеріїв оцінки ефективності управління кредитними ризиками банку

у процесі надання споживчих кредитів варто віднести зменшення обсягу й частки проблемних кредитів; зростання прибутковості кредитних операцій; підвищення ліквідності й фінансової стійкості банку. Вироблення концептуальних підходів щодо вдосконалення діяльності фінансового посередника з кредитування фізичних осіб є основою для зміцнення стійкості в рамках загальної стратегії побудови стабільного й ефективно функціонуючого фінансового інституту, що надає широкий спектр послуг, здатних задовольнити якомога більше число клієнтів і забезпечити йому максимальний рівень рентабельності.

3.2 Методи та інструменти мінімізації ризику споживчого кредитування

У процесі споживчого кредитування банк повинен визначити один із можливих варіантів поточного регулювання ризику споживчого кредитування: уникнення, прийняття або використання інструментів зниження його рівня. Крім того, обрана стратегія регулювання ризику позичальника повинна бути узгоджена зі стратегічною метою функціонування банку та цілями його кредитної діяльності. Оскільки споживче кредитування має свою специфіку, необхідно більш детально розглянути метод зниження рівня ризику стосовно даного виду діяльності. Розгляд саме цього методу є необхідним, враховуючи те, що інші два методи є доволі простими і полягають у прийнятті ризику або відмови від нього. Інструменти, що використовуються для мінімізації ризику, доцільно розглядати у розрізі кредитного та операційного ризиків. При цьому слід мати на увазі, що якщо кредитний ризик розглядається на рівні окремої позики та пулу таких позик, то операційний ризик – на рівні джерел його виникнення. [24].

Зовнішні способи зниження ступеня ризику можуть бути реалізовані двома шляхами:

- 1) адміністративним і економічним регулюванням банківських ризиків з

боку держави;

2) шляхом повної або часткової передачі ризику другій стороні, наприклад, страховій компанії.

До цієї групи способів належать лімітування та резервування згідно з нормативними актами, гарантія, порука, застава, страхування, розподіл ризиків. Однак, при споживчому кредитуванні застава не може бути способом зниження кредитного ризику, оскільки суперечить природі споживчого кредиту (як правило, споживчий кредит є бланковим).

Внутрішні способи зниження ступеня ризику реалізуються адекватними внутрішньобанківськими засобами менеджменту та маркетингу. До внутрішніх способів належать:

- вибір видів і режимів здійснення кредитних операцій;
- лімітування;
- диверсифікація кредитного портфеля;
- створення резервів;
- здобуття додаткової інформації, моніторинг та контроль ризику [14].

У науковій літературі зазначається, що об'єктами регулювання ризику споживчого кредитування є: комплексний ризик споживчого кредитування; види ризиків (кредитний та операційний), що формують комплексний ризик споживчого кредитування; ризик індивідуальних кредитів; ризик кредитного портфеля [11].

З метою систематизації методів та інструментів мінімізації кредитного ризику в роботі розроблено авторську класифікацію, яка ґрунтується на їх розподілі за суб'єктами управління та характером охоплення (рис. 3.2):

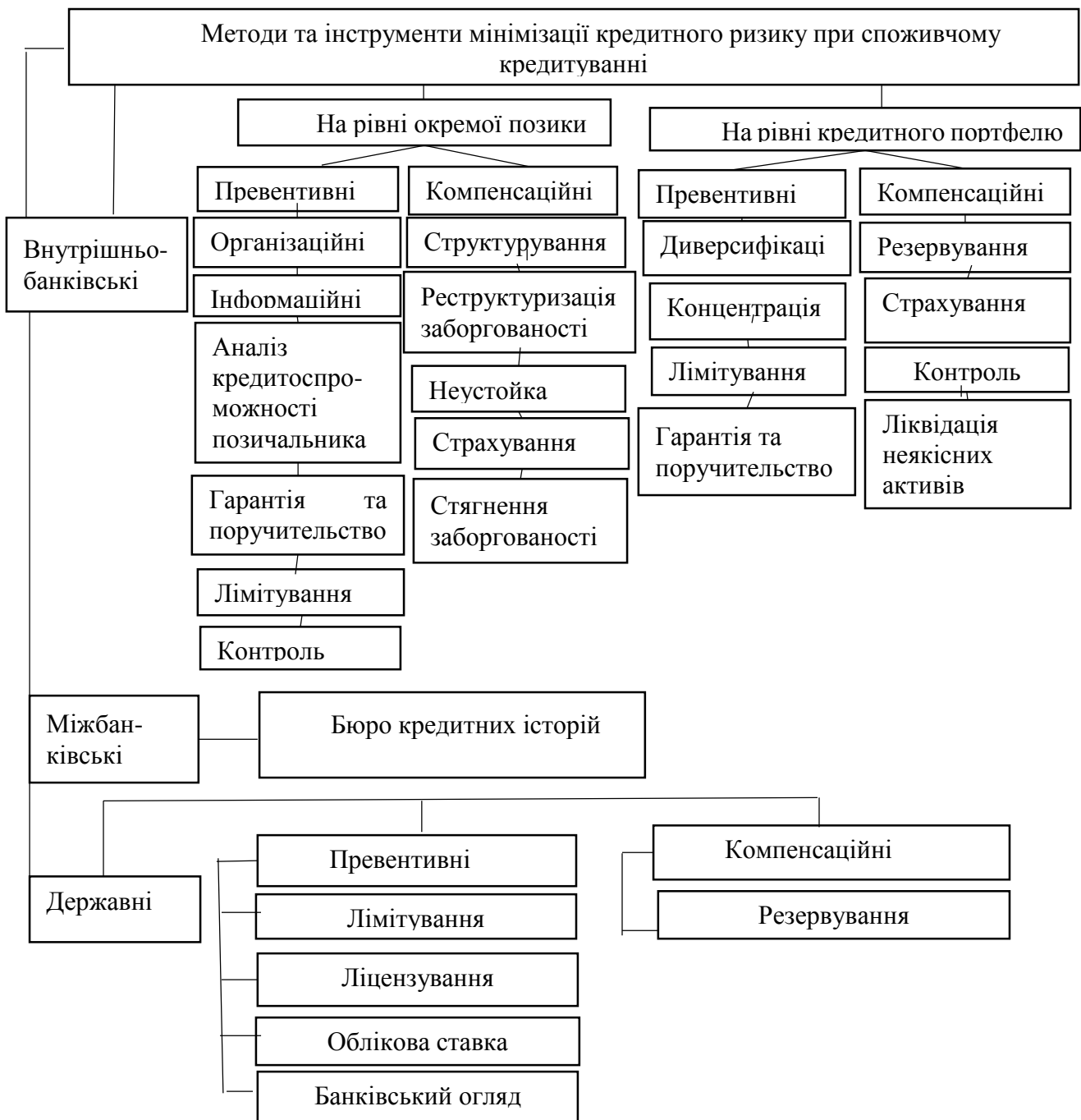


Рис. 3.2 – Методи та інструменти мінімізації кредитного ризику при споживчому кредитуванні

Примітки. Джерело: розроблено автором [71]

Згідно з наведеною класифікацією методи та інструменти мінімізації кредитного ризику розподілено на три групи:

– внутрішньобанківські – інструменти, що розробляються та

використовуються банківською установою;

- міжбанківські – інструменти, що розробляються групою банків для того, щоб спільними зусиллями зменшити ризик;

- державні – інструменти управління кредитним ризиком, які розробляють державні органи (регулятори) шляхом встановлення нормативних значень певних показників.

У свою чергу, внутрішньобанківські інструменти мінімізації кредитного ризику розподілено на дві групи: превентивні та компенсаційні. До інструментів превентивної дії віднесено такі, що дозволяють знизити ймовірність реалізації кредитного ризику, а компенсаційні інструменти дозволяють банку зменшити масштаб втрат у разі реалізації кредитного ризику. Використання організаційних інструментів управління кредитним ризиком банку можна охарактеризувати як процес формування ефективної організаційно-управлінської структури, що ґрунтується на ретельному доборі персоналу з метою забезпечення чіткого кредитного процесу з дотриманням всіх внутрішніх нормативних актів, що регулюють відносини позичальника та кредитора. До інформаційних інструментів належить надання споживачам всієї необхідної інформації про умови кредиту (суму, строк, тип і розмір процентної ставки) та його сукупну вартість, а також консультації щодо переваг і недоліків обраної схеми кредитування. Використання цього інструмента сприяє адекватній оцінці позичальником своїх фінансових можливостей для повернення кредиту, а отже, «страхує» банк від видачі проблемного кредиту. За визнанням більшості науковців, аналіз кредитоспроможності позичальника є одним із найбільш ефективних інструментів протидії виникненню кредитного ризику [16, 38]. Кредитоспроможність позичальника – це його здатність розраховуватись за своїми борговими зобов'язаннями перед кредитором у встановлений термін та у повному обсязі. Методологія оцінки кредитоспроможності ґрунтується як на визначенні фінансових (кількісних), так і нефінансових (якісних) критеріїв, що

можуть тією чи іншою мірою вплинути на виконання позичальником своїх зобов'язань за кредитом. До фінансових (кількісних) показників кредитоспроможності позичальника зазвичай відносять його місячний сукупний чистий дохід із прогнозованим доходом наступних місяців, стан (у разі наявності) поточного/депозитного рахунку, коефіцієнти поточної платоспроможності позичальника. До якісних характеристик належать: вік, соціальна стабільність клієнта (ділова репутація, наявність постійної роботи, сімейний стан тощо), загальний матеріальний стан (наявність нерухомого майна тощо), кредитна історія (частота отримання кредитів, суми раніше одержаних кредитів і своєчасність їх погашення). Методами забезпечення повернення кредитів також можуть бути гарантія та поручительство. Згідно ст. 560 Цивільного кодексу України гарантією є зобов'язання банку, юридичної особи або страхової організації виконання боржником свого обов'язку перед кредитором, що оформлюється гарантійним листом. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником шляхом сплати кредитору грошової суми відповідно до умов гарантії [69]. На відміну від гарантії, поручительство оформлюється договором поруки та може надаватися й фізичними особами. Головною відмінністю є те, що боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, тобто поручитель виконує своє зобов'язання за договором поруки, а не зобов'язання боржника за основним договором. Кредитний ліміт на одного позичальника (ліміт індивідуального кредитного ризику) – максимально допустима величина кредитного ризику, яку готовий прийняти банк при кредитуванні позичальника, за виданими кредитами на певний термін. Цей ліміт встановлюється на основі аналізу фінансового стану позичальника, структури угоди, репутації позичальника та юридичної експертизи наданих документів. Лімітування одного позичальника дозволяє планомірно регулювати і відслідковувати якість кредитного портфеля банку, його динаміку і структуру, обмежувати обсяг операцій з одним позичальником. У результаті

цього реалізація будь-якої одиничної кредитної угоди підпорядковується загальним правилам і вимогам, продиктованим лімітуванням ризикових позицій. Слід зазначити, що в процесі виконання кредитної угоди контроль індивідуального кредитного ризику має проводитись обов'язково упродовж всього періоду дії кредитного договору та на регулярній основі зі встановленою періодичністю у зв'язку з постійною зміною фінансового стану позичальника, а, отже, його спроможністю повернути кредит. Ризик-менеджер має регулярно проводити моніторинг фінансового стану і діяльності позичальника, реального графіка платежів позичальника на предмет відповідності плановому графіку, прогнозувати зміни фінансового стану позичальника з метою своєчасного виявлення проблемних активів (у разі дії негативних факторів ризику), постійно контролювати дотримання позичальником умов кредитного договору [28].

Під структуруванням кредиту, що входить до компенсаційних інструментів мінімізації кредитного ризику, розуміють розробку умов кредитного договору за типовими або індивідуальними умовами з метою отримання банком прибутку при одночасній мінімізації кредитного ризику. При підготовці договору споживчого кредитування особливу увагу звертають на такі його параметри як термін користування кредитом, процентна ставка, цільове призначення кредиту тощо. У разі виявлення уповноваженими особами банку кредитів, які за певними ознаками можуть стати проблемними, найбільш дієвим інструментом є реструктуризація заборгованості, яка полягає у перегляді кредитного договору з метою встановлення більш сприятливих умов для виконання позичальником своїх зобов'язань. Найпоширенішими заходами реструктуризації заборгованості боржника є: пролонгація кредиту; надання відстрочки; списання суми штрафів та неустойки; перекредитування, тобто погашення проблемного кредиту за рахунок нового кредиту, виданого на пільгових умовах; зміна схеми кредитування (з ануїтетної на класичну); зниження процентної ставки. При цьому слід мати на увазі, що такі інструменти

банки використовують не часто, адже у такий спосіб вони визнають неефективність своєї кредитної політики. У разі, якщо позичальник не виконує свої зобов'язання, банк може використати такий інструмент компенсації збитків як неустойка, що є для позичальника одночасно і стимулом не ухилятися від виконання своїх зобов'язань, і не збільшувати свій борг. Неустойка – це певна грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення своїх зобов'язань. Існує два види неустойки – штраф і пеня. Штраф обчислюється у відсотках від суми невиконаного зобов'язання, а пеня розраховується у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання [69].

Страховання індивідуального кредитного ризику споживчого кредитування здійснюється страховою компанією та спрямоване на мінімізацію ризику настання неплатоспроможності позичальника за програмою споживчого кредитування.

Основними причинами виникнення неплатоспроможності позичальника – фізичної особи, що отримала кредит на споживчі цілі, може бути: смерть з будь-якої причини (у тому числі в результаті нещасного випадку); постійна втрата загальної працездатності, тобто неможливість отримувати повноцінний регулярний дохід, і втрата джерела постійного заробітку [66].

У науковій літературі виокремлюють два основні види страхування індивідуального кредитного ризику споживчого кредитування.

1. Страхування відповідальності позичальника. У цьому випадку сторонами страхових відносин є позичальник, банк-кредитор, на користь якого страхується кредит, та страховик. За цією схемою позичальник безпосередньо вступає у відносини зі страховиком і в разі настання страхового випадку обов'язок повернення кредиту лягає на страховика.

2. Страхування ризику непогашення кредиту кредитором. Таке страхування отримало назву делькредерного. За цим видом страхування банк

перекладає ризик неповернення кредиту на страховика, виступаючи одночасно страхувальником і застрахованим. Хоча за обома видами страхування індивідуального кредитного ризику споживчого кредитування банк страхує себе від кредитного ризику, частіше за все використовується перший вид страхування, оскільки його використання не потребує від банку додаткових витрат – позичальник страхує себе за власний рахунок. Делькредерне страхування у більшості випадків є не вигідним не лише для банків, а й для страхових компаній, у зв'язку з тим, що банки страхують за власний рахунок лише кредити, які, на їхню думку, можуть стати проблемними. У випадку, коли позичальник систематично не виконує свої зобов'язання, а кредит не був застрахованим, банк з метою захисту своїх інтересів може вдатись до процедури стягнення заборгованості шляхом судового та виконавчого провадження. Однак такий сценарій є не вигідним як для банку, так і для позичальника з точки зору часових, фінансових та трудових витрат.

Найпростішим і найменш витратним для боржника методом стягнення кредитної заборгованості є досудові переговори, під час яких відбувається врегулювання спірних питань і закріплення порядку та термінів повернення боргів і виплат компенсацій з мінімальними фінансовими втратами, як для боржника, так і для банку. Якщо переговори та інші досудові процедури не мали впливу на боржника, банк переходить до примусового стягнення заборгованості. Це призведе до збільшення часових рамок врегулювання заборгованості та збільшення матеріальних витрат для боржника. Процедура стягнення заборгованості залежить від юридичних норм країни, а тому не може бути описана універсально. Повернення боргу за споживчим кредитом у судовому порядку, в разі винесення рішення судом на користь банку, дозволяє стягнути з боржника суму заборгованості з його рахунків, а за відсутності коштів здійснити звернення на стягнення майна боржника. Примусове виконання судових рішень зі стягнення боргу в Україні покладається на Державну виконавчу службу [47].

Однак такий метод хоча й використовується для компенсації втрат банку за проблемними споживчими кредитами, не є ефективним, адже для компенсації незначної суми виданого позичальнику кредиту банк може отримати лише еквівалентне за вартістю майно, яке може виявитися низьколіквідним. Управління портфельним кредитним ризиком при споживчому кредитуванні потребує від банку використання інших інструментів, які дозволяють управляти не кожним окремим кредитом, а портфелем таких кредитів.

Диверсифікація кредитного підпортфеля споживчих кредитів полягає у розміщенні кредитних ресурсів за кількома напрямками серед широкого кола позичальників, що відрізняються між собою родом діяльності, віком, географічним регіоном проживання тощо. Виокремлюють три основні види такої диверсифікації: галузеву, географічну та портфельну [47].

Галузева диверсифікація передбачає розподіл кредитів між клієнтами банку, що працюють у різних галузях економіки, з метою зменшення кредитного ризику шляхом урівноваження кількості позичальників, що працюють у галузях із протилежними фазами коливання ділового циклу. Географічна диверсифікація полягає у розподілі кредитів між клієнтами банку, які працюють у різних регіонах. Можливість використання такого виду диверсифікації обумовлена різним рівнем доходів громадян в окремих регіонах, а також можливістю нівелювати політичні, економічні та інші види потрясінь, що можуть вплинути на кредитоспроможність позичальника. Недоліком такої диверсифікації є те, що вона доступна лише великим банкам із розгалуженою мережею філій та відділень. Портфельна диверсифікація полягає у формуванні банком різних підпортфелів за різними видами кредитів: споживчих, іпотечних, на купівлю автомобіля, малому бізнесу, корпоративним клієнтам, уряду тощо. Зазвичай, споживчі кредити є значно ризиковішими, але й більш дохідними. Портфельна диверсифікація допомагає збалансувати рівень ризику і дохідності кредитного портфеля банку і таким чином нівелювати циклічні зміни прибутковості

діяльності банку [35].

Концентрація полягає у зосередженні діяльності банку в певних галузях, регіонах, а також у наданні певних видів кредитів. Слід зауважити, що галузі та регіони, у яких працюють позичальники та в яких зосереджена діяльність банку, можна розподілити за такими групами: цільові, часткові, заборонені. До цільових відносять галузі та регіони, які є пріоритетними для розвитку бізнесу та характеризуються прийнятним рівнем ризику; частковими – такі, що мають високий рівень ризику та перебувають у занепаді; забороненими – такі, що не відповідають стратегії банку, не приносять доходу і є надто ризиковими [32]. Зазвичай, банки кредитують найрозвиненіші галузі, зосереджують свою діяльність на найдохідніших видах кредитів, тобто концентрують свої портфелі, і таким чином наражаються на кредитний ризик, що може перерости в ризик банкрутства. Лімітування є інструментом, що не допускає надмірної концентрації або диверсифікації кредитного портфеля. Ліміт визначають як встановлену в абсолютних граничних величинах (сума кредиту) або у відносних показниках (коефіцієнти, індекси) максимально допустиму суму наданих кредитів. Кожному підпортфелю, що виокремлений із кредитного портфеля за тією чи іншою ознакою, притаманний певний рівень кредитного ризику, тому для банку важливо встановити частку, яку цей підпортфель має складати у сукупному портфелі. Встановлення лімітів кредитування забезпечує контрольоване формування кредитного портфеля із заданими параметрами ризику, доходності та ліквідності. Ліміти можна розподілити на ліміти, що обмежують обсяг операцій (максимальний або мінімальний) і ліміти концентрації, та об'єднати їх у таку систему:

- ліміти на якість кредитного портфеля (структура кредитного портфеля за рівнем ризику зобов'язань, за наявністю та формами забезпечення, за об'ємами простроченої заборгованості);

- ліміти на структуру кредитного портфеля (географічну, галузеву,

продуктову, за групами терміновості);

- ліміт на одну операцію або ліміти концентрації.

Резервування – інструмент, що використовується банками для компенсації втрат, які виникають унаслідок неповернення позичальником кредитів шляхом попередньої акумуляції частини коштів із кожного виданого кредиту. Норма відрахування з кожного кредиту до резерву встановлюється після оцінки банком ризику невиконання позичальником своїх зобов'язань [54]. Крім того, банки зобов'язані формувати резервні фонди на покриття непередбачених збитків. Розмір відрахувань до резервного фонду має бути не менше 5% від прибутку банку до досягнення ними 25% розміру регулятивного капіталу банку [24].

Страховання кредитного ризику портфеля споживчих кредитів, на відміну від страхування індивідуального кредитного ризику, може проводитись лише у формі делькредерного страхування. У такому випадку банк страхує відповідальність всіх позичальників або певної групи позичальників. Контроль за кредитним ризиком на рівні підпортфеля споживчих кредитів здійснюється шляхом контролю за якістю підпортфеля споживчих кредитів за такими напрямками:

- контроль динаміки обсягу підпортфеля споживчих кредитів, зваженого за рівнем ризику;

- контроль динаміки обсягу виданих споживчих кредитів, які банк відносить до операцій з підвищеним кредитним ризиком;

- контроль за питомою вагою кредитів із підвищеним рівнем кредитного ризику у підпортфелі споживчих кредитів та за її динамікою у загальному обсязі кредитного портфеля;

- контроль обсягу та динаміки сформованих резервів за споживчими кредитами.

Лімітування та резервування належать до тих інструментів, які застосовуються як на рівні банку, так і на рівні банківської системи. Ліміти та

норми резервування встановлюються центральними банками (у окремих випадках – міністерством фінансів або незалежним агентством) переважно з урахуванням вимог Базельського комітету з питань банківського нагляду. Головною метою регулювання банківської сфери з боку держави є підвищення рівня надійності та стабільності банківської системи, а також захист інтересів кредиторів і вкладників

В Україні норми лімітування кредитних операцій встановлені Національним банком України та закріплені в Інструкції «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні». Зокрема, як відносні величини встановлено такі нормативи:

1. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента.
2. Норматив великих кредитних ризиків.
3. Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру.
4. Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам [21].

Щоправда, не всі нормативи (ліміти) є сенс застосовувати до споживчого кредиту. Обмежена сума такого кредиту недостатня для порушення нормативу великих кредитних ризиків, а в процесі розрахунку інших нормативів заборгованість за споживчими кредитами застосовується лише як складова.

В Україні формування резервів за активними операціями регламентується Положенням «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями». Згідно із цим Положенням, кожний банк розробляє та затверджує рішенням уповноваженого органу внутрішньобанківські положення щодо оцінки ризиків, формування та використання резервів за споживчими кредитами (кредитами на поточні потреби). Такі кредити відносяться до несуттєвих

(загальна сума боргу не перевищує 50000 грн.), а тому ризик за ними може оцінюватися на портфельній основі, виходячи із кількості днів прострочення боргу. Інші активи, які не відповідають вимогам несуттєвості, є суттєвими й оцінюються на індивідуальній основі. Останнім та найменш прийнятним для банків інструментом є ліквідація неякісних активів шляхом їх продажу колекторським компаніям. Такі операції дозволяють банкам вивільнити резерви та підвищити якість кредитного портфеля, проте продаж заборгованості, зазвичай, відбувається зі значним дисконтом (до 90%). Крім того, використовуючи цей інструмент, банки фактично визнають свої помилки в управлінні кредитним ризиком.

На мезорівні мінімізація кредитного ризику здійснюється з використанням інформації бюро кредитних історій, метою створення та діяльності яких є забезпечення надійного функціонування кредитного ринку та стабільності банківської системи. Їх діяльність ґрунтується на зборі, обробленні, зберіганні та використанні інформації, яка складає кредитну історію позичальника, що дозволяє кредиторам уникнути втрат від кредитування ненадійних позичальників, а позичальникам дає стимули турбуватися про свою репутацію. Засновниками та одночасно користувачами кредитних бюро найчастіше є група (об'єднання) фінансових установ – кредиторів, однак бюро може належати й державі або бути нею ліцензовано.

Крім лімітування та резервування, до інструментів мінімізації кредитного ризику на рівні банківської системи також належать ліцензування діяльності банків і зміна облікової ставки. Під ліцензуванням банківської діяльності розуміють надання офіційного дозволу на проведення певного переліку операцій, до яких, серед інших, належить і видача споживчих кредитів. Таким чином, центральний банк ще на стадії створення банку унеможливорює вихід на ринок установ, які не спроможні ефективно та з дотриманням встановлених вимог вести кредитну діяльність. Облікова ставка є інструментом грошово-кредитної

політики, що слугує своєрідним орієнтиром рівня ринкових ставок у країні, а отже й рівня ставок за споживчими кредитами. Підвищення або зниження облікової ставки центрального банку означає, відповідно, посилення або пом'якшення грошово-кредитної політики. Підвищення облікової ставки збільшує вартість кредиту рефінансування для комерційного банку, тобто ускладнює банку можливість отримувати кредитні ресурси та розширювати масштаби кредитних операцій, а зниження облікової ставки має зворотну дію. З метою контролю за дотриманням банками вимог законодавства та встановлених нормативів центральний банк або інший уповноважений орган здійснює нагляд за діяльністю банківських установ. Головним документом, яким керуються органи нагляду в своїй діяльності, є Основні принципи ефективного банківського нагляду, розроблені Базельським комітетом з питань банківського нагляду, відповідно до яких в частині нагляду за кредитним та операційним ризиками орган нагляду зобов'язаний:

- створити правову базу для банківського нагляду;
- бути незалежним, мати прозорі процедури, надійне управління, бюджетні процеси, які забезпечують йому автономію та достатні ресурси;
- розробити та підтримувати перспективну оцінку профілю ризику окремих банків і банківських груп пропорційно до їхньої важливості для системи;
- визначити, оцінити та контролювати ризики, які генеруються банками і банківською системою в цілому;
- розробити механізми раннього втручання та плану дій щодо впорядкованого виведення з ринку банків у разі втрати ними життєздатності;
- збирати, переглядати та аналізувати пруденційну звітність і статистичні дані, що подаються банками як на індивідуальній, так і на консолідованій основі, здійснювати незалежну перевірку цих звітів за допомогою виїзних перевірок або залучення зовнішніх експертів;
- визначити, чи мають банки комплексні процедури оцінки ризиків;

– оцінювати адекватність капіталу та ліквідність банків щодо профілю ризиків, ринкових та макроекономічних умов;

– визначати, чи здійснюють банки належне управління кредитним та операційним ризиком з урахуванням всього циклу кредитування: надання, оцінка кредиту, а також постійне управління кредитним та інвестиційним портфелем банку;

– пересвідчуватись, що банки мають належну політику та процедури раннього виявлення та управління проблемними активами, а також підтримують достатній обсяг резервів;

– визначати наявність у банків належних політики та процедур своєчасного виявлення, вимірювання, оцінки, моніторингу, звітування, контролю або зменшення кредитного та операційного ризику, а також ризику концентрації;

– встановлювати пруденційні ліміти для обмеження операцій з окремими контрагентами або групою пов'язаних контрагентів;

– пересвідчуватися, що банки мають належні системи внутрішнього контролю з метою створення та підтримання належним чином контрольованого середовища для здійснення діяльності з урахуванням профілю ризиків банку [40].

Особливістю операційного ризику є поєднання певної сукупності чинників, які його формують. Мінімізація операційного ризику при споживчому кредитуванні полягає у застосуванні групи методів та інструментів, серед яких одні можуть бути використані по відношенню лише до окремого виду операційного ризику, інші – до кожного з видів, як це представлено на рис. 3.3:

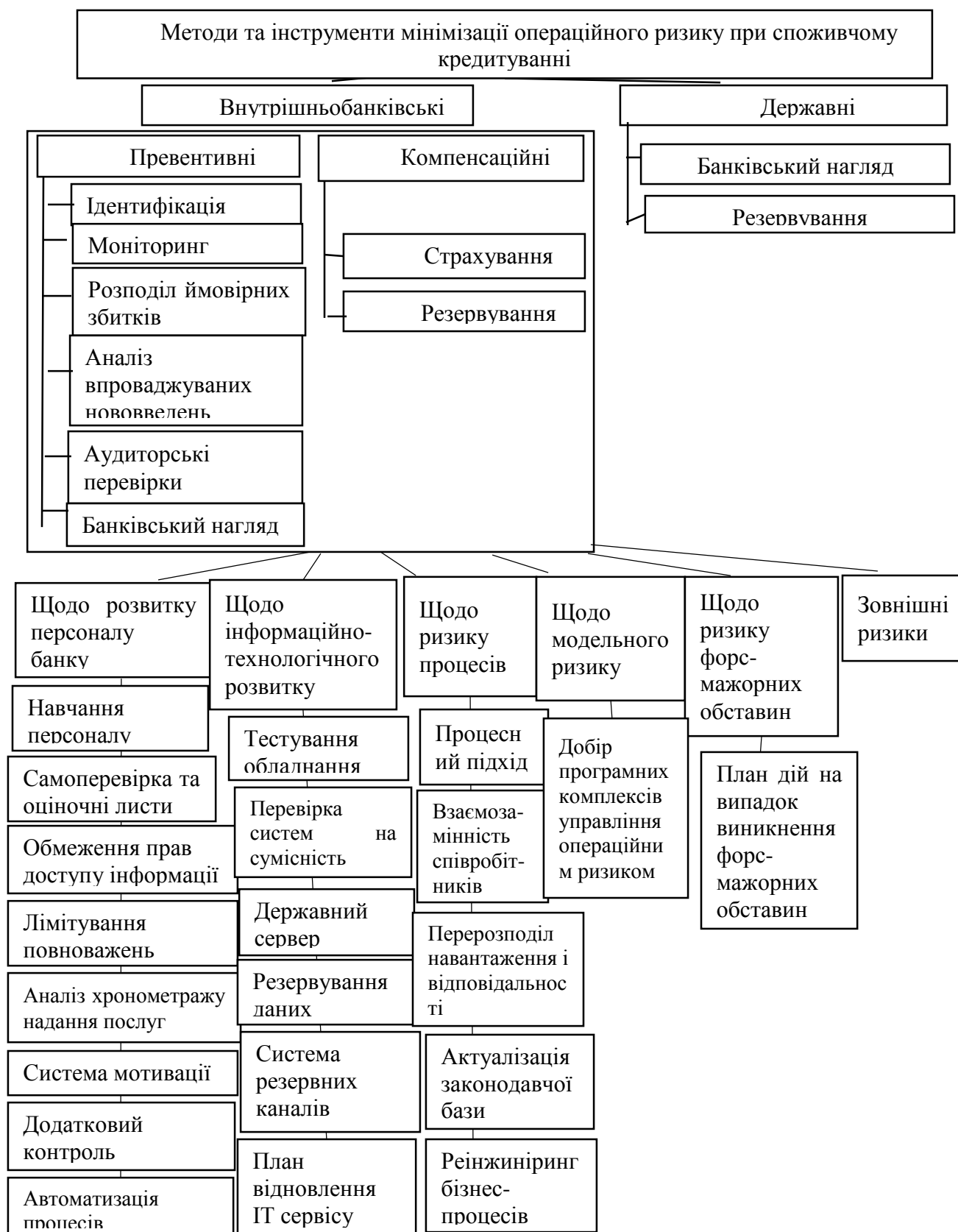


Рис. 3.3 – Методи та інструменти мінімізації операційного ризику при споживчому кредитуванні

Управління операційними ризиками є складним процесом, який кожен банк повинен здійснювати відповідно до специфіки своєї діяльності та прагнути до їх попередження та мінімізації, ґрунтуючись на міжнародних стандартах. Одним із важливих етапів управління ризиками споживчого кредитування є їх ідентифікація. Однак, враховуючи переважно внутрішньобанківську специфіку операційного ризику споживчого кредитування, ідентифікацію слід віднести до превентивної групи інструментів мінімізації операційних ризиків. З метою ідентифікації, систематизації та аналізу операційного ризику на першому етапі необхідно скласти карту процесів банку, деталізація якої починається із загальних процесів та закінчується описом окремої операції. На другому етапі виокремлені процеси розглядаються з точки зору впливу на них факторів операційного ризику за окремими видами. Виявлені фактори аналізуються за якістю, кількістю, унікальністю, масштабом втрат тощо. Наступним етапом є власне ідентифікація ризику, тобто виявлення наслідків реалізації ризикових подій [71].

З метою ефективного використання реєстру ризиків у внутрішніх нормативних документах банку мають бути закріплені вимоги до його складання та оновлення, серед яких: своєчасність, надійність, доступність, коректність оформлення інформації, забезпечення інформаційної безпеки.

Джерелами інформації про операційні ризики, яка є базою для формування реєстру ризиків, є: повідомлення співробітників банку; залучення зовнішніх аудиторів або консультантів; аналіз проводок за операціями бухгалтерського обліку. У першому випадку існує великий ризик недостовірності інформації, що може бути викликано відсутністю об'єктивності у спеціаліста банку та його залежності від думки керівника [38]. Бухгалтерські проводки можуть описувати низку подій, що свідчать про реалізацію операційного ризику, серед яких: грошові виплати, добровільно проведені банком; грошові виплати, проведені банком на підставі рішень уповноважених державних органів; повторні витрати;

зниження вартості активів; рахунки, що відображають створення резервів на можливі втрати; тощо [39]. Аналіз факторів операційного ризику та їх реєстр дозволяють сформулювати набір ключових індикаторів операційного ризику, які дають можливість відслідковувати (історичні індикатори) і прогнозувати (предикативні індикатори) операційні події з метою запобігання можливим втратам при реалізації ризику. Ключові індикатори є відносними показниками, які теоретично або емпірично пов'язані з рівнем операційного ризику банку та якісно характеризують тенденцію зміни його рівня. Перевага індикаторів полягає у можливості їх аналізу з будь-якою періодичністю, в той час як аудит або інші контрольні заходи здійснюються з певною періодичністю. Індикаторам присвоюються стандартні значення, суттєві відхилення від яких свідчать про виникнення зони операційного ризику. Це дозволяє банку здійснити превентивні заходи щодо відповідної зони ризику. Індикатори представлені трьома основними групами:

- індикатори поточної діяльності, що характеризують найбільш значущі аспекти діяльності, за якими можна судити про поточний стан банку;
- індикатори ефективності контролю, що показують кількість помилок, яких вдалося уникнути завдяки системі внутрішнього контролю;
- індикатори ризику, які є випереджувальними показниками і визначаються розрахунково або аналітично шляхом зіставлення індикаторів поточної діяльності та ефективності контролю [44].

Ключові індикатори мають відповідати певним критеріям і бути:

- релевантними – пов'язаними з частотою та розміром операційних втрат;
- інформативними – надавати інформацію про частоту і масштаб втрат у разі реалізації ризикової події;
- попереджувальними – за можливості заздалегідь вказують на зони ризику;
- незамінюваними – у разі високої кореляції двох індикаторів в аналізі

включають тільки один;

- вимірюваними – індикатори повинні бути оцінені об'єктивно і за чіткою методикою;

- легкими в перевірці і контрольованими – розрахунок індикатора не повинен бути дуже складним (метод повинен бути зрозумілий кінцевим користувачам) і дорогим, а методика розрахунку повинна бути описана у звітності з операційних ризиків [71].

Ключові індикатори призначені для спрощення процесу моніторингу рівня операційного ризику в банку. Крім аналізу індикаторів, моніторинг може проводитись на основі: звітів керівників структурних підрозділів про факти виявлення реалізації операційного ризику; повторного виявлення операційних ризиків; даних системи адміністративного контролю (результати виконання завдань, зафіксованих у письмовій або електронній формі в контрольних картках) [45].

Важливим заходом у процесі моніторингу ризиків є розподіл ймовірності збитків, який здійснюється на основі визначення кількості випадків і сум втрат внаслідок реалізації операційного ризику упродовж певного проміжку часу з метою встановлення розподілу збитків за видами операційного ризику та з'ясування сфер функціонування банку, на процеси в яких слід звернути увагу. Часто з метою уникнення операційного ризику банк переглядає процес здійснення тих чи інших операцій споживчого кредитування, змінюючи певні процедури, програмне та апаратне забезпечення тощо. Такі зміни можуть призвести до появи нових форм операційного ризику, а тому, здійснюючи будь-які нововведення, відповідальні службовці банку повинні аналізувати їх вплив на роботу підрозділу та вживати заходи для усунення негативного прояву. Як уже зазначалось, мінімізувати вплив операційного ризику на діяльність банку можна й шляхом його передачі за допомогою страхування або аутсорсингу. Однак для мінімізації операційного ризику при споживчому кредитуванні аутсорсинг

використати практично неможливо, оскільки не існує таких процесів, які можна було передати іншій організації на основі договору. У процесі споживчого кредитування вітчизняним банкам можна рекомендувати використання таких міжнародних програм страхування операційного ризику [23]:

- BBB (Bankers Blanket Bond) – поліс страхування від злочинів, який дозволяє забезпечити відшкодування прямих збитків, завданих банку;

- ECC (Electronic & Computer Crime Policy) – доповнення до полісу BBB, яке передбачає страхування банків від електронних і комп'ютерних злочинів;

- FIP (Financial Institution Professional Indemnity) – доповнення до полісу BBB, що передбачає страхування професійної відповідальності;

- PD (Property Damage) – страхування матеріальних активів від стихійних лих, страхування втрати співробітників через зовнішні причини, включаючи тероризм;

- UT (Unauthorized Trading) – страхування несанкціонованої торгівлі, в т. ч. видача кредитів понад ліміти, з перевищенням або відсутністю повноважень.

Слід зазначити, що важливе значення у процесі оцінки достатності та ефективності заходів банку з мінімізації операційного ризику споживчого кредитування має проведення регулярних внутрішніх і зовнішніх аудиторських перевірок з метою визначення відповідності існуючої практики вимогам законодавства і наглядових органів та визначення прогалів в контролі. Важливу роль у формуванні факторів виникнення операційних ризиків у процесі споживчого кредитування відіграють його співробітники. Мінімізації цього виду операційного ризику можуть сприяти:

- постійне навчання персоналу з метою підвищення його кваліфікації та перевірки знань шляхом проведення тестування;

- оцінка ризиків з боку самих співробітників за допомогою самоперевірки та оціночних листів.

Співробітники з високим рівнем знань за своїм напрямом діяльності

самостійно виявляють потенційні джерела операційних ризиків, порівнюють основні процеси, відповідні ризики та вжиті заходи контролю. На відміну від самоперевірки, оціночний лист складається з групи питань про операційний ризик і кількох варіантів відповідей. Перелік факторів ризику формують ризик-менеджери, а співробітники лише оцінюють ці фактори у формі питань та виставлення оцінок;

- обмеження прав доступу до інформації для уникнення неправомірного використання інформації з шахрайською метою;

- лімітування повноважень для обмеження прав уповноважених осіб та органів банку на самостійне прийняття рішень, що дозволяє мінімізувати ризик видачі кредитів понад встановлений ліміт та завищення рейтингу позичальника;

- аналіз хронометражу надання послуг клієнту: час надання послуги має бути в межах нормативного, недопущення надання послуг занадто швидко (позичальник може не зрозуміти всіх нюансів отримання і погашення кредиту) або занадто довго (можуть формуватися черги, що негативно впливає на імідж банку);

- запровадження систем мотивації ризик-менеджерів до розвитку практики управління операційними ризиками;

- запровадження додаткового контролю, що передбачає подвійне введення даних і контроль виправлень;

- автоматизація одноманітних процесів та інші.

Автоматизація більшості операцій у процесі споживчого кредитування, яка набула поширення останнім часом, сприяла зменшенню кількості помилок з боку персоналу і одночасно підвищила залежність банку від стабільного функціонування ІТ-сервісів. Тому важливим завданням є забезпечення стабільності та безпеки функціонування ІТ-систем. Це завдання досягається шляхом тестування обладнання, перевірки систем на сумісність; використання дзеркального серверу та створення резервних копій даних; створення системи

резервних каналів зв'язку та розробка плану відновлення ІТ-сервісу у разі його збою або зовнішнього втручання.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що споживче кредитування слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних процесів, кожен з яких поділяється на певну сукупність операцій, яким притаманні так звані ризики процесів. З метою зниження ймовірності прояву таких ризиків керівництво банку повинно забезпечити ефективний розподіл функцій та повноважень між відповідальними особами, а також запровадити використання певних інструментів і заходів, зокрема:

- запровадження процесного підходу до формування системи управління ризиками, що полягає у структуруванні бізнесу на процеси, опис цих процесів і встановлення їх власника, усунення зон безвідповідальності, розподіл функцій (відповідальна особа, яка безпосередньо проводить операцію, не повинна одночасно виконувати облікові, підтверджуючі чи інші контрольні функції), регламентація порядку виконання всіх основних операцій;

- забезпечення взаємозамінюваності співробітників на всіх ділянках роботи;

- перерозподіл навантаження і відповідальності службовців, уникнення нерівномірності розподілу праці, недопущення перенавантаження працівників, що може призвести до підвищення ймовірності виникнення помилок;

- підтримка в актуальній формі законодавчої бази з метою забезпечення побудови процесів, що не суперечать нормам чинного законодавства;

- реінжиніринг бізнес-процесу «Кредитування. Споживчий кредит» шляхом раціоналізації процесу кредитування фізичних осіб на споживчі потреби та відмови від зайвих операцій.

Зі сказаного вище випливає, що ризик споживчого кредитування є складним багатоаспектним і багатокомпонентним ризиком, управляти яким необхідно за допомогою широкого спектра інструментів, що використовуються

на різних рівнях управління і з різними цілями. Наявність значної кількості інструментів свідчить про серйозність наслідків реалізації ризику споживчого кредитування в банку. Це обумовлено тим, що реалізація ризику споживчого кредитування може бути охарактеризована іншими видами ризиків, зокрема, ринковим, що вимагає проведення додаткових досліджень, належної класифікації, ідентифікації, та управління ризиками.

3.3 Рекомендації щодо розвитку споживчого кредитування для банку АТ КБ «ПриватБанк»

Отже на сьогодні неповерненість споживчих кредитів одна із суттєвих проблем АТ КБ «ПриватБанк», тому банку необхідно розробити об'єктивну методику оцінки якості позичальників, яка б могла максимально точно проаналізувати фінансовий стан клієнта і його надійність з погляду своєчасного погашення кредиту відповідно до умов кредитного договору. Тобто сьогодні комерційні банки потребують удосконалення методик оцінки потенційних клієнтів. Для стабільної діяльності кредитної політики, банку необхідна комплексна оцінка, яку б банк міг застосовувати при видачі споживчого кредиту. Подальший розвиток АТ КБ «ПриватБанк» у сфері кредитування, на нашу думку, має базуватися на формуванні перспективної стратегії. Серед її основних напрямів мають бути:

- удосконалення всіх аспектів кредитної діяльності і оптимізації організаційної структури з метою забезпечення якісно нової системи управління банком;
- використання комплексного програмно-цільового підходу до планування діяльності банківської установи;
- оптимізація кредитних вкладень за рівнем галузевого ризику з урахуванням потенційної ефективності;

- збільшення об'єму і видів кредитування з метою успішної реалізації концепції банку;

- поліпшення маркетингової діяльності (перш за все шляхом встановлення оптимальних кредитних ставок і залучення нових позичальників);

- удосконалення методик оцінки потенційних клієнтів.

ПриватБанк буде отримувати прибуток зі своїх сильних сторін та просуватися в основних напрямках розвитку:

- підвищення контролю над ІТ (оптимізація ІТ архітектури, корегування організаційної структури);

- підсилення функції управління ризиками для можливості кредитування;

- перекваліфікація та переорієнтація штатних працівників на кредитування;

- переформування організації до правильного розміру, з можливим скороченням штатних працівників та філій;

- оптимізація організаційної структури банку.

Також зазначимо що, для досягнення успіху у вирішенні актуальної проблеми, варто впровадити ефективну, суттєву, нову систему управління кредитними ризиками: розробити процедуру виявлення, моніторингу ризиків банківської діяльності; впроваджувати існуючі та розробляти самостійно моделі кількісної оцінки ризиків; проводити роботу, спрямовану на підготовку кваліфікованих спеціалістів з питань ризик-менеджменту.

Сьогодні споживче кредитування змогло стати найбільш популярним банківським продуктом. Пропозиції фінансових організацій досить різноманітні, тому позичальнику деколи дуже важко вибрати для себе найбільш оптимальний варіант кредитування. Для того, щоб правильно вибрати споживчий кредит, необхідно ретельно розглянути власні можливості, розрахувати свій бюджет і подивитися, чи дасть він змогу здійснювати щомісячні погашення кредитної позики без шкоди життєвому укладу. Важливо розуміти, що несвоєчасна виплата

кредитних коштів несе для позичальника великі неприємності у вигляді штрафних кредиторських санкцій, а іноді й притягнення до кримінальної відповідальності. Проблеми, що існують у сфері споживчого кредитування, потребують негайного вирішення за допомогою заходів, здійснюваних як на макрорівні, так і на рівні окремої банківської одиниці.

Висновки до розділу 3

Визначення пріоритетності та рівня розвитку кредитування споживчих потреб населення є ознакою ступеню досконалості фінансово-економічного механізму регулювання економічних відносин в умовах ринку. Кредитування фізичних осіб пов'язано із підвищеними ризиками. Інструменти мінімізації ступеню кредитного ризику індивідуального позичальника, що застосовуються у банківській практиці, досить різноманітні. Вибір банком і позичальником необхідного методу кредитування залежить від характеру кредитної операції, сфери діяльності позичальника, виду кредиту, обсягу кредитних коштів, ризиків діяльності у галузі позичальника тощо. Саме від правильно обраного методу кредитування залежить прибутковість кредитної операції та ефективність використання позичальником у повному обсязі кредитних коштів.

У результаті проведеного дослідження визначено, що основними користувачами споживчого кредиту є громадяни, доходи яких переважно або більшою мірою витрачаються на товари першої необхідності та обов'язкові платежі. Найбільша потреба у споживчому кредиті виникає у період придбання товарів тривалого користування при недостатньому власному фінансовому забезпеченні – на початку самостійного існування, при створенні сім'ї тощо. Різноманітність форм і видів споживчого кредиту свідчить про його динамічний розвиток, а отже про необхідність для економіки, виробників, банківського сектору і позичальників. Доведено, що кредитний та операційний ризики,

поєднуючись у процесі споживчого кредитування, формують комплексний ризик споживчого кредитування, управління яким не може відбуватися шляхом врахування одного з них, а потребує комплексного підходу. Доведено, що ефективне управління комплексним ризиком банківського споживчого кредитування вимагає побудови системи управління ризиками, під якою слід розуміти складний комплекс організаційних, методичних, автоматизованих засобів, що використовуються в процесі ідентифікації, вимірювання, регулювання, контролю і моніторингу ризику, та спрямованих на попередження можливих ризиків, мінімізацію їх негативних наслідків і недопущення повторної реалізації. Саме мінімізація негативних наслідків реалізації ризику споживчого кредитування є найважливішим завданням такої системи. Управління таким ризиком потребує широкого спектра інструментів, що використовуються на різних рівнях і з різними цілями. Це обумовлено тим, що реалізація ризику споживчого кредитування через недостатній рівень кваліфікації ризик-менеджерів може бути охарактеризована іншими видами ризиків, зокрема, кредитним або ринковим, що вимагає проведення додаткових досліджень, належної класифікації, ідентифікації, та управління ризиками.

Отже на сьогодні неповерненість споживчих кредитів одна із суттєвих проблем АТ КБ «ПриватБанк», тому банку необхідно розробити об'єктивну методику оцінки якості позичальників, яка б могла максимально точно проаналізувати фінансовий стан клієнта і його надійність з погляду своєчасного погашення кредиту відповідно до умов кредитного договору. Тобто сьогодні комерційні банки потребують удосконалення методик оцінки потенційних клієнтів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі магістра здійснено, розглянуто, узагальнено та запропоновано вирішення актуальної проблеми на сьогоднішній день з удосконалення теоретико-методичних положень і розробки практичних рекомендацій щодо проблем та перспектив розвитку споживчого кредиту в Україні. За результатами дослідження сформульовано ряд висновків теоретичного, методичного та рекомендаційного змісту, які вирішують основні завдання роботи відповідно до поставленої мети.

Встановлено, що під споживчим кредитом розуміють кредит, що надається споживачеві на придбання продукції для особистих потреб, які безпосередньо не пов'язані з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Розглянуто процес банківського споживчого кредитування, як і будь-який процес, містить в собі декілька етапів, кожен з яких робить свій внесок в якісні характеристики кредиту та визначає ступінь його надійності та прибутковості для банку. На сучасному етапі розвитку банківська діяльність характеризується високими темпами росту вкладень у вигляді позик. Це призводить до концентрації одного виду ризику – кредитного. Зараз для банків недоцільно розвиватися екстенсивним шляхом, успіх банку залежить від здатності розвиватися інтенсивним шляхом. Для підтримки своєї конкурентоспроможності банк має успішно управляти своїм кредитним ризиком.

Визначено, щодо необхідності для банків зосередити увагу на кредитному ризику, особливо на повернення прострочених позичок. Систему управління ризиками можливо вдосконалити за рахунок: централізації прийняття рішення по різним клієнтам; вдосконалення скорингових систем оцінки кредитного ризику; покращення якості роботи з забезпеченням; розвиток кредитних бюро та обмін інформацією серед банків.

Встановлено, що протягом 2016 – 2018 рр. відбувалося підвищення обсягів

кредитування в банку АТ КБ «ПриватБанк», що є позитивним явищем, адже кредитування – головне джерело отримання прибутку банком. Основною метою управління кредитним портфелем банку є досягнення запланованого рівня прибутку. У системі активних банківських операцій важливе місце посідає кредитування, зокрема фізичних осіб. Постійна потреба населення у залученні кредитних ресурсів зумовлена поточною невідповідністю їхніх доходів та витрат, необхідністю задоволення потреб у товарах довгострокового вжитку, вартість яких важко оплатити без попереднього заощадження коштів. Певну невідповідність між потребами та наявними ресурсами для їхнього задоволення можна усунути саме завдяки кредитуванню фізичних осіб. Тому необхідно сприяти розвитку кредитування фізичних осіб банками, сприяти покращенню макроекономічної ситуації, а також розробляти альтернативні підходи до фінансування потреб населення.

Проведений аналіз склад кредитного портфелю АТ КБ «ПриватБанк» за галузями та напрямками за період за 2016 по 2018 р. дає можливість визначити, що найбільшу питому вагу в кредитному портфелі АТ КБ «ПриватБанк» займає, кредити надані фізичним особам, сфера послуг та виробництво. Найменше, за аналізований період АТ КБ «ПриватБанк» надає позичок в торгівлю, сільське господарство, транспорт та зв'язок та машинобудування. Одним із основних каталізаторів росту чистих активів банківської системи у 2018 р. був приріст високоліквідних активів (48 млрд. грн). Кредитний портфель банківської системи виріс на 33 млрд. грн.: 11 млрд. грн. – приріст кредитного портфелю юридичних осіб, 22 млрд. грн. – приріст кредитного портфелю фізичних осіб.

Проаналізувавши активи, зобов'язання та розрив ліквідності АТ КБ «ПриватБанк», можна зробити висновок, що банк підтримував дуже хороший запас нормативів ліквідності. Нормативи Н5 та Н6 Банку на 01.01.2018 р. перевищували не тільки граничні значення, встановлені НБУ, але й середні значення цих нормативів по банківській системі України. У березень

2018 р. АТ КБ «ПриватБанк» увійшов з такими значеннями нормативів: Н4 – 37,41%, Н5 – 153,98%, Н6 – 97,54%. Отже, Банк був дуже добре забезпечений ліквідністю протягом 2017 р. і перших двох місяців 2018 р.

АТ КБ «ПриватБанк» є лідером на вітчизняному ринку банківських послуг. Інноваційність його діяльності та ефективне управління дозволило в 2018 р. отримати 12,79 млрд. грн. чистого прибутку, що забезпечило 1 місце по цьому показнику серед банків України. Це рекордний показник для банківської системи України з початку економічної кризи.

З метою зниження ризикованості кредитної діяльності АТ КБ «ПриватБанк» використовує різні варіанти повернення боргів, наразі обмежено кредитування корпоративних клієнтів, валютне кредитування, кредитування великих кредитів, підвищено вимоги до забезпечення кредиту та вжито ряд інших заходів. На кінець 2018 р. банку вдалося покращити захищеність кредитного портфеля та отримати прибуток, найбільшій по банківській системі України.

У результаті проведеного дослідження визначено, що основними користувачами споживчого кредиту є громадяни, доходи яких переважно або більшою мірою витрачаються на товари першої необхідності та обов'язкові платежі. Найбільша потреба у споживчому кредиті виникає у період придбання товарів тривалого користування при недостатньому власному фінансовому забезпеченні – на початку самостійного існування, при створенні сім'ї тощо. Різноманітність форм і видів споживчого кредиту свідчить про його динамічний розвиток, а отже про необхідність для економіки, виробників, банківського сектору і позичальників. Доведено, що кредитний та операційний ризики, поєднуючись у процесі споживчого кредитування, формують комплексний ризик споживчого кредитування, управління яким не може відбуватися шляхом врахування одного з них, а потребує комплексного підходу. Доведено, що ефективне управління комплексним ризиком банківського споживчого

кредитування вимагає побудови системи управління ризиками, під якою слід розуміти складний комплекс організаційних, методичних, автоматизованих засобів, що використовуються в процесі ідентифікації, вимірювання, регулювання, контролю і моніторингу ризику, та спрямованих на попередження можливих ризиків, мінімізацію їх негативних наслідків і недопущення повторної реалізації. Саме мінімізація негативних наслідків реалізації ризику споживчого кредитування є найважливішим завданням такої системи. Управління таким ризиком потребує широкого спектра інструментів, що використовуються на різних рівнях і з різними цілями. Це обумовлено тим, що реалізація ризику споживчого кредитування через недостатній рівень кваліфікації ризик-менеджерів може бути охарактеризована іншими видами ризиків, зокрема, кредитним або ринковим, що вимагає проведення додаткових досліджень, належної класифікації, ідентифікації, та управління ризиками.

Отже, на сьогодні неповерненість споживчих кредитів одна із суттєвих проблем АТ КБ «ПриватБанк», тому банку необхідно розробити об'єктивну методику оцінки якості позичальників, яка б могла максимально точно проаналізувати фінансовий стан клієнта і його надійність з погляду своєчасного погашення кредиту відповідно до умов кредитного договору. Тобто сьогодні комерційні банки потребують удосконалення методик оцінки потенційних клієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесова Н. Е. Кредитна політика банківських установ : стратегічні аспекти та ризики. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 8. С. 956 – 961.
2. Арбузов С. Г. Банківська енциклопедія. Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. 504 с.
3. Алексеєнко Л. М., Гурняк С. В. Споживче кредитування в Україні: тенденції та перспективи розвитку. *Наука й економіка*. 2011. № 2 (22). С. 7–10.
4. Антипенко Є. Вплив сучасного механізму споживчого кредитування на економіку України. *Економічний аналіз*. Вип. 8. № 1. 2011. С. 351–354.
5. Бритченко І. Г. Актуальні питання розвитку споживчого кредиту. *Вісник соціально-економічних досліджень*. Одеса, 2005. № 11. С. 181–184.
6. Бучко І. Є. Скоринг як метод зниження кредитного ризику банку. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 2. С. 178–182. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2013_2_37 (дата звернення 25.11.2019).
7. Банківські операції: підручник / А. М. Мороза та ін. 2-ге вид. Київ : КНЕУ, 2008. 608 с.
8. Бугель Ю. Основні шляхи вдосконалення оцінки кредитоспроможності позичальника . *Банківська справа*. 2008. № 4. С. 54–59.
9. Бикова О. В., Марченко О. В. Оцінка ефективності кредитної політики банку. 2017. № 3. С. 586 – 589. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3/136.pdf>. (дата звернення 30.11.2019).
10. Бондар О. П. Банківське споживче кредитування населення. *Науковий вісник: Фінанси банки, інвестиції*. 2009. №4. С. 68 – 83. URL : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvfbi/2009_4/Magazine_04_09_st12_ppb8-83.pdf. (дата звернення 01.12.2019).
11. Бігдаш В. Д. Управління банківськими ризиками : навч. посіб. Київ :

МАУП, 2018. 16 с.

12. Вовк В. Я. Кредитування і контроль : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 463 с.

13. Вовчак О. Д., Рушишин Н. М. Кредит і банківська справа : підручник. Затверджено МОН. Київ, 2008. 564 с.

14. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2000. 292 с.

15. Вітлінський В. В. Кредитний ризик комерційного банку : навч. посіб. Київ : Знання, 2000. 251 с.

16. Галасюк В. В. оцінка кредитоспроможності позичальників: *Вісник Національного банку України*. 2001. № 5. 39 с. URL : www.cowperwood.dnpr.net (дата звернення 27.11.2019).

17. Демчак Р. Особливості отримання споживчих кредитів в торговельних мережах. 2001. № 6. URL : <http://finance.tochka.net/ua/blogs-osoblivostiotrimannya-spozivchikh-kreditiv-v-torgivelnikh-4543> (дата звернення 01.12.2019).

18. Економічний словник-довідник / С.В. Мочерний та ін. Київ : Феміна, 1995. 368 с.

19. Заиченко Е.М. Процесс управления кредитным риском при реализации розничных кредитных программ. *Вестник ТГЭУ*. 2007. № 4. С. 19–24.

20. Івасів Б.С. Гроші та кредит: підручник. Тернопіль: Карт-бланш, 2008. 528 с.

21. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG6032.html (дата звернення 04.12.2019).

22. Kuritzkes A. Operational Risk Capital: A Problem of Definition. *The Journal of Risk Finance*. 2002. Vol. 4. P.47 – 56.

23. Ковальчук А.Т. Банківський кредит: правові засоби повернення :

монографія. Київ : Знання, 2001. 150 с.

24. Куцик П. О., Васильців Т. Г., Сороківський В. М., Стефаняк В. І., Сороківська М. В. Управління фінансовими ризиками : навч. посіб. Львів. 2016. С. 114–116.

25. Кириченко О. А., Міщенко В. І. Банківський менеджмент : підручник. Київ : Знання, 2005. 831 с.

26. Кириченко О., Патерікіна Л. Управління ризиками у сфері банківського споживчого кредитування. *Банківська справа*. 2008. № 6. С. 15–27.

27. Кузнєцова, Н.В. Системний підхід до аналізу кредитних ризиків з використанням мереж Байєса. *Наук. вісті НТУУ «КПІ»*. 2012. № 3. С. 11–24.

28. Карагодова О. Проблеми оптимізації структури кредитного портфеля комерційного банку. *Банківська справа*. 2012. № 2. С.40–42.

29. Коваленко В.В. Операційний ризик в системі ризик менеджменту банку. *Сучасний науковий вісник*. 2014. № 4 (200). С. 58–64.

30. Кігель В. Про визначення оптимального кредитного портфеля банку в умовах ризику неповернення коштів позичальникам. *Вісник Національного банку України*. 2010. № 1. С. 15–17.

31. Камінський А. Ідентифікація, аналіз та управління операційними ризиками в українських банках (дослідження Агентства фінансових ініціатив). 2017. № 4 (28). С. 91–96. URL : <http://www.afi.com.ua>. (дата звернення 02.12.2019).

32. Криклій О. А. Управління кредитним ризиком : монографія. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. 86 с. URL :<http://banking.uabs.sumdu.edu.ua/images/department/banking/elektro/64.pdf>. (дата звернення 02.12.2019).

33. Лобанова А. А., Енциклопедія фінансового ризик-менеджменту. Київ : Альпіна, 2005. 878 с.

34. Макаренко Ю. П. Управління кредитними ризиками банків : монографія. Дніпропетровськ : Герда, 2014. 266 с.

35. Міщенко В. І. Банківські операції : підручник. Київ : Знання, 2007. 796 с.
36. Міщенко В. Сучасна практика споживчого кредитування в Україні. *Вісник НБУ*. 2013. № 11. С. 3–9.
37. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 2 червня 2009 р. № 315. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>. (дата звернення 02.12.2019).
38. Остафіль О., Рубах М. Комплексна оцінка кредитоспроможності банку як інструмент управління кредитним ризиком банку. *Формування ринкової економіки України* 2009. Вип. 19. С. 387–396.
39. Офіційний сайт Національного Банку України URL : <http://www.bank.gov.ua>. (дата звернення 22.09.2019).
40. Основні принципи ефективного банківського нагляду. URL : <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251>. (дата звернення: 30.11.2019).
41. Офіційний сайт АТ КБ «ПриватБанк» URL : <https://privatbank.ua> (дата звернення 30.11.2019).
42. Офіційний сайт «Аналітичний банківський портал». URL : <http://my-banks.info/> (дата звернення: 30.11.2019).
43. Офіційний сайт «МінФін» URL : <https://minfin.com.ua/> (дата звернення: 01.12.2019).
44. Павлюк О. О. Основи управління банківським операційним ризиком: монографія. Київ. ДВНЗ «КНУ ім. Гетьмана». 2015. URL : <https://docplayer.net/86326910-Osnovi-upravlinnya-bankivskim-operacijnimrizikom.html> (дата звернення 03.12.2019).
45. Посохов І. М. Операційні ризики : управління та основні напрями зниження. Харків : НТУ «ХПІ». 2012. URL : <http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstre>

am/KhPIPress/1326/1/vestnik_UDAZT_2012_37_Posohov_Opera.pdf (дата звернення 03.12.2019).

46. Партин Г.О. Стан споживчого кредитування в Україні та перспективи його розвитку з урахуванням умов сучасної фінансово-економічної ситуації. *Науковий вістник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24. № 6. С. 257–262.

47. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник. Київ : КНЕУ, 2004. 468 с.

48. Про споживче кредитування : Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1734-19> (дата звернення: 28.11.2019).

49. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. Дата оновлення : 20.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1023-12> (дата звернення 29.11.2019).

50. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 № 2664-III. Дата оновлення 20.12.2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2664-14> (дата звернення 29.11.2019).

51. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. Дата оновлення: 06.12.2016 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення 02.12.2019).

52. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення 30.11.2019).

53. Про виконавче провадження : Закон України від 21.04.1999 № 606-XIV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/606-14> (дата звернення 01.12.2019).

54. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: затв. Постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12> (дата звернення 03.12.2019).

55. Порядок розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням від 05.09.2012 р. № 21. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0021500-12> (дата звернення 05.12.2019).

56. Пікус Р. В. Управління фінансовими ризиками: навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 598 с.

57. Рябініна Л. М. , Няньчук Н. Ю., Ухлічева Л. І. Банківські операції: навч. посіб. Одеса: ОДЕУ, 2011. 536 с.

58. Рясних Є. Г. Система управління кредитним портфелем у комерційному банку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. №. 2 С. 146–149.

59. Роуз П.С. Банківський менеджмент : підручник. Київ : Знання, 1997. 744 с.

60. Річний фінансовий звіт Акціонерного Товариства «ПриватБанк» за 2016 р. URL : https://static.privatbank.ua/files/acrbua/Separate%20UKR_PB%202016.pdf (дата звернення 28.11.2019).

61. Річний фінансовий звіт Акціонерного Товариства «ПриватБанк» за 2017 р. URL : https://static.privatbank.ua/files/year_zvit_05_05.pdf (дата звернення 28.11.2019).

62. Річний фінансовий звіт Акціонерного Товариства «ПриватБанк» за 2018 р. URL : https://static.privatbank.ua/files/PB_SepUkr_2019.04.23FINAL1.pdf (дата звернення 28.11.2019).

63. Сало І. В. Формування та реалізація кредитної політики банку : монографія. Суми : Університетська книга, 2011. 176 с.

64. Стирська О. І. Філософсько-методологічний аналіз кредиту. *Фінансовий простір*. 2011. №4. С. 54 – 61.

65. Савлук М. І. Гроші та кредит : підручник. Київ : КНЕУ, 2002. 598 с.

66. Страхування: підручник / С.С. Осадець та ін. 2-ге вид. Київ : КНЕУ, 2002. 599 с.

67. Терент'єва Н. Д. Ринок банківських споживчих кредитів: сучасний стан і перспективи розвитку. Молодіжний економічний дайджест: наук. електр. журн. м-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ : КНЕУ, 2015. № 1. С. 68–73. URL : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/10503/1/68-73.pdf> (дата звернення 06.12.2019).

68. Тиркало Р. Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії, експрес-діагностика, рейтинг : навч. посіб. Київ. 2010. 233 с.

69. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 06.12.2019).

70. Чайковський Я. І. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку банківського споживчого кредитування в Україні. *Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»*. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. Т. 27. № 1. С. 156–163.

71. Шамота Г.М. Операційний ризик в банківській діяльності : сутність та управління. *Актуальні проблеми економіки: теоретичні та практичні аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27-28 січня 2012 р.): у 2-х частинах. Наукова економічна організація «Перспектива»*. Дніпропетровськ, 2012. С. 69–71.

72. Шлапак. Л. О. Проблеми розвитку споживчого кредитування в Україні. *Актуальні проблеми фінансової системи України в контексті Європейської інтеграції*. 2006. С. 50–53.

73. Шаповал О. А. Система управління ризиком споживчого кредитування. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2013. № 2 (15). С. 40–50.

74. Яковенко Н. В. Актуальні аспекти теорії та практики кредитування населення в умовах ринкової економіки. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 2. С. 313–323.

75. Denins A. Socio-economic aspects of economics and management :

Collection of scientific articles. Vol. 1 Aspekt Publishing, Taunton, MA, United States of America, 2015. 344 p.

76. Frame, W. S. , Srinivasan, A., Woosley, L. The Effect of Credit Scoring on Small-Business Lending. *Journal of Money, Credit and Banking*, 2001. Vol. 33. P. 813–825.

77. Edelberg, W. Risk-Based Pricing of Interest Rates for Consumer Loans. *Journal of Monetary Economics*, 2006. Vol. 53. P. 2283–2298.

78. Li, X. L., Zhong, Y. An overview of personal credit scoring : Techniques and future work. *International Journal of Intelligence Science*, 2012. Vol. 2. P. 181– 189.

79. Thomas, L.C. A survey of credit and behavioral scoring : Forecasting financial risk of lending to consumers. *International Journal of Forecasting*, 2000. Vol. 16. P. 149–172

ДОДАТОК А

Таблиця А.1 – Окремий звіт про фінансовий стан АТ КБ «ПриватБанк» за 2016 р.

У мільйонах українських гривень	Прим.	2016 р.	2015 р.
АКТИВИ			
Грошові кошти та їх еквіваленти та обов'язкові резерви	7	30159	29184
Заборгованість банків	8	2410	3365
Кредити та аванси клієнтам	9	43583	189314
Вбудовані похідні фінансові активи	9,10	27044	30673
Інвестиційні цінні папери для подальшого продажу	10	64409	1734
Інвестиційні цінні папери, що утримуються до погашення			216
Передоплата з поточного податку на прибуток		181	98
Інвестиції в дочірні і асоційовані підприємства		433	435
Інвестиційна нерухомість		1358	-
Приміщення, вдосконалення орендованого майна, обладнання та нематеріальні активи	11	3956	2857
Інші фінансові активи		229	238
Інші активи	12	9585	300
Майно, що перейшло у власність банку як заставодержателя	13	21836	6
Необоротні активи, утримувані для продажу		-	191
ВСЬОГО АКТИВІВ		205183	258611
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ			
Заборгованість перед НБУ	14	18047	27079
Заборгованість перед банками та фінансовими організаціями	15	2667	4628
Кошти клієнтів	16	181133	177974
Власні боргові цінні папери та інші позикові кошти		2	9271
Відстрочене зобов'язання з податку на прибуток	22	94	933
Резерви зобов'язань та відрахувань, інші фінансові та нефінансові зобов'язання	17	4000	2169
Субординований борг		122	9047
ВСЬОГО ЗОБОВ'ЯЗАНЬ		206065	231101
КАПІТАЛ			
Акціонерний капітал	18	50695	21257
Емісійний дохід	18	23	23
Внески у капітал, отримані за випущені, але не зареєстровані нові акції	18	111591	-
Резерв переоцінки рішень	11	783	506
Резерв переоцінки інвестиційних цінних паперів для подальшого продажу		521	1421
Результат від операцій з власником	18	9934	-
Загальні резерви та інші фонди		1619	1448
(Накопичений дефіцит)/Нерозподілений прибуток		(176048)	2855
ВСЬОГО КАПІТАЛУ		(882)	27510
ВСЬОГО ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА КАПІТАЛУ		2015183	258611

Таблиця А.2 – Окремий прибуток чи збиток та інший сукупний дохід АТ
КБ «ПриватБанк» за 2016 р.

У мільйонах українських гривень	Прим.	2016 р.	2015 р.
Процентні доходи	19	33255	30640
Процентні витрати	19	(29364)	(27861)
Чистий процентний дохід		3891	2779
Резерв на знецінення кредитів та авансів клієнтам	9	(154617)	(3691)
Чисті процентні доходи після вирахування резерву на знецінення кредитів та авансів клієнтам		(150726)	(912)
Доходи за виплатами та комісійними	20	10365	6660
Витрати за виплатами та комісійними	20	(2205)	(1640)
(Збитки мінус прибутки)/прибутки мінус збитки від вбудованих похідних фінансових інструментів	27	(23955)	6517
(Збитки мінус прибутки) від операцій з іноземною валютою		(206)	(1615)
(Збиток мінус прибутки) від переоцінки іноземної валюти		(4266)	(634)
Інші операційні доходи		1474	247
Прибуток від вибуття або припинення інвестицій в дочірні компанії		630	187
Прибуток від реалізації інвестиційних цінних паперів для подальшого продажу		1981	-
Адміністративні та інші операційні витрати	21	(9906)	(8420)
(Збиток)/прибуток до оподаткування		(176814)	396
Доходи/(витрати) з податку на прибуток	22	576	(152)
Чистий (збиток)/прибуток на рік		(176238)	238
Інші сукупні доходи/(збитки):			
Нереалізований прибуток за інвестиційними цінними паперами, які є в наявності для продажу		769	752
Реалізований прибуток, рекласифікований до прибутку або збитку за інвестиційними цінними паперами, які є в наявності для продажу		(1981)	-
Ефект на податок на прибуток	22	312	(136)
Резерв переоцінки приміщень	11	351	-
Ефект на податок на прибуток	22	(62)	-
Інші сукупні (витрати)/доходи		(611)	616
ВСЬОГО СУКУПНОГО (ЗБИТКУ)/ДОХОДУ ЗА ПЕРІОД		(176849)	854
Базисний та скоригований (збиток)/дохід на акцію щодо прибутку, який належить власникам Банку (у гривнях на акцію)	18	(2230,86)	3,37

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1 – Окремий звіт про фінансовий стан АТ КБ «ПриватБанк» за 2017 р.

У мільйонах українських гривень	Прим.	2017 р.	2016 р.
АКТИВИ			
Грошові кошти та їх еквіваленти та обов'язкові резерви	7	25396	30159
Заборгованість банків	8	4516	2410
Кредити та аванси клієнтам	9	38335	43583
Вбудовані похідні фінансові активи	10,11	34336	27044
Інвестиційні цінні папери для подальшого продажу	10	90354	64409
Інвестиційні цінні папери, що утримуються до погашення	11	30322	-
Передплата з поточного податку на прибуток		184	181
Інвестиції в дочірні та асоційовану компанію		30	433
Інвестиційна нерухомість	12	579	1358
Приміщення, вдосконалення орендованого майна, обладнання та нематеріальні активи	13	3326	3956
Інші фінансові активи		490	229
Інші активи	14	9652	9585
Майно, що перейшло у власність банку як заставодержателя	15	11268	21836
Необоротні активи, утримувані для продажу		117	-
ВСЬОГО АКТИВІВ		254805	205183
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ			
Заборгованість перед НБУ	16	12394	18047
Заборгованість перед банками та фінансовими організаціями	17	234	2667
Кошти клієнтів	18	212750	181133
Власні боргові цінні папери та інші позикові кошти		2	2
Відстрочене зобов'язання з податку на прибуток	24	106	94
Резерви зобов'язань та відрахувань, інші фінансові та нефінансові зобов'язання	19	4397	4000
Субординований борг		129	122
ВСЬОГО ЗОБОВ'ЯЗАНЬ		230012	206065
КАПІТАЛ			
Акціонерний капітал	20	206060	50695
Емісійний дохід	20	23	23
Внески у капітал, отримані за випущені, але не зареєстровані нові акції	20	-	111591
Резерв переоцінки рішень	13	747	783
Резерв переоцінки інвестиційних цінних паперів для подальшого продажу		(479)	521
Результат від операцій з власником	10,11	12174	9934
Загальні резерви та інші фонди	20	6211	1619
(Накопичений дефіцит)/Нерозподілений прибуток		(199943)	(176048)
ВСЬОГО КАПІТАЛУ		24793	(882)
ВСЬОГО ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА КАПІТАЛУ		254805	205183

Таблиця Б.1 – Окремий звіт про прибуток чи збиток та інший сукупний дохід АТ КБ «ПриватБанк» за 2017 р.

У мільйонах українських гривень	Прим.	2017 р.	2016 р.
Процентні доходи	21	24485	31358
Процентні витрати	21	(18374)	(29364)
Чистий процентний дохід		6111	1994
Резерв на знецінення кредитів та авансів клієнтам	9	(18346)	(154617)
Чисті процентні доходи після вирахування резерву на знецінення кредитів та авансів клієнтам		(12235)	(152623)
Доходи за виплатами та комісійними	22	13211	10365
Витрати за виплатами та комісійними	22	(3017)	(2205)
Прибутки мінус збитки від реалізації інвестиційних цінних паперів для подальшого продажу		-	1981
Прибутки мінус збитки/(збитки мінус прибутки) від вбудованих похідних фінансових інструментів	29	3491	(23955)
Прибутки мінус збитки /(збитки мінус прибутки) від операцій з іноземною валютою та своп-контрактів		1084	(206)
Збитки мінус прибутки від переоцінки іноземної валюти		(2501)	(4266)
Зменшення корисності інвестиції в асоційовану компанію		(286)	-
Прибуток від вибуття або припинення інвестицій в дочірні компанії		-	630
Збитки від знецінення приміщень та інвестиційної нерухомості		(1112)	(16)
Знецінення нематеріальних активів		(292)	-
Знецінення майна, що перейшло у власність банку як заставодержателя		(11559)	-
Адміністративні та інші операційні витрати	23	(12194)	(9771)
Інші доходи		1530	3252
Інші збитки		(15)	-
Збиток до оподаткування		(23895)	(176814)
(Витрати)/кредит з податку на прибуток	24	(19)	576
Чистий збиток за рік		(23914)	(176238)
Інші сукупні доходи/(збитки):			
Нереалізований прибуток за інвестиційними цінними паперами, які є в наявності для продажу		(1000)	769
Реалізований прибуток, рекласифікований до прибутку або збитку за інвестиційними цінними паперами, які є в наявності для продажу		-	(1981)
Ефект на податок на прибуток	24	-	312
Резерв переоцінки приміщень	13	(20)	351
Ефект на податок на прибуток	24	4	(62)
Інші сукупні витрати		(1016)	(611)
ВСЬОГО СУКУПНОГО (ЗБИТКУ)/ДОХОДУ ЗА ПЕРІОД		(24930)	(176849)
Базисний та скоригований (збиток)/дохід на акцію щодо прибутку, який належить власникам Банку (у гривнях на акцію)	20	(56,82)	(2230,86)

ДОДАТОК В

Таблиця В.1 – Окремий звіт про фінансовий стан АТ КБ «ПриватБанк» 2018 р.

У мільйонах українських гривень	Прим.	2018 р.	2017 р.
АКТИВИ			
Грошові кошти та їх еквіваленти та обов'язкові резерви	7	27360	25296
Заборгованість банків		2903	-
Кредити та аванси клієнтам	8	50140	38335
Інвестиційні цінні папери:			
-за справедливою вартістю через прибуток чи збиток	9	86244	-
-наявні для продажу	9	-	90354
-за справедливою вартістю через інший сукупний дохід	9	79299	-
-утримуються до погашення	9	-	36322
-за амортизованою собівартістю	9	14538	-
Вбудовані похідні фінансові активи	9	-	34336
Передоплата з поточного податку на прибуток	24	184	184
Інвестиції в дочірні та асоційовану компанію		30	30
Інвестиційна нерухомість	10	3340	3648
Приміщення, вдосконалення орендованого майна, обладнання та нематеріальні активи	11	3793	3326
Інші фінансові активи	12	2743	2940
Інші активи	13	8899	8815
Майно, що перейшло у власність банку як заставодержателя		1361	7069
Необоротні активи, утримувані для продажу		117	117
ВСЬОГО АКТИВІВ		278048	253675
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ			
Заборгованість перед НБУ	14	9817	12394
Заборгованість перед банками та фінансовими організаціями	15	195	234
Кошти клієнтів	16	231055	212167
Випущені боргові цінні папери		2	2
Відстрочене зобов'язання з податку на прибуток	24	136	150
Інші фінансові зобов'язання	17	2247	1688
Резерви та нефінансові зобов'язання	18	3132	3292
Субординований борг		-	129
ВСЬОГО ЗОБОВ'ЯЗАНЬ		246584	230056
КАПІТАЛ			
Акціонерний капітал	19	206060	206060
Емісійний дохід	19	23	23
Внески у капітал, отримані за випущені, але не зареєстровані нові акції	19	-	-
Резерв переоцінки рішень	11	687	769
Нереалізований (збиток)/прибуток від інвестиційних цінних паперів		(3303)	(479)
Результат від операцій з акціонером		12174	12174
Загальні резерви та інші фонди	19	6211	6211
(Накопичений дефіцит)/Нерозподілений прибуток		(190388)	201139
ВСЬОГО КАПІТАЛУ		31464	23619
ВСЬОГО ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА КАПІТАЛУ		278048	253675

Таблиця В.2 – Окремий звіт про прибуток чи збиток та інший сукупний дохід АТ КБ «ПриватБанк» за 2018 р.

У мільйонах українських гривень	Прим.	2018 р.	2017 р.
Процентні доходи	20	30754	24485
Процентні витрати	20	(14002)	(18374)
Чистий процентний дохід		16752	6111
Резерв на знецінення кредитів та авансів клієнтам	21	(6089)	(7379)
Чисті процентні доходи після вирахування резерву на знецінення кредитів та авансів клієнтам		10663	(1268)
Доходи за виплатами та комісійними	22	19590	13211
Витрати за виплатами та комісійними	22	(4402)	(3017)
Прибутки мінус збитки від вбудованих похідних фінансових інструментів	9	-	3491
Прибутки мінус збитки від операцій з іноземною валютою та своп-контрактів		1983	1084
Прибутки мінус збитки від переоцінки іноземної валюти		1145	(2501)
Прибутки мінус збитки від реалізації інвестиційних цінних паперів за справедливою вартістю через інший сукупний дохід		3	-
Збитки мінус прибутки від переоцінки інвестиційних цінних паперів за справедливою вартістю через прибуток чи збиток	9	(3085)	-
(Збитки)/прибутки від оцінки приміщень та інвестиційної нерухомості		(553)	247
Зменшення корисності нематеріальних активів		-	(1)
Знецінення корисності майна, що перейшло у власність банку як заставодержателя		(13)	(71)
Зменшення корисності інвестиції в асоційовану компанію		-	(99)
Адміністративні та інші операційні витрати	23	(13988)	(12194)
Інші доходи		1457	1530
Інші витрати		(11)	(15)
Прибуток до оподаткування		12789	397
Кредит/(витрати) з податку на прибуток	24	9	(19)
Чистий прибуток за рік		12798	378
Інші сукупні доходи/(витрати):			
Нереалізований збиток від інвестиційних цінних паперів		(1872)	(1000)
Прибуток, що рекласифіковано до складу прибутків або збитків		(3)	-
Зміни у резерві під очікувані кредитні збитки		-	-
Ефект на податок на прибуток		-	-
Інші сукупні витрати		(1874)	(1016)
ВСЬОГО СУКУПНОГО (ЗБИТКУ)/ДОХОДУ ЗА ПЕРІОД		10924	(638)
Базисний та скоригований (збиток)/дохід на акцію щодо прибутку, який належить власникам Банку (у гривнях на акцію)	19	17,39	0,90

**Декларація академічної доброчесності
здобувача вищої освіти ЗНУ**

Я Бай Світлана Олегівна, студентка 2 курсу, денної форми навчання, економічного факультету, спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування, освітньої програми «Фінанси і кредит», адреса електронної пошти svetlanabay97@mail.ru,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Тенденції розвитку ринку споживчого кредитування, як форми діяльності АТ КБ «ПРИВАТБАНК» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям *академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи, а також на архівування роботи в базі даних цієї системи.*

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) _____
Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) _____